

ҚАЗТҰТЫНУОДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

КАРАГАНДИНСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ КАЗПОТРЕБСОЮЗА

KARAGANDA ECONOMIC UNIVERSITY

WWW.KEU.KZ

ISSN 1998-7862

ҚЭУ ЖАРШЫСЫ ВЕСТНИК КЭУ BULLETIN OF KEU

№3 (50) 2018

www.keu.kz

№3 (50) 2018

ISSN 1998-7862

**ҚЭУ Жаршысы: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция
ЖУРНАЛЫ**

ЖУРНАЛ

**Вестник КЭУ: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция**

JOURNAL

**Bulletin of KEU: Economy, Philosophy, Pedagogics,
Jurisprudence**

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Аймагамбетов Е. Б. [Yerkara Aimagambetov], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан), председатель;

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Сихимбаев М. Р. [Muratbay Sikhimbayev], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан), заместитель председателя;

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Таубаев А.А. [Ayapbergen Taubaev], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Мануэль Фернандез-Грела [Manuel Fernandez-Grela], доктор PhD, [экономика], Университет Сантьяго де Компостела, (Испания);

Шеломенцев А. Г. [Andrei Shelomentsev], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Институт экономики Уральского отделения РАН (Россия);

Базилевич В.Д. [Victor Bazilevich], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Киевский национальный университет им.Т.Шевченко (Украина);

Сатубалдин С.С. [Sagyndyk Satubaldin], академик НАН РК, доктор экономических наук, профессор, [экономика] (Казахстан);

Януш Течке [Janusz Teczke], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Университет экономики г. Краков (Польша);

Алимбаев А.А. [Abilda Alimbaev], доктор экономических наук, профессор, [экономика], НИИ регионального развития (Казахстан);

Сихимбаева Д.Р. [Dinara Sikhimbayeva], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан)

Азаров В.А. [Vladimir Azarov], доктор юридических наук, профессор, [юриспруденция], Омское региональное отделение Российской академии юридических наук (Россия);

Покрытан П.А. [Paul Pokrytan], доктор экономических наук, профессор, [экономика], МГУ имени М.В.Ломоносова (Россия);

Айнабек К.С. [Kuandyk Ainabek], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Ханов Т.А. [Talgat Khanov], доктор юридических наук, доцент, [юриспруденция], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Шамурзаев Т.Т. [Taalaibek Shamurzaev], доктор юридических наук, доцент, [юриспруденция], Кыргызско-Российский Славянский университет (Кыргызстан);

Бакишев К.А. [Kairat Bakishev], доктор юридических наук, профессор, [юриспруденция], НИИ Экономических и правовых исследований Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Муликова С.А. [Saltanat Mulikova], доктор педагогических наук, профессор, [педагогика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Карипбаев Б.И. [Bayzhol Karipbaev], доктор философских наук, профессор, [философия], Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова (Казахстан).

Пунтус Е.А. [Yevgenya Puntus] Эксперт ЦМР НИР, Карагандинский экономический университет, технический редактор (Казахстан)

ҚЭУ Жаршысы
Ғылыми басылым

Вестник КЭУ
Научное издание

Bulletin of KEU
Scientific publication

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан.

Свидетельство № 3672-Ж от 11 марта 2003 года.

Подписной индекс: 74106

Учредитель: Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза

Год основания журнала - 2003.

Периодичность издания - 4 номера в год.
Языки публикаций: казахский, русский, английский.

Ответственность за аутентичность и точность приводимых в статьях цитат, имен, названий и иных сведений, а также за соблюдение законодательства о защите интеллектуальной собственности несут авторы публикуемых статей.

© Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 2018

МАЗМҰНЫ ЭКОНОМИКА

Рымгул АНСАБАЕВА ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШЕТЕЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫНЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ	9
Гүлбану АУБАКИРОВА, Дарья ЗЫКОВА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТУРИЗМ	11
Гүлжан БАЙКЕНОВА, Татьяна БЕНЦ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ	14
Үміт НАУТБАЙЕВА ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРҒА ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ	18
Надежда ГРАЖЕВСКАЯ, Айнұр ТЫНГИШЕВА ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ БАҒЫТТАРЫ	21
Жанар ГУСМАНОВА, Анар КУРМАНАЛИНА ИПОТЕКАЛЫҚ НЕСИЕЛЕУ ЖӘНЕ ТҰРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫСЫ САЛАСЫНДА "ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫС ЖИНАҚ БАНКІ" АҚ-Ң ІС-ӘРЕКЕТІН БАҒАЛАУ	25
Назар УЛАКОВ, Айгерім ЕЛДОСОВА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН БИЗНЕСТІ ДАМУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ	31
Динара КАЛИЕВА, Әсемгүл МҰСАТАЕВА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ	35
Галина КУПАЛОВА, Наталья ГОНЧАРЕНКО, Юлия НИКИЧЧЕНКО УКРАИНАДА ЭЛЕКТРОНДЫҚ КОММЕРЦИЯНЫҢ ДАМУЫ	39
Айсұлу МӘЛІКҚЫЗЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДА ТАРИХИ-МӘДЕНИ ТУРИЗМНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	44
Николай САРСЕМБАЕВ СИРИЯДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАР ПРОЦЕСІНЕ ТҮРКИЯ МЕН ИРАННЫҢ ЫҚПАЛЫ: ӨҢІРЛІК ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІН ДАМУДА ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ АЯСЫНДАҒЫ САЯСИ ҰСТАНЫМДАР МЕН МҮДДЕЛЕР	48
Сәргәй ТЕМІРЛАН КӘСІПОРЫН МАРКЕТИНГ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУ	53
Нугуман ТЕЛЬГАРИН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИСТІК ӨНЕРКӘСІПТІҢ ДАМУЫНА АРНАЛҒАН ҚҰРЫЛЫС	55
Теодор СЕДЛАРСКИ, Айжан ТҮЛЕБАЕВА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕК РЕСУРСАРЫН ДАМУДАҒЫ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҮРДІСТЕРІ	58
Галина ФИЛЮК, Гизат КЕНЕШЕВА ЭКОНОМИКАНЫ ЖАҢҒЫРТУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ӨНЕРКӘСІПТІҢ РӨЛІ МЕН ОРНЫ	62

ПЕДОГОГИКА

Назира ДУЗБАЕВА, Айгерим ЖУЗБАЕВА "ҚҰЛЫНШАҚ" БАЛАЛАР ҮЙІ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУ	67
---	----

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

Асқар ЖЕТПІСОВ ҚЫЛМЫСТЫҚ АҚПАРАТТЫ ҚОРҒАУ ТУРАЛЫ ТҰЖЫРЫМДАМА	71
---	----

Мұрат КАКИМЖАНОВ, Құралай АДИЛЬБЕКОВА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САЯСАТТЫ ІСКЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	74
---	----

Мұрат КАКИМЖАНОВ, Құралай АДИЛЬБЕКОВА АДАМ ҚҰҚЫҒЫ - АДАМЗАТ ҚОҒАМЫНЫҢ ҚҰНДЫ ТУЫНДЫСЫ	77
---	----

Гульдана КАРЖАСОВА, Каргаш АХМЕТОВА, Алия МЕДЕУБАЕВА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҒЫНДАҒЫ АДАМНЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ	80
---	----

Нұрым САДУАҚАСОВ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫН ЖАҢҒЫРТУГА НЕГІЗГІ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІК, ОПЕРАЦИЯЛЫҚ БӨЛІМДЕРДІҢ НАРКОТИКАЛЫҚ БАҚЫЛАУ ЖӨНІНДЕГІ БАҚЫЛАУДЫҢ ІСКЕ АСУЫ	85
---	----

ФИЛОСОФИЯ

Бахытжан СҮЛЕЙМЕНОВ, Владимир ЯВОРСКИЙ БЕРІЛЕТІН ҚҰРЫЛҒЫНЫ ТАҢДАУҒА АРНАЛҒАН КОММУНАЛДЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ ЗЕРТТЕУ	88
---	----

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

Рымгуль АНСАБАЕВА ГЛАВНЫЕ АСПЕКТЫ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В КАЗАХСТАНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	9
Гульбану АУБАКИРОВА, Дарья ЗЫКОВА ЭТНИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ В КАЗАХСТАНЕ	11
Гульжан БАЙКЕНОВА, Татьяна БЕНЦ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА СОЦИАЛЬНОЙ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ	14
Умит НАУТБАЙЕВА ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТИПЫ КЛИЕНТОВ И КАК ИХ ОБСЛУЖИВАТЬ	18
Надежда ГРАЖЕВСКАЯ, Айнура ТЫНГИШЕВА ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ	21
Жанар ГУСМАНОВА, Анар КУРМАНАЛИНА ОЦЕНКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АО " ЖИСТРОЙСБЕРБАНК КАЗАХСТАНА" В СФЕРЕ ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ И ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА	25
Назар УЛАКОВ, Айгерим ЕЛДОСОВА ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ МАЛОГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	31
Динара КАЛИЕВА, Асемгуль МУСАТАЕВА СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	35
Галина КУПАЛОВА, Наталия ГОНЧАРЕНКО, Юлия НИКИТЧЕНКО РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В УКРАИНЕ	39
Айсуду МАЛИКОВНА ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА В ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ	44
Николай САРСЕМБАЕВ ВЛИЯНИЕ ТУРЦИИ И ИРАНА НА ПРОЦЕССЫ СИРИЙСКОГО КОНФЛИКТА: ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПОЗИЦИИ И ИНТЕРЕСЫ В РАМКАХ ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ	48
Сэргэй ТЕМИРЛАН УПРАВЛЕНИЕ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ	53
Нугуман ТЕЛЬГАРИН ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА	55
Теодор СЕДЛАРСКИ, Айжан ТУЛЕБАЕВА СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	58
Галина ФИЛЮК, Гизат КЕНЕШЕВА РОЛЬ И МЕСТО ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ПРОЦЕССЕ РЕАЛИЗАЦИИ МОДЕРНИЗАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ЭКОНОМИКИ	62

ПЕДОГОГИКА

- Назира ДУЗБАЕВА, Айгерим ЖУЗБАЕВА
ОЦЕНКА ФОРМИРОВАНИЯ УРОВНЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ
У ДЕТЕЙ В УСЛОВИЯХ ДЕТСКОГО ДОМА "ҚҰЛЫНШАҚ" 67

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

- Аскар ЖЕТПИСОВ
О ПОНЯТИИ ЗАЩИТЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИ ЗНАЧИМОЙ ИНФОРМАЦИИ 71

- Мурат КАКИМЖАНОВ, Куралай АДІЛЬБЕКОВА
ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН 74

- Мурат КАКИМЖАНОВ, Куралай АДІЛЬБЕКОВА
ПРАВА ЧЕЛОВЕКА - ВЫСШАЯ ЦЕННОСТЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА 77

- Гульдана КАРЖАСОВА, Каргаш АХМЕТОВА, Алия МЕДЕУБАЕВА
ПУТИ РЕАЛИЗАЦИИ ОСНОВНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В МЕЖДУНАРОДНОМ
И КАЗАХСТАНСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ 80

- Нурум САДВАКАСОВ
О НЕОБХОДИМОСТИ МОДЕРНИЗАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РК,
РЕГЛАМЕНТИРУЮЩЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ,
ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИХ КОНТРОЛЬ В СФЕРЕ ОБОРОТА НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ 85

ФИЛОСОФИЯ

- Бахытжан СУЛЕЙМЕНОВ, Владимир ЯВОРСКИЙ
ИССЛЕДОВАНИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ КОММУНАЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ
ДЛЯ ВЫБОРА ПЕРЕДАЮЩЕГО УСТРОЙСТВА 88

CONTENTS

ECONOMY

Rymgul ANSABAEVA THE MAIN ASPECTS OF FOREIGN INVESTMENTS IN KAZAKHSTAN IN THE MODERN PERIOD	9
Gulbanu AUBAKIROVA, Darya ZYKOVA ETHNIC TOURISM IN KAZAKHSTAN	11
Gulzhan BAIKENOVA, Tatiana BENZ ANALYSIS AND ASSESSMENT OF SOCIAL AND ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY OF ENTERPRISES	14
Umit NAUTBAYEVA PSYCHOLOGICAL TYPES OF CLIENTS AND HOW TO SERVE THEM	18
Nadiia GRAZHEVSKA, Ainur TYUNISHEVA PRIORITY REVENUE REVALUATION IN THE HARDWARE POLITICS IN THE RESTRICTION	21
Zhanar GUSMANOVA, Anar KURMANALINA ASSESSMENT OF ACTIVITIES OF JSC "ZHILSTROYSBERBANK OF KAZAKHSTAN" IN THE SPHERE OF MORTGAGE LENDING AND HOUSING CONSTRUCTION	25
Nazar ULAKOV, Aigerim YELDOSOVA USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	31
Dinara KALIEVA, Assemgul MUSSATAYEVA MODERN CONDITION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	35
Galina KUPALOVA, Nataliia GONCHARENKO, Yuliya NIKITCHENKO DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN UKRAINE	39
Aisulu MALIKOVNA HISTORICAL AND CULTURAL TOURISM IN SOUTH KAZAKHSTAN REGION	44
Nikolay SARSEMBAEV THE INFLUENCE OF TURKEY AND IRAN IN THE PROCESS OF THE SYRIAN CONFLICT: THE POLITICAL POSITIONS AND INTERESTS WITHIN THE FRAMEWORK OF PROSPECTS OF EVOLUTION OF SYSTEM OF REGIONAL RELATIONS	48
Sergay TEMIRLAN MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE	53
Nuguman TELGARIN PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF TOURIST INDUSTRY OF KAZAKHSTAN	55
Teodor SEDLARSI, Aizhan TULEBAYEVA MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF LABOR RESOURCES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	58
Galina FILUK, Gizat KENESHEVA THE ROLE AND PLACE OF INDUSTRY IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING MODERNIZATION REFORMS OF THE ECONOMY	62

PEDAGOGICS

Nazira DUZBAEVA, Aigerim ZHUZBAEVA ESTIMATION OF THE FORMATION OF THE LEVEL OF ECOLOGICAL EDUCATION CHILDREN UNDER THE CONDITIONS OF CHILDREN'S HOUSE "KULYN SHAK"	67
---	-----------

JURISPRUDENCE

Askar ZHETPISOV ABOUT THE CONCEPT OF PROTECT CRIMINALISTICALLY SIGNIFICANT INFORMATION	71
---	-----------

Murat KAKIMZHANOV, Kuralay ADILBEKOVA ISSUES OF ANTICORRUPTION POLICY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	74
--	-----------

Murat KAKIMZHANOV, Kuralay ADILBEKOVA HUMAN RIGHTS - THE HIGHEST VALUE OF HUMAN SOCIETY	77
--	-----------

Guldana KARZHASSOVA, Kargash AKHMETOVA, Aliya MEDEUBAEVA WAYS OF IMPLEMENTATION OF HUMAN RIGHTS IN THE INTERNATIONAL AND KAZAKHSTAN NATIONAL LAW	80
---	-----------

Nurum SADVAKASSOV ABOUT NECESSITY OF KAZAKHSTAN REPUBLIC LEGAL SYSTEM MODERNIZATION REGULATING THE ACTIVITIES OF OPERATIONAL SUBDIVISIONS IMPLEMENTING CONTROL IN THE NARCOTIC DRUGS TURNOVER SPHERE	85
---	-----------

PHILOSOPHY

Bakhytzhan SULEIMENOV, Vladimir YAVORSKY RESEARCH UTILITY INFRASTRUCTURE TO SELECT A TRANSMITTING DEVICE	88
---	-----------

Rymgul ANSABAEVA, *Master, Senior Lecturer. Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 10009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str.9,ansabaeva68@mail.ru*

THE MAIN ASPECTS OF FOREIGN INVESTMENTS IN KAZAKHSTAN IN THE MODERN PERIOD

The article examines the questions of foreign investments in Kazakhstan. Particular attention is paid to the main criteria for investment, the pros and cons of the results of investments.

Keywords: foreign investments, direct investments, national companies.

Рымгул АНСАБАЕВА, *магистр, аға оқытушы, Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая,9 көш.,ansabaeva68@mail.ru*

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШЕТЕЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫНЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ

Берілген мақала Қазақстандағы шетел инвестицияларының негізгі сұрақтарын қарастырады. Негізгі назар инвестициялардың негізгі ерекшеліктеріне, инвестициялық салымдарының плюстері мен минустарына баса назар аударылады.

Түйін сөздер: шетел инвестициялары, тура инвестициялар, ұлттық компаниялар.

Рымгуль АНСАБАЕВА, *магистр, ст.преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул.Академическая,9,ansabaeva68@mail.ru*

ГЛАВНЫЕ АСПЕКТЫ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В КАЗАХСТАНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Данная статья рассматривает вопросы иностранных инвестиций в Казахстане. Особое внимание уделяется основным критериям инвестиций, плюсы и минусы результатов инвестиционных вложений.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, прямые инвестиции, национальные компании.

Regional conflicts, sanctions imposed on Russia and negative growth prospects have deterred foreigners from investing in the region. However, since gaining independence, Kazakhstan has adopted a series of reforms to liberalise its economy and facilitate foreign investment. The decade of 1999-2009 witnessed FDI multiplying ten-fold, which enabled to boost oil and gas production. Between 2005 and 2015, the country attracted USD 215 billion worth of FDI. Kazakhstan is widely considered to have the best investment climate in the region, and several international companies have established regional headquarters there. Overall, the government has incrementally improved the business climate for foreign investors and they plan to establish a national company, "Qazaq Invest," that would facilitate the activities of foreign investors in Kazakhstan. In 2018, Kazakhstan ranked 36th out of 189 in the Doing Business Report of the World Bank, same as the previous year.

Although Kazakhstan favours domestic investors over foreign investors, FDI keeps flowing in. According to data by UNCTAD, the inflow of direct investment in 2017 was USD 4.6 billion. The total stock of FDI stood at USD 147 billion (93.2% of GDP) at the end of 2017 (UNCTAD 2018 World Investment Report). The oil and mining sectors are still the most attractive for investors since they concentrate more than half of the FDI. During

the last decade, the country, known as the 'locomotive' of post-Soviet Central Asia, has tripled its oil production. However, FDI flows to the oil industry are in jeopardy as global oil prices fell sharply in 2015. In addition, FDI flows to the manufacturing sector are steadily increasing [1]. The country's main challenge remains to attract investment into sectors and activities other than natural resource extraction, which accounts for more than 70% of total FDI stock, as well as retain investors already present in the economy. The country plans to seek foreign companies to finance the Eurasia oil exploration project, estimated to cost USD 500 million [2]. The first round of negotiations with promising participants to the project (ENI, ROSNEFT, CNPC, SOCAR, NEOS Geosolutions as well as the Kazakh JSC NC KazMunayGas) was held in February 2017 in Astana.

What to consider if you invest in Kazakhstan:

Strong Points

The main assets of the country are:

-Kazakhstan's economy is primarily based on its large hydrocarbon resources and strong production capacity in this area.

-Located at the crossroads of Europe and Asia, the country has benefited from the huge investments made by China through its China's Belt and Road Initiative program to improve its transport infrastructure.

Country comparison for the protection of investors

	Kazakhstan	Eastern Europe & Central Asia	United States	Germany
Index of Transaction Transparency*	10.0	7.0	7.0	5.0
Index of Manager's Responsibility**	6.0	5.0	9.0	5.0
Index of Shareholders' Power***	9.0	6.0	4.0	8.0
Index of Investor Protection****	8.0	6.4	6.5	6.0

Source: *Doing Business - Latest available data.*

Note: *The Greater the Index, the More Transparent the Conditions of Transactions. **The Greater the Index, the More the Manager is Personally Responsible. *** The Greater the Index, the Easier it Will Be For Shareholders to Take Legal Action. **** The Greater the Index, the Higher the Level of Investor Protection.

Foreign Direct Investment	2015	2016	2017
FDI Inward Flow (million USD)	3,860	8,097	4,634
FDI Stock (million USD)	133,752	143,089	147,064
Number of Greenfield Investments***	46	29	30
FDI Inwards (in % of GFCF****)	8.8	28.7	n/a
FDI Stock (in % of GDP)	65.2	97.0	n/a

Source: *UNCTAD - Latest available data.*

Note: * The UNCTAD Inward FDI Performance Index is Based on a Ratio of the Country's Share in Global FDI Inflows and its Share in Global GDP. ** The UNCTAD Inward FDI Potential Index is Based on 12 Economic and Structural Variables Such as GDP, Foreign Trade, FDI, Infrastructures, Energy Use, R&D, Education, Country Risk. *** Green Field Investments Are a Form of Foreign Direct Investment Where a Parent Company Starts a New Venture in a Foreign Country By Constructing New Operational Facilities From the Ground Up. **** Gross Fixed Capital Formation (GFCF) Measures the Value of Additions to Fixed Assets Purchased By Business, Government and Households Less Disposals of Fixed Assets Sold Off or Scrapped.

-The economic situation is relatively good and growing (3.9% in 2017) despite a financial sector affected by the financial crisis.

- Kazakhstan has strong economic potential, a skilled and abundant workforce and a quality banking system that is based on a large surplus of foreign exchange (more than 50 billion USD in October 2017, Euler Hermes 2018).

- Kazakhstan is the largest economy in Central Asia: the country accounts for more than half of the region's GDP (Business France, 2017).

Weak Points

Heavy constraints weaken Kazakhstan's economic potential and hinder the attraction of FDI: An economy highly dependent on commodity prices and Russian economic conditions

- Weak liberalisation of the economy: the strategy of the government in place is interventionist and protectionist

- An authoritarian political regime as a solution to chronic political instability in the region: a generally weak legal, legal and administrative framework, thus slowing down trade and allowing corruption to operate (Kazakhstan ranked 145th out of 180 according to Transparency International, 2016)

- The right to intellectual property is poorly protected

- Infrastructure below international standards

Government Measures to Motivate or Restrict FDI

Government policy has been encouraging foreign investment for nearly two decades (thanks to December 1994 and February 1997 laws) with measures such as reduction and even waiver of taxes for 5 years, a state subsidy, partial or total exemption from duties and taxes

on equipment, raw materials and other material necessary for investment [3].

A new law aimed at making significant improvements to the investment climate in Kazakhstan was passed by the government on 24 June 2014 and has applied since 1 January 2015. The law introduces preferential treatment for investors involved in "priority investment projects". In order to counteract the economy's great dependence on its hydrocarbon production, the state has put in place programmes to diversify the economy by encouraging all initiatives relating to industrialisation, innovation and new technologies. For example, in 2017, the country launched the "Kazakhstan National Technology Initiative" program, which by 2025 is supposed to accelerate technology renewal and create new digital-based industries in all sectors. At the same time, the state wants to liberalise the economy gradually, through the development of public-private partnerships, and thus seeks to minimise its participation in the national economy.

List of used literature:

1. Official site of the Investment Fund of Kazakhstan. www.ifk.kz.
2. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan "On the strategic development plan of Kazakhstan until 2020".
3. "Investment operations of Kazakhstan population and transnational corporations in the stock market". Journal of Scientific Research and Development 2 (9): 23-32, 2015 Available online at ISSN 1115-7569 ©2015 JSRAD.

Gulbanu AUBAKIROVA, *candidate of Philology, Professor of the Department of Foreign and Russian Languages, Karaganda Economic University, 100009, The Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academicheskaya street, 9, gulbanu@bk.ru, +77017146956*

Darya ZYKOVA, *graduate student, The Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academicheskaya street, 9, 100009, zdv010893@mail.ru +77073028969*

ETHNIC TOURISM IN KAZAKHSTAN

This article examines the analysis of the current state and prospect of development of ethnic tourism in Kazakhstan.

Keywords: ethnic tourism, heritage, tourism industry, tourist cluster, culture, Ulytau, image.

Гүлбану АУБАКИРОВА, *филология ғылымдарының кандидаты, Шетел және орыс тілдер кафедрасының профессоры, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, gulbanu@bk.ru, +77017146956*
Дарья ЗЫКОВА, *магистрант, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, zdv010893@mail.ru, +77073028969*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТУРИЗМ

Осы статияда этникалық туризмнің қазіргі жағдайы мен даму перспективасының талдауы қарастырылады.

Түйінді сөздер: этникалық туризм, мұра, туризм саласы, туризмдік кластер, мәдениет, Ұлытау, имидж.

Гүлбану АУБАКИРОВА, *кандидат филологических наук, профессор кафедры иностранных и русского языков, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, gulbanu@bk.ru, +77017146956*

Дарья ЗЫКОВА, *магистрант, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, zdv010893@mail.ru +77073028969*

ЭТНИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ В КАЗАХСТАНЕ

В данной статье рассматривается анализ современного состояния и перспективы развития этнического туризма в Казахстане.

Ключевые слова: этнический туризм, наследие, индустрия туризма, туристский кластер, культура, Улытау, имидж.

The Kazakh nation has passed a long path of formation process, participated by numerous tribes and nations, it holds prominent place in the history of Eurasia and belongs to one of the most ancient ethnos. It is the successor of the cultural heritage of all nations, which participated in its formation, therefore the Kazakh nation, is one of the richest nations within cultural terms. Up to the XX century Kazakh culture remained nomadic; nevertheless, for many thousands of years its evolution pathway was as complicated and interesting, as the culture of other nations. Nomadic Kazakhs worked out their own mode of thought and social organization, which represents synthesis of Western and Eastern cognitive forms. This fusion resulted in ultimate development of traditions, customs and ceremonies [1].

Today, the state is actively working on improvement of a wide range of the conditions that are necessary for improvement of quality level of providing tourist services. However, rates of development of the cultural, ethnic and ecological tourism in Kazakhstan, which is one of priority and high-potential branches of this sphere, remain at rather low level.

At the same time, it is necessary to clearly identify the fact that without effective work in this direction it is

impossible to build a large-scale and popular cultural and tourist complex of our country.

Ecological and cultural tourism in the modern world is increasingly occupying its vast niche in the entertainment and tourism industry. And we, being a country with an attractive potential in this area, should not allow ourselves to forget about such an important issue.

Today, in the conditions of the world competition practically in all spheres of life, it is impossible not to take into account even the most seemingly insignificant components. Every year inflow of the tourists interested in excursion and forwarding campaigns and trips around places of world historical and cultural and ethno-national heritage grows. Kazakhstan can easily attract this stream to itself, if Kazakhstan provides all necessary conditions for this purpose. It will give a powerful impulse to growth of that sector of economy, which is based on the tourist sphere, services sector, scientific and educational and research activities.

In this light, it is expedient to develop fundamentally new, innovative approaches to the formation of a healthy tourist climate in the country, advertising and marketing and information and presentation lighting, as

well as the development of infrastructure and comfortable arrangement of tourist, historical and natural attractions, which our country is extremely rich with.

The concept of development of the tourist industry, developed in early 2013, says that in order to achieve the national purposes of diversification of economy and increase in welfare and quality of life of the population of the Kazakhstan, the industry of tourism of the Kazakhstan has to develop, in certain, tourist clusters with competitive tourist business, in which the professional workers of tourism offer attractive tourist products in the internal and international markets of tourism are engaged. Development in this direction has to promote powerful and stable growth in incomes from tourist activity for all involved interested parties - the states, business and workers [2].

Now intensive work is under way to develop a concept of the cultural policy of the Republic of Kazakhstan, which assumes the creation of cultural and tourist clusters as one of the system-forming factors. The very concept of a cluster makes it possible to focus on improving the cultural-cognitive, educational and image functions, the economic efficiency of this sphere. The prospects opened by this cluster approach allow us to concentrate on some, clearly defined parametric indicators, without dispersing forces and resources for abstract needs. The concept of development of the tourism industry until 2020 identified five tourist clusters: Astana, Almaty, East Kazakhstan, South Kazakhstan and Western Kazakhstan, which, in which, among other, formation of the ecological, cultural, and ethnic directions is provided.

North Kazakhstan, which includes the country's capital - Astana, attracts tourists from different countries, not only for business trips but also for the tourist preferences. Astana intends to become one of the best cities in the world. Even now the capital of Kazakhstan is called the city of the XXI century. Here, in the open-air museum, in the ethno-memorial complex "Map of Kazakhstan" Atameken ", can visualize the entire territory of Kazakhstan with attractions, where each object is reproduced in miniature. Also an important point in the study of history of the region is visiting the archaeological site of ancient settlement Buzuk near Astana, which eventually will become an integral part of the capital.

South Kazakhstan - the richest in attractions from all over Kazakhstan. Almaty is called the southern or the cultural capital of the country which used to be so officially until 1997. Nature has blessed southeastern Kazakhstan with enormous wealth. Mountains of the Western Tien Shan and the Trans-Ili Alatau are probably the most attractive for tourism in the area. The most visited sites of ethnic tourism in the region of South Kazakhstan are: Gallery of petroglyphs Tamgaly, Saki mounds, the navel of the Earth - Ungurtas near Almaty, Otrar, ancient city of Turkestan and the sacred mountain Kazygurt in South Kazakhstan.

The vast region of Western Kazakhstan has great potential for ethnic tourism. Ethnic tourism is highly developed in the Mangistau region. This place has preserved underground mosques, cemeteries and burial places of 362 saints, among which a special position in the Muslim world belongs to Sufi Becket-Ata [3, p. 169].

A clear-cut aspect of their elaboration is the wide-format approach to creating a more complete topography of the historical and cultural landscape and complexes that represent the diversity and uniqueness of the culture of Kazakhstan, attractive for cognitive, ecological domestic and foreign tourism.

The purpose of creating a tourist cluster is to increase the competitiveness of the territory in the tourist market due to the synergetic effect, including: improving the efficiency of enterprises and organizations entering the cluster and stimulating innovation and developing new tourist destinations. [4]

Cultural leisure, like all other types of entertainment and recreation, acquires new functions, expands and rationalizes. A special role in this process is played by the creation of leisure and recreation centers that meet international standards, ecological and ethno-parks, various kinds of cultural, natural and historical reserves. In a complex, all this is the basis for the development of tourist clusters, one of which includes the unique mountain range Ulytau, the legendary ancestral home of the Kazakh people.

From the point of view of ethno-cultural and ecological tourism, Ulytau, the cradle of our nation, is of great interest. The majestic barrows, necropolises, mausoleums of Begazy-Dandybaev culture, rock paintings, petroglyphs, mines, metallurgical furnaces in which copper, tin, silver, gold and other ancient monuments were melted, found and investigated by scientists, show that Ulytau was the center of the Sary-arch and the whole steppe since ancient times.

It is impossible to study the history of the Kazakh people, bypassing the crucial role of this ancient stake of the khans of the Central Asian steppes. Here Juchi raised his banners - the son of Genghis Khan himself, hence the beginning of the eastern conquest campaigns of Batu. Here are buried such famous sons of the steppes as Alash Khan and the once all-powerful lords of the Golden Horde, Tokhtamysh and Emir Yedige. The Ulytau Mountains were not ignored by one of the greatest generals of the Middle Ages - the founder of the empire of the Timurids, Tamerlan.

The monuments, which Ulytau keeps in itself, date back to the Paleolithic and Neolithic epochs. On the territory of this district there are about 636 monuments, 282 of which are included in the historical and cultural map of the fund of the museum "Ulytau."

Tourism in this area can acquire a very wide scale, thanks to its ancient historical and cultural heritage and, eventually, to grow into one of the world centers of ethnic and cultural travel.

A characteristic feature that distinguishes Ulytau from similar historical reserves is its uniqueness in terms of the number of artifacts of the ancient culture of the nomads of Central Asia, the relics of nomadic tribes that became the ancestors of the modern peoples of our region.

Proceeding from this, it becomes clear that it is necessary to attract additional resources, forces and means, to develop this monumental historical and cultural complex, to create its positive image, attract attention of domestic and foreign tourists and investors engaged in charity, science and culture.

The natural beauty and historical significance of Ulytau make it a tempting and promising center of cultural and educational activity, on the basis of which it seems expedient to develop patriotic education of our youth, instilling in it respect for its origins, honoring the deep roots and rich history of the Kazakh people. Ulytau can become an integral tool for the formation and maintenance of national identity and interethnic unity, which is now the most important factor in the sustainable development of our country. The importance of this site and its potential cannot be overestimated. Our young country, over the past 26 years, has been able to successfully confront these ideological challenges and the trends of cultural self-destruction. In order to continue keeping our identity, moral values and not be subjected to destructive tendencies of social decay, we need even greater unity around our own sources and ideals. The foundation of this unity should be our historical, cultural, spiritual and moral heritage, traditions and customs, and everything connected with it. An important role is played by our rich intangible cultural heritage left to us by our ancestors, carefully preserved by our fathers and grandfathers and passed on to our children and grandchildren. We must do everything possible to ensure that this process will never be interrupted, and will absorb only the best, useful, kind and beautiful from the world culture.

For this purpose, the concept of cultural policy, which is being developed at the moment, offers many different variations on saving our spiritual capital, both material and moral, geographic and historical, ethnic and natural. The head of state, during a recent trip to the Zhezkazgan region, visited the historical center of the Kazakh people and in his interview noted that he considers it possible to turn the cradle of the Kazakh ethnos Ulytau into a region attractive to tourists, calling it a sacred land. [2]

Ulytau ethno-cultural complex has every chance to become a major focus of cultural and educational, historical, geographical, ethnic and ecological tourism, to become an inexhaustible source of consolidation of our multinational society. It is only necessary to make efforts to formulate its international status in this sphere, to create a positive image, to attract public and tourist interest.

The concept of cultural policy takes into account all these factors, gives them a clearly defined legal basis, as well as a new, traditional and, at the same time, innovative character. Head of State, putting forward the national idea "Mangilik El", calls us to consolidate the

Kazakh people with their rich cultural heritage and creative potential. Without this, it is not possible to build a competitive highly developed state. In order to achieve such a high goal, we must be united in our moral and ethical and spiritual and moral values, to know and honor our roots, customs and traditions. In the modern post-industrial world, in the age of information technology, in the era of globalization, it becomes more and more difficult. Nevertheless, we possess a titanic stock of the intangible cultural heritage, a rich language, family and social values that allow us to be sure of the preservation of our national identity and our future [5].

Kazakhstan is an amazing country, that is rich with its natural landscapes, bright colors, unique traditions. The development of tourism in the country is gaining momentum, the situation in this segment of the economy is improving day by day, the interest of both foreign and domestic tourists in tourist activities in the country is growing [6, p.15]. Ethnic tourism - is one of the directions of cultural and educational tourism, which is now tempting for many countries. World practice proves that this kind of tourism is able to satisfy a number of spiritual needs of a person. The most important in the organization of ethnic tourism is to familiarize participants with the traditions and culture of various ethnic groups [7, p. 336].

List of used literature:

1. Official site of Central Asia. - Access mode: <http://www.centrazia.ru>.
2. The concept of development of tourist branch of the Kazakhstan until 2020. - Access mode: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000508>
3. Andrianov B.V. Ethnic history and economic and cultural development of ancient and medieval peoples of Central Asia and Kazakhstan. // Problems of ethnogenesis and ethnic history of the peoples of Central Asia and Kazakhstan. Release III. - M., 2007. - 169 p.
4. News Tengrinews.kz portal, information article of 25.08.2014. - Access mode: <https://tengrinews.kz>
5. Message to the people of Kazakhstan from January 17, 2014 "Kazakhstan way -2050: common goal, common interests, common future". - Access mode: <http://www.zakon.kz/amp/4597132-poslanie-prezidenta-respubliki.html>
6. Ibrayev K. Kazakhstan is almost unknown in the world as the tourist direction//Panorama - 2004. №. 18. - 15 p.
7. Erdavletov S. R. Tourism geography: history, theory, methods, practice. - Almaty, 2000. - 336 p.

Гульжан БАЙКЕНОВА, доктор химических наук, профессор Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая 9, murzabek_b@mail.ru, +77212441634

Татьяна БЕНЦ, магистр экологии, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая 9, benc@bk.ru, +77212441634

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА СОЦИАЛЬНОЙ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В результате глобализации, усиления конкуренции и влияния крупных компаний, теме социальной и экологической ответственности уделяется все более возрастающее внимание. В данной статье дана оценка предприятий по наиболее важным критериям социальной и экологической ответственности согласно информации находящейся в открытом доступе.

Ключевые слова: экологическая и социальная ответственность, устойчивое развитие

Гульжан БАЙКЕНОВА, х.ғ.д., профессор, Қарағанды экономикалық университеті Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Республика Казахстан, Қарағанды қ, Академическая көш. 9, murzabek_b@mail.ru, +77212441634,

Татьяна БЕНЦ, э.ғ.м., Қарағанды экономикалық университеті Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Республика Казахстан, Қарағанды қ, Академическая көш. 9, benc@bk.ru, +77212441634

КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

Жаһандандудың, бәсекелестіктің артуы мен ірі компаниялардың әсері нәтижесінде әлеуметтік және экологиялық жауапкершілік тақырыбына назар аудару күннен күнге артуда. Ұсынылған мақалада ашық бұқарадағы ақпараттарға сәйкес әлеуметтік және экологиялық жауапкершіліктің ең маңызды белгілері бойынша кәсіпорындарға бағалау беріледі.

Түйінді сөздер: экологиялық және әлеуметтік жауапкершілік, тұрақты даму

Gulzhan BAIKENOVA, Doctor of Chemical Sciences, Professor Karaganda Economic University Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, ul. Academic 9, murzabek_b@mail.ru, +77212441634

Tatiana BENZ, Master of Ecology, Karaganda Economic University Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, ul. Akademicheskaya 9, benc@bk.ru, +77212441634

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF SOCIAL AND ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY OF ENTERPRISES

As a result of globalization, increased competition and the influence of large companies, the topic of social and environmental responsibility is receiving increasing attention. This article provides an assessment of enterprises on the most important criteria for social and environmental responsibility, according to information that is publicly available.

Keywords: ecological and social responsibility, sustainable development

По словам Н. Назарбаева в стратегии "Казахстан - 2050": "Все добывающие предприятия должны внедрять только экологически безвредные производства. ... Мы должны создать национальные конкурентоспособные бренды с акцентом на экологичность"[1,2,3].

Широкому внедрению социально и экологически ответственного поведения в практику организаций препятствуют слабые механизмы контроля и анализа социальной и экологической ответственности. Появляется необходимость в разработке подходов, которые смогли бы определить уровень социальной и экологической ответственности, разработать рейтинг социальной и экологической

ответственности компаний, воздействовать на их текущее состояние и определять направления последующих изменений [4].

Между отчетами компаний и их настоящей деятельностью в области социальной и экологической ответственности существует огромный разрыв. Это можно увидеть, в том числе, на примере воздействия экономического кризиса на подобные проекты, когда большая часть компаний, сокращает, в первую очередь, финансирование социальной и экологической деятельности, а также социальные пакеты и выплаты самим сотрудникам. Все это подрывает доверие большей части населения к подобным социальным программам в целом.

Еще одной проблемой социальных и экологических программ бизнеса считается отсутствие стандартов и индикаторов. Так, как большая часть отчетов о корпоративной социальной и экологической ответственности готовится исходя из правила добровольности, их весьма тяжело сравнивать и анализировать.

Именно сейчас, в обстоятельствах снижения международного финансирования подобных программ и по-прежнему слабого вовлечения некоммерческих организаций в практики корпоративной социальной и экологической ответственности, крайне важно, чтобы оба эти направления стали неотъемлемой составной частью курса на модернизацию и инновационного развития в Казахстане. Именно социальная и экологическая

ответственность в совокупности позволяют оценить вклад бизнеса в общественное развитие, что подтверждает актуальность нашего исследования.

В качестве объектов исследования были взяты производственные организации: "АО Шубарколь-комир", ТОО "Tau-KenTemir", АО "Центрально-азиатская электроэнергетическая корпорация".

Целью исследования явился анализ информации о предприятиях из открытых источников для объективной оценки деятельности предприятий со стороны социальной и экологической ответственности.

Рейтинг исследуемых предприятий был составлен из двух групп факторов, объединенных по отдельным показателям: экологическая ответственность и социальная ответственность (рис.1).

Рисунок 1 - Дерево факторов, веса и составляющие показатели [5]

На рисунке 1 представлена методология расчетов в виде дерева факторов, с помощью которого были оценены компании [4,5].

Для анализа были взяты организации: АО "Шубарколькомир", ТОО "TAU-KENTEMIR", АО "Центрально-азиатская электроэнергетическая корпорация".

A+	A	A-	B+	B	B-	C+	C	C-	D+	D	D-
95+	91-95	86-90	81-85	76-80	71-75	61-70	51-60	41-50	31-40	21-30	20

Оценка организации в рейтинге была помечена буквенным значением согласно шкале от D - до A +. Количество набранных баллов соответствует буквенному обозначению оценки, диапазон набранных баллов и буквенного значения оценки [6-8]:

Проанализировав сразу три организации методом дерева факторов, была выведена оценка компаний по всем показателям.

Результаты исследования: АО "Шубарколькомир" - один из крупнейших в Казахстане производителей энергетического угля. Шубаркольский уголь за счет высокой калорийности и низкой зольности по праву относят к экологически чистым энергоносителям. Политика АО "Шубарколькомир" в области качества,

охраны окружающей среды, охраны здоровья и обеспечения безопасности труда, представлена основной целью - добыча угля открытым способом, его переработка и реализация, направленные на укрепление ведущих позиций среди угледобывающих предприятий РК, на поддержание благоприятной окружающей среды, на предотвращение благосостояния сотрудников АО и общества в целом. Руководство АО "Шубарколькомир"

принимает на себя обязательство по поддержанию в рабочем состоянии и постоянному повышению результативности систем менеджмента качества, окружающей среды, охраны здоровья и обеспечения безопасности труда, в соответствии с требованиями стандартов ИСО: 9001:2015, ИСО 14001:2015, OHSAS 18001:2007 и рассматривает успешное функционирование систем менеджмента - как существенное условие устойчивого развития компании [9].

Касаемо вложений в социальные проекты, одним из достижений является ежегодное подписание Меморандумов о взаимном сотрудничестве с акиматами Актюбинской, Карагандинской, Костанайской, Павлодарской областей [10].

Таким образом, на протяжении всей истории деятельности в Казахстане компания ежегодно принимает участие в реализации наиболее значимых социально-экономических проектах в четырех регионах страны, где расположены ее предприятия, а также уделяется внимание ее экологической составляющей.

Анализ по дереву факторов и составляющим, показал, что у организации АО "Шубарколькомир" Политика составлена очень грамотно, однако значительной информации в открытом доступе, по предприятию все же не достаточно.

Товарищество с ограниченной ответственностью "Tau-KenTemir" создано в соответствии с законодательством Республики Казахстан. Единственным учредителем является акционерное общество "Национальная горнорудная компания "Тау-Кен Самрук", осуществляющая деятельность в области разведки, добычи и переработки твердых полезных ископаемых, а также воспроизводства минерально-сырьевой базы Казахстана [11].

Экологическая политика Товарищества с ограниченной ответственностью "Tau-KenTemir" (далее - Товарищество) является документом, выражающим официальную позицию Товарищества в отношении его роли и его обязательств в сохранении благоприятной окружающей среды.

Для реализации основных принципов экологической деятельности Товарищество принимает на себя следующие обязательства:

- обеспечивать деятельность по экологической безопасности и охране окружающей среды необходимыми ресурсами;

- принимать управленческие и инвестиционные решения на основе многовариантности сценариев развития с учетом экологических приоритетов;

- предусматривать на всех стадиях реализации инвестиционных проектов минимизацию рисков негативного воздействия на окружающую среду;

- проводить на регулярной основе экологический мониторинг и аудит своей производственной деятельности Товарищества;

- обеспечивать широкую доступность экологической информации, связанной с деятельностью Товарищества в области охраны окружающей среды и с принимаемыми в этой области решениями [11]. Таким образом,

организация ТОО "Tau-KenTemir" уделяет должное внимание вопросам касательным экологической политики. Данные по социальной ответственности предприятия на сайте не отражены. АО"Центрально-Азиатская Электроэнергетическая Корпорация" - лидер среди частных энергетических компаний Казахстана [12].

В политике в области экологии АО "Центрально-Азиатская Электроэнергетическая Корпорация", рассмотрены основные цели Политики:

- повышение уровня экологической безопасности за счёт снижения негативного воздействия на окружающую среду;

- обеспечение надёжного и экологически безопасного производства, транспорта и распределения энергии;

- реализация производственной деятельности предприятиями Группы Компаний в рамках природоохранного законодательства;

- экологически безопасное и устойчивое развитие Группы Компаний на ближайшую перспективу и в долгосрочном периоде.

- повышение уровня экологической безопасности за счёт совершенствования технологических процессов, технического оснащения, повышения уровня квалификации персонала обеспечивающих минимизацию негативного воздействия предприятий АО "ЦАЭК" на окружающую среду.

Политика управления персоналом АО "ЦАЭК" представляет собой целостную систему взаимодействия с работниками для обеспечения и достижения стратегических целей Корпорации. Корпорация укрепляет политику в области управления персоналом путем привлечения профессиональных сотрудников разного уровня, удержания высокопрофессиональных работников, непрерывного профессионального обучения и развития персонала, предоставления возможностей для профессионального роста инициативных молодых работников, создания кадрового резерва и управления талантами [12].

Большое внимание уделяется вопросу повышения квалификации руководителей, специалистов и рабочих. Основными задачами системы корпоративного обучения АО "ЦАЭК" являются профильная подготовка, переподготовка и повышение квалификации работников Компании и развитие важных профессиональных и личностных качеств работников компании.

Социальной политикой АО "ЦАЭК" предусмотрена программа мероприятий по обеспечению охраны здоровья сотрудников, охраны труда и безопасности на предприятиях, повышению квалификации персонала и воспитанию корпоративной культуры [13].

Таким образом, Экологическая политика компании, а также социальная часть предоставлена в развернутом виде и подробно отражена на официальном сайте, что соответствует прозрачности и достоверности информации.

Анализируя выше приведённые данные, была выведена соответствующая оценка по предприятиям (таблица 1).

Таблица 1 - Оценка организаций по всем критериям экологической и социальной ответственности.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ			
Критерии	Баллы		
	АО «Шубарколько мир»	ТОО «Tau-KenTemir»	АО «Центрально-азиатская электроэнергетическая корпорация»
Экологическая политика	B+ 85	A + 95	A + 100
Наличие лицензий	D 20	D 20	D 20
Наличие стандартов ИСО	A + 95	A +95	A +95
СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ			
Политика в области безопасности и охраны труда	B 80	B 80	A +95
Обучение и повышение квалификации сотрудников	D 20	D 20	A +95
Спонсорство социальных программ и благотворительность	A + 95	D 20	A 90

Как видно из таблицы, низкий бал все компании получили по критерию наличие лицензий, так как данной информации не было на сайте рассматриваемых организаций.

Информация по обучению и повышению квалификации сотрудников не была отражена на сайте двух компаний, АО "Шубарколькомир" и ТОО "Tau-KenTemir".

Самая высокая итоговая оценка у организации АО "Центрально-Азиатская Электроэнергетическая Корпорация", на втором месте по количеству баллов идет АО "Шубарколькомир", а на третьем ТОО "Tau-KenTemir", занимающая самую низкую оценку по выбранным показателям.

На рисунке 2 представлено ранжирование исследуемых организаций по местам.

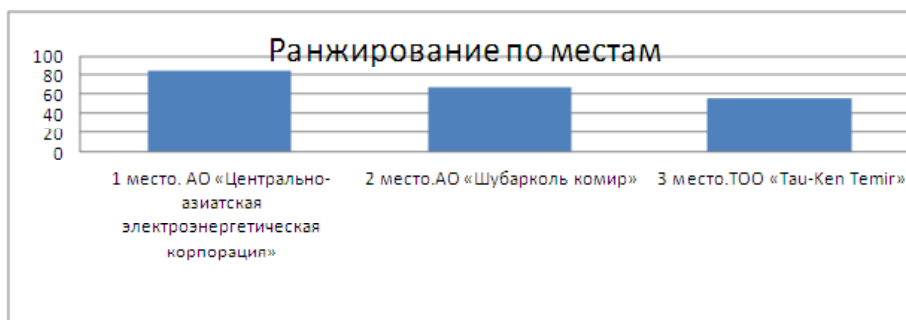

Рисунок 2. Ранжирование по местам

Несмотря на то, что для составления рейтинга были взяты самые основные показатели, среди организаций нет отличников.

Средняя оценка организации занявшей первое место по шкале оценивания B+, что является положительной оценкой. А самой низкой оценкой стала оценка C, и связано это с тем, что на сайте организации информации предоставлено не достаточно.

Безусловно, данный рейтинг нельзя назвать точным, так как выбирались самые важные критерии, которые должны были присутствовать в открытом доступе у каждой компании. Такой отрыв у компаний в рейтинге и ранжировании по местам в социально-экологических рейтингах свидетельствует о недостатке информации в открытом доступе на сайте предприятий.

Список литературы:

1. Стратегия "Казахстан - 2050".
2. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г.
3. Выступление Президента Н.А. Назарбаева на республиканском форуме по вопросам социальной ответственности бизнеса (Жезказган, 24 января 2008 года).

4. Данаева З. Социальная ответственность компаний / Статья из интернет-портала EXPERT KAZAKHSTAN от 29 марта 2004 г.

5. СТ РК ИСО 26000-2011 - Руководство по социальной ответственности

6. Рыскулова М.М. Социальная ответственность бизнеса // Вестник КазЭУ. - Алматы, 2010. - С.32-35.

7. "Предпринимательский кодекс РК" от 29 октября 2015

8. Государственный стандарт Республики Казахстан "Социальная ответственность. Требования" 01.01.2014

9. Официальный сайт корпорации EURASIANRESOURCESGROUP www.erg.kz.

10. Информационный портал - Казахстан 24, shubarkolkomir.kz24.

11. Официальный сайт ТОО "Tau-KenTemir" tks-temir.kz.

12. Официальный сайт АО "Центрально-Азиатская Электроэнергетическая Корпорация" www.caepco.kz/ru/home.html.

13. Экологическая политика АО "Центрально-Азиатская Электроэнергетическая Корпорация" www.caepco.kz/ru/home.html.

Умит НАУТБАЙЕВА, магистр, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, Караганда, ул. Академическая, 9, bakbergen_2000@mail.ru, +7721244-136-32 (6513)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТИПЫ КЛИЕНТОВ И КАК ИХ ОБСЛУЖИВАТЬ

На сегодняшний день ресторанный бизнес очень быстро развивается, и с каждым днем в мире открывается одно новое заведение общего питания. Конкуренция на данном рынке жесткая, по этой причине будущим рестораторам нужно чтобы их ресторан отличался от других качественным обслуживанием клиента. В этом нам может помочь определение психотипов клиента.

Ключевые слова: ресторанный бизнес, сфера сервиса, психология, клиент, персонал, общественное питание.

Үміт НАУТБАЙЕВА, магистр, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қарағанды қ., Академическая көш. 9, bakbergen_2000@mail.ru, +7721244-136-32 (6513)

ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРҒА ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ

Осы статияда этникалық туризмнің қазіргі жағдайы мен даму перспективасының талдауы қарастырылады.

Түйінді сөздер: этникалық туризм, мұра, туризм саласы, туризмдік кластер, мәдениет, Ұлытау, имидж.

Umit NAUTBAYEVA, master, Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Karaganda, Academicheskaya st., 9, bakbergen_2000@mail.ru, +7721244-136-32 (6513)

PSYCHOLOGICAL TYPES OF CLIENTS AND HOW TO SERVE THEM

Today, the restaurant business is growing rapidly, and every day in the world opens one new establishment general nutrition. The competition in this market is tough, for this reason, future restaurateurs need their restaurant to differ from others in quality customer service. In this we can help determine the client's psychotypes.

Key words: restaurant business, sphere of service, psychology, client, staff, catering.

На сегодняшний день многие выпускники специальности "Ресторанное дело и гостиничный бизнес" мечтают открыть свой ресторан. На сегодняшний день есть множество разных ресторанов, с разнообразными концепциями, интерьерами и так далее, поэтому конкуренция на данном рынке жесткая. По этой причине будущим рестораторам нужно чтобы их ресторан отличался от других качественным обслуживанием клиента. Для этого очень важно набор образованного персонала, но принимать на работу официантов только "бакалавров ресторанного дела и гостиничного бизнеса" пока что невозможно, по крайней мере для Казахстана. Отличным выходом из данной ситуации может быть психология, а точнее узнать о психотипах клиентов и проинформировать персонал, а еще лучше провести тренинг с психологом на данную тему. [1]

Многие из нас не раз, наверное, замечали, что одни и те же слова, доводы, доказательства, приведенные разным людям, вызывают совершенно различную реакцию. Не секрет, что это вызвано различными психологическими типами, на которые делятся все люди. Одна и та же манера разговора, поведение может, как вызвать доверие, так и отторжение у различных клиентов.

Для официанта, администратора, ресепшюниста, любому работнику ресторана или гостиницы необходимо знать, как определить психологический тип клиента и уметь ориентироваться, подстроить свою речь, свое поведение так, чтобы быть максимально убедительным для своего потребителя.

Давайте разберемся, какие психологические типы людей существуют, чем они характеризуются и чем отличаются друг от друга. Вообще поведение человека можно разделить на 4 основных психологических типа. В психологии это: сангвиник, холерик, меланхолик, флегматик. Известный швейцарский ученый К.Г. Юнг подразделял человека на: мыслительный тип, решающий тип, чувствующий тип и воспринимающий тип. В практике бизнес - тренеров по продажам подразделяют клиентов на: прагматичных, дружелюбных, искренних и компетентных. Есть и такая классификация людей: аналитический, целеустремленный, гармоничный, эмоциональный. [2]

В общем, как ни крути, как ни называй, но в основном поведение человека подразделяется на 4 основных типа.

Давайте посмотрим, чем же характеризуется каждый тип. Поскольку официант ближе к миру

бизнеса, а не науки и психологии в частности, будут использованы те названия психологических типов, которые типичны для бизнеса, более понятны и лучше характеризуют клиентов.

1. Холерик, Решающий тип, Целеустремленный, Независимый, Прагматичный, Агрессивный. Для данной классификации я бы обозначил эту категорию клиентов как Независимый, Агрессивный. Такие клиенты обладают сильным характером. Их характеризуют слова: сильный, уверенный, грубый, категоричный, самолюбивый, амбициозный. Упрямы и вспыльчивы. Говорят громко. Обладают крепким рукопожатием. Эти люди ориентированы на результат. Почти всегда знают чего хотят. В беседе также ценят ориентированность на результат, собранность, пунктуальность. При общении со своим "зеркальным" отражением могут раздражаться, т.к. собеседник так же жестко может отстаивать свои взгляды. Любят услужливость, но не любят советы. Ведут себя очень уверенно. Часто оказываются компетентными людьми с высоким социальным статусом. Интонации разговора покровительственные, сразу пытаются "давить" на собеседника, доминировать в разговоре. Часто стараются "выбить" себе какие либо льготы, скидки по цене или процентам комиссии, хотя в деньгах, как правило, не ограничены.

Как работать с таким клиентом? Предлагать все самое лучшее. Им требуется престиж, признание, уважение. Держаться уверенно. От них нужно требовать скорейшего принятия решения. Во время обслуживания только предложить какое-нибудь блюдо или же напиток, ни в коем случае не возражать его выбору и не поправлять его ошибки. Одежда нейтральных тонов. К слабостям можно отнести - возможность нарваться на неудачу, недостаточно осторожны, "расталкивают" других.

2. Меланхолик, Искренний, Чувствующий тип. Можно назвать таких клиентов Искренние. Такие клиенты характеризуются словами: систематичный, услужливый, вежливый. Эти люди держаться очень доброжелательно, могут предлагать свою помощь, очень внимательны, сочувствующие. Ищут понимания. Все неудачи списывают на свой счет. Но очень злопамятны. Избегают рисков, никогда не будут торопиться.

Как работать с такими клиентами? С такими клиентами требуется завоевывать их доверие, но не перегибать, проявлять терпение. Требуется мягкость в общении, поддерживать их в чувствах и эмоциях. В одежде должны быть какие либо эмоциональные, яркие детали. Во время обслуживания ни в коем случае не дерзить и не торопить их. Таким клиентам требуется понимание, безопасность, время. К слабостям можно отнести то, что такие люди избегают риска, избегают конфликтов, являются собственниками.

3. Сангвиник, Коммуникатор, Дружелюбный, Воспринимающий тип. Можно назвать такого клиента - Дружелюбный. Такого человека характеризуют следующие слова: контактный, привлекательный, энтузиаст, энергичный, активный, хвастун. Эти люди хотят быть в центре внимания, могут преувеличивать, избегают конфликтов. Они со

всем соглашаются. Не берут на себя ответственность. Боятся сказать "нет". Не пунктуальны, не доводят решение до конца. Такие клиенты легко расстанутся с деньгами, платят комиссию. [3,4]

Как работать с такими клиентами? Таких клиентов нужно хвалить. Но не льстить. Ставить ограничения по времени. С ними можно шутить, рассказывать анекдоты. Таким клиентам требуется чувствовать себя значимыми. С такими людьми необходимо быть внимательным и терпеливым. Во время обслуживания часто используйте словосочетания: только для вас, эксклюзивно для vip гостей и т.д., чтобы клиент чувствовал себя неповторимым, ведь именно этот тип клиентов оставляют большие чаевые. Таким клиентам требуется признание, одобрение, они любят поговорить. К их слабостям можно отнести непунктуальность, необъективность, не доведение дел до конца.

4. Флегматик, Компетентный, Аналитик, Мыслительный тип. Можно назвать такого клиента - Аналитик, Компетентный. Такого человека характеризуют следующие слова: аккуратный, скромный, смысленный, подозрительный, сдержанный, консерватор. Таким людям требуется полная ясность в вопросе. Они с неохотой меняют свое мнение. Не эмоциональны, не любят давления. Игнорируют чужие чувства, педанты, любят порядок во всем. Оперировать точными числами. Принимают взвешенные решения.

Как работать с такими клиентами? Таким клиентам требуется полная конкретика по предлагаемой услуге. Им необходимо показать все "за" и "против". Причем все недостатки необходимо указать в начале. Нужно с точностью изложить сегодняшнее меню, блюдо дня, скидки и акции. Не давить. Таким клиентам требуется четкая работа, время, факты. К слабостям можно отнести жесткость, чрезмерную критичность, медлительность.

После того, как вы вступили в диалог с клиентом, постарайтесь определить, к какому типу относится ваш клиент. Настройтесь на "волну" клиента. Установите контакт.

Как осуществить настройку на "волну" клиента?

- Необходимо начать разговаривать в той манере, что и ваш клиент;

- По возможности принять ту же позу, что и клиент;

- Применять такую же жестикуляцию;

- Постараться изменить тембр и интонацию голоса на такую, как у клиента;

Этот прием называется "Отзеркаливание". И этот прием не подходит для первого типа клиентов "Агрессивный". [5]

Чтобы понять своего клиента нужно быть немного психологом, разведчиком, наблюдателем, аналитиком в одном лице, ведь понимание своего клиента помогает выстраивать долгосрочные отношения с клиентами на позитивной основе. Всех сотрудников отеля с точки зрения квалификационных требований можно разделить на три большие группы: руководящий состав (администрация отеля, начальники отделов, супервайзеры), персонал, работающий с гостями (официанты, горничные, швейцары, портье), поддерживающие отделы

(инженеры, техники, складские рабочие, стюарды). Компетенция персонала этих групп имеет огромное значение для управления качеством. Менеджмент отеля должен заботиться о том, чтобы у персонала была необходимая квалификация, а также знания и навыки для выполнения своей работы наилучшим образом. Общим требованиям ко всему персоналу являются:

- вежливость, дружелюбие, энтузиазм, взаимодействие с коллегами, отношения с гостями;
- гибкость, адаптируемость;
- принятие ответственности, инициативность;
- личная гигиена;
- дисциплинированность, пунктуальность;
- знание работы, качество работы, внимание к деталям;
- работа с нагрузкой, при стрессе;
- способность выполнять задания до конца;
- осознание затрат;
- владение иностранным языком.

В завершении хочется отметить, что искренний интерес персонала к клиенту, независимости от

психотипов, его желание понять потребности клиента и предложить ему услугу, которые позволят их удовлетворить, наилучшим образом влияют на конечный результат взаимодействия.[6]

Әдебиеттер тізімі:

1. Жаксыбергенов А.Г., Кулажанов Т.К. Мейрамхана бизнесін басқару. Алматы, 2000.
2. Базаров Т.Ю. Қызметкерлерді басқару: Оқу құралы. 2-ші басылым / Базаров Т.Ю. / М: UNITY, 2005. - 378 б.
3. Масленникова Н.П. Ұйымды дамытуды басқару. - Мәскеу: Экономика және маркетинг орталығы, 2007. 304 б.
4. Наумов С.Н. Ресейдегі қоғамдық тамақтану кәсіпорындары: трендтер мен перспективалар // Қаржы газеті. - 2011ж. - №46. - 19-21.
5. Кибанов, А.Я. Ұйымды кадрлық басқару: жұмысқа қабылдау, сертификаттауды таңдау және бағалау / А.Я. Кибанов. - М: емтихан, 2003 ж. - 320 б.
6. <http://otkroibisnes.ru/istoriya-restorannogo-biznesa/>

Надежда ГРАЖЕВСКАЯ, доктор экономических наук, профессор, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, 01001, Украина, г. Киев, ул. Владимирская. 60, grazevskaya@ukr.net, +380 (44) 239-33-33

Айнур ТЫНГИШЕВА, докторант Phd, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Академическая. 9, ajnur-88@mail.ru, 7 7212 441592

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Статья посвящена вопросам реализации государственной политики в сфере здравоохранения на современном этапе развития. Авторами исследованы организационно-правовые характеристики государственной политики в здравоохранении, нормативно-правовое регулирование, основные направления развития системы здравоохранения.

Ключевые слова: здравоохранение, государственная политика, государственное управление, государственная программа, принципы государственного управления системой здравоохранения, электронное здравоохранение, обязательное социальное медицинское страхование.

Надежда ГРАЖЕВСКАЯ, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Тарас Шевченко атындағы Киев ұлттық университеті, 01001, Украина, Киев, қ, Владимир көш., 60, grazevskaya@ukr.net, +380 (44) 239-33-33

Айнур ТЫНГИШЕВА, Қазтұтынуодағы Қараганды экономикалық университеті, Phd докторанты, 100009, Қазақстан Республикасы, Қараганды қ, Академическая көш., 9, ajnur-88@mail.ru, 7 7212 441592

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ БАҒЫТТАРЫ

Мақала қазіргі таңдағы даму сатысында денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асыру мәселесіне арналады. Авторлармен денсаулық сақтау саласында мемлекеттік саясаттың ұйымдық-құқықтық сипаттамасы, нормативті-құқықтық реттеу, денсаулық сақтау жүйесіндегі дамудың негізгі бағыттары зерттелген.

Түйінді сөздер: денсаулық сақтау, мемлекеттік саясат, мемлекеттік басқару, мемлекеттік бағдарлама, денсаулық сақтау жүйесін мемлекеттік басқарудың принциптері, электрондық денсаулық сақтау, міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру.

Nadiia GRAZHEVSKA, Doctor of sciences (Economics), Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 01001, Ukraine, Kyiv, str. Vladimir. 60, grazevskaya@ukr.net, +380 (44) 239-33-33

Ainur TYUNISHEVA, PHD Student, Kazpotrebsoyuz Karaganda Economical University, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academics. Str.9, ajnur-88@mail.ru, 7 7212 441592

PRIORITY REVENUE REVALUATION IN THE HARDWARE POLITICS IN THE RESTRICTION

The article addresses questions about state policy in the field of healthcare at the current stage of development. The authors are involved in organizational-legal characteristics of the state policy in the field of health, normative-right regulation, basic directions of development of the system of health.

Keywords: health, state policy, state administration, state program, state government system health, electronic health, obligatory social medical insurance.

В ежегодных Посланиях народу Казахстана Президент Республики Н.А. Назарбаев отмечает важность сохранения и укрепления здоровья казахстанцев, подчеркивая, что "Здоровье нации - основа нашего успешного будущего".

Основополагающая роль охраны здоровья населения как неотъемлемого условия жизни общества признается в статье 29 Конституции (1.Граждане Республики Казахстан имеют право на охрану здоровья. 2. Граждане Республики вправе получать бесплатно гарантированный объем

медицинской помощи, установленный законом)[1]. Помимо Конституции РК статус предмета государственной политики в области здравоохранения закреплён в Кодексе "О здоровье и системе здравоохранения".

В Республике Казахстан национальная политика в области здравоохранения осуществляется Президентом, Правительством и Министерством здравоохранения РК.

Для реализации любой политики необходима своя стратегия. Стратегическое планирование

разрабатывается Министерством здравоохранения РК. Последний стратегический план определяет следующие приоритетные направления развития на 2017-2021 гг.: укрепление здоровья населения, улучшение доступности медицинской помощи, повышение эффективности системы здравоохранения, совершенствование предоставления медицинских услуг.

Принципы государственного управления здравоохранением есть главное, в чем отражается социальная роль и сущность государства, функциональная и организационная структура системы управления здравоохранением.

Государственная политика в области здравоохранения проводится на основе принципов:

- 1) обеспечения равенства прав граждан на получение безопасной, эффективной и качественной медицинской помощи;
- 2) солидарной ответственности государства, работодателей и граждан за сохранение и укрепление индивидуального и общественного здоровья;
- 3) охраны материнства и детства;
- 4) обеспечения гарантированного объема бесплатной медицинской помощи;
- 5) приоритетности профилактической направленности в деятельности системы здравоохранения;
- 6) доступности медицинской помощи;
- 7) постоянного повышения качества медицинской помощи;
- 8) обеспечения санитарно-эпидемиологического благополучия населения;
- 9) преемственности деятельности организаций здравоохранения при оказании медицинской помощи;

10) обеспечения непрерывности и преемственности медицинского и фармацевтического образования с использованием современных технологий обучения;

11) государственной поддержки отечественной медицинской и фармацевтической науки, внедрения передовых достижений науки и техники в области профилактики, диагностики, лечения и медицинской реабилитации, инновационных разработок новых лекарственных средств и технологий, а также мирового опыта в области здравоохранения;

12) поощрения добровольного безвозмездного донорства;

13) государственной поддержки отечественных разработок и развития конкурентоспособной медицинской и фармацевтической промышленности;

14) участия общественных объединений в обеспечении прав граждан на охрану здоровья;

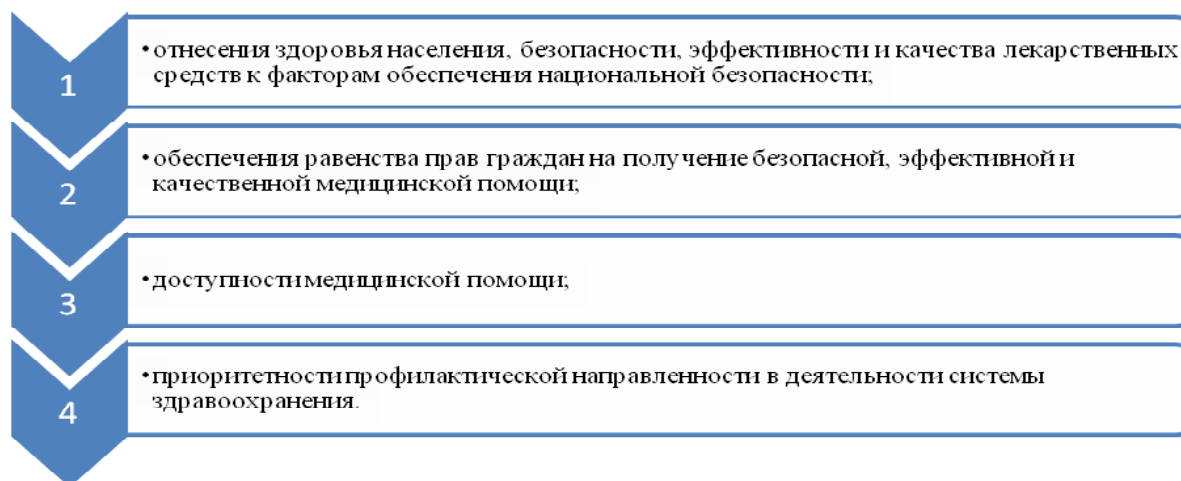
15) социальной ориентированности здравоохранения, направленной на удовлетворение потребностей, нужд населения и улучшение качества жизни;

16) содействия в формировании здорового образа жизни и здорового питания;

17) отнесения здоровья населения, безопасности, эффективности и качества лекарственных средств к факторам обеспечения национальной безопасности;

18) обеспечения доступности безопасных, эффективных и качественных лекарственных средств, изделий медицинского назначения и медицинской техники[2].

Из 18 принципов, государственной политики в области здравоохранения отечественные эксперты выделили основные:

Примечание - Составлено автором по данным [2].

Рисунок 1-Основные принципы государственной политики в сфере здравоохранения

Первый принцип является приоритетным, так как охрана здоровья населения выступает одним из основных факторов национальной безопасности.

Второй принцип управления содержит не только провозглашение прав граждан в области охраны здоровья, но и обязательность их обеспечения гарантиями со стороны государства.

Третий принцип доступности медицинской помощи населению вытекает из социальной сущности Республики Казахстан и заключается в

правовой возможности каждого гражданина получать медицинскую помощь независимо от его социального и имущественного положения.

Четвертый принцип - профилактическое направление здравоохранения должно стать основным приоритетом управления в области охраны здоровья[3].

Значимость данного принципа была отмечена в Послании Президента РК от 10 января 2018 года "Современное здравоохранение должно больше

ориентироваться на профилактику заболеваний, а не на дорогостоящее стационарное лечение. Нужно усилить управление общественным здоровьем, пропагандируя здоровый образ жизни"[4].

Рассмотрим механизм реализации государственной политики в области государственного управления системой здравоохранения Республики Казахстан. Государственная политика в сфере здравоохранения является частью внутренней политики, направленной на обеспечения конкурентоспособности государства, входящего в число 30 наиболее развитых стран мира. Ключевым инструментом осуществления государственной политики в системе здравоохранения выступает государственная программа развития здравоохранения РК "Денсаулык" на 2016-2019 годы. Данная программа будет направлена на закрепление и развитие достигнутых результатов и решение проблем в вопросах охраны здоровья в соответствии с новыми

вызовами, а также станет основой для планомерного развития отрасли до 2050 года. Основной целью программы было определено укрепление здоровья населения для обеспечения устойчивого социально-экономического развития страны. Исходя из этого основными задачами являются:

- Развитие системы общественного здравоохранения.

- Совершенствование профилактики и управления заболеваниями.

- Повышение эффективности управления и финансирования системы здравоохранения.

- Обеспечение рационального использования ресурсов и оптимизации

Инфраструктуры[5].

В 2017 году предварительный мониторинг реализации Программы показал ее результативность, о чем свидетельствует улучшение основных медико-демографических показателей.

Таблица 1- Основные медико-демографические показатели за 2017

Показатели	План	Факт
Ожидаемая продолжительность жизни	72,2	72,41
Индекс здоровья населения	18%	25,2%
Уровень удовлетворенности качеством медицинских услуг	42%	46%
Примечание-Составлено автором по данным Правительства Республики Казахстан (Промежуточные результаты программы Денсаулык)		

При плане на 2017 год по увеличению ожидаемой продолжительности жизни населения 72,2 лет, фактически достигнуто 72,41 лет. По Индексу здоровья населения при плане на 2017 год 18 %, достигнуто 25,2 %. Уровень удовлетворенности населения качеством медицинских услуг составил 46,0%, что на 4 пункта выше планового показателя. Согласно оперативным данным, за январь-декабрь 2017 года инвестиции в основной капитал в здравоохранение увеличились в 1,4 раза - с 61 млрдтг в 2016 году до 91 млрд тг. Доля здравоохранения в структуре ВВП сохранилась на уровне предшествующего года и составила 1,9%[6].

В целях эффективности государственного управления в здравоохранении Министерством здравоохранения Республики Казахстан утверждена Концепция развития электронного здравоохранения на 2013-2020 годы. Концепция развития электронного здравоохранения Республики Казахстан утверждена в целях модернизации существующей модели, для переориентации ее на потребности пациента, повышение качества и доступности медицинской помощи. Данная концепция должна способствовать повышению качества медицинских услуг и укреплению здоровья населения посредством обеспечения всех необходимых ресурсов, артефактов, оборудования и программных средств, законодательных и политических инициатив, обучающих мероприятий и других механизмов, позволяющих достичь видения Е-здравоохранения Республики Казахстан[7]. Также в целях доступности и обеспечения качество медицинской помощи приоритетным направлением государственной политики в сфере здравоохранения

является внедрения обязательного социального медицинского страхования. Необходимость внедрения обязательного социального медицинского страхования впервые была констатирована в программной статье от 10 июля 2012 года Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева "Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда" - "Перспективный вопрос модернизации здравоохранения является развитие такой формы страховой медицины, при которой ответственность за здоровье разделяют три стороны: человек, его работодатель и государство"[8].

Таким образом, реализация государственной политики в сфере здравоохранения представляет собой достаточно сложный процесс. В настоящее время создаётся и совершенствуется нормативно правовая база в системе здравоохранения, направленная на максимальное удовлетворение потребностей населения в данной услуге. Среди различных механизмов реализации государственной политики в сфере здравоохранения особое место занимает программно-целевой метод управления, как действенный механизм повышения эффективности функционирования отрасли.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. (с изменениями и дополнениями от 7 октября 1998 года). - Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution
2. Кодекс Республики Казахстан о здоровье народа и системе здравоохранения от 18 сентября 2009 года №

193-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.01.2018 г.)- Режим доступа:https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30479065

3. Туякбаева Н.С., Бейсенбаева М.Ж. Государственная политика в области управления здравоохранением // Вестник Казахского Национального университета имени АЛЬ-ФАРАБИ - 2016г. №2 (78).

4. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана "Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции" от 10 января 2018 г.- Режим доступа:<http://www.akorda.kz/ru/addresses>

5. Государственная программа развития здравоохранения РК "Денсаулык" на 2016-2019 годы от 19 марта 2010 года № 957.- Режим доступа:<http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000176>

6. Официальный сайт Правительство Республики Казахстан- Режим доступа:n.government.kz/ru/novosti/1013923-po-itogam-2017-godapromezhutochnye-znacheniya-gosprogrammy-densauly-dostignuty-po-vsem-indikatoram-mne-rk.html

7. Концепция развития электронного здравоохранения на 2013-2020 годы от 8 января 2013 года № 464- Режим доступа:<http://www.rcrz.kz/100/p89.pdf>

8. Программная статья Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева "Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда" от 10 июля 2012 года. - Режим доступа:<http://www.zakon.kz/4501497-socialnaja-modernizacija-kazakhstan.html>

Жанар ГУСМАНОВА, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, gusmanova78@mail.ru, +77212441634

Анар КУРМАНАЛИНА, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, Anar68@mail.ru, +77212441634

ИПОТЕКАЛЫҚ НЕСИЕЛЕУ ЖӘНЕ ТҮРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫСЫ САЛАСЫНДА "ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҮРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫС ЖИНАҚ БАНКІ" АҚ-Ң ІС-ӘРЕКЕТІН БАҒАЛАУ

Аталмыш мақалада Қазақстандағы тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесінің ролі мен мәні қарастырылады. Ипотекалық несиелеудің заманауи жағдайы мен аталмыш қаржылық сегменттегі "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ ролі зерттеледі. "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ негізгі бағдарламаларына түсіндірме беріледі, оларға қысқаша сипаттама келтіріледі. Түрлі бағдарламалар артықшылықтары мен шарттарына негіздеме беріледі.

"Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ іс-әрекетінің негізгі қаржылық көрсеткіштері қарастырылып, соның негізінде белгілі нәтижелер айқындалады. Банктің несиелік іс-әрекетінің негізгі көрсеткіштеріне баға беріліп, банктің тұрғын үй бағдарламаларының қолжетімділігін қамтамасыз етудегі мәселелер айқындалады.

Түрлері, мерзімі мен валюталар шеңберінде ссудалық портфельге талдау жасалады. Депозиттер нарығындағы "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ үлесі мен орны, депозиттік нарықтың дамуына депозиттік бағдарламалардың ықпалы қарастырылады. "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ ссудалық портфельінің ағымдағы жағдайы мен оның сапасына жасалған талдау арқылы оның мәселелері айқындалады. Қазақстандағы тұрғын үй құрылысының дамуы мен жағдайының негізгі бағыттарына баға беріледі. "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ мысалында тұрғын үй құрылысы саласында әрекет ету бағыттары мен ролі ашылады. "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ тұрғын үй көлемі мен түрлеріне талдау жасалады. Сондай-ақ, Қазақстан бойынша, оның ішінде өңірлік шеңберде алғашқы және қайталама тұрғын үйге баға беріліп, олардың бағаларының өзгеру қарқыны көрсетіледі. Жүргізілген талдау негізінде бірқатар ұсыныстар жасалады.

Түйінді сөздер: банк, тұрғын үй құрылыс жинақ, ипотекалық несиелендіру, тұрғын үй құрылыс, қолжетімді тұрғын үй, тарифтік жоспар, несие.

Жанар ГУСМАНОВА, кандидат экономических наук, доцент Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул.Академическая, 9, gusmanova78@mail.ru, +77212441634

Анар КУРМАНАЛИНА, кандидат экономических наук, профессор Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул.Академическая, 9, Anar68@mail.ru, +77212441634

ОЦЕНКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АО " ЖИЛСТРОЙСБЕРБАНК КАЗАХСТАНА" В СФЕРЕ ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ И ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

В данной статье рассматривается роль и значение системы жилищных строительных сбережений в Казахстане. Изучается современное состояние ипотечного кредитования и роль АО "Жилстройсбербанк Казахстана" в данном финансовом сегменте. Даются пояснения по основным программам АО "Жилстройсбербанк Казахстана" приводится краткая их характеристика. Дается обоснование преимуществ и условия различных программ.

Рассматриваются основные финансовые показатели деятельности АО "Жилстройсбербанк Казахстана" и на их основе выявляются определенные результаты. Приводится оценка основных параметров кредитной деятельности банка, выявляются проблемы в обеспечении доступности жилищных программ банка. Проводится анализ ссудного портфеля по видам, срокам и разрезу валюте. Рассматривается доля и место АО "Жилстройсбербанк Казахстана" на рынке депозитов, влияние депозитных программ на развитие депозитного рынка. На основе текущего состояния ссудного портфеля АО "Жилстройсбербанк Казахстана" и его качество выявляются проблемные вопросы. Дается оценка основных направлений развития и состояние жилищного строительства в Казахстане. На примере АО "Жилстройсбербанк Казахстана" раскрывается роль и направления деятельности в области жилищного строительства. Анализируются объемы и виды вводимого жилья АО "Жилстройсбербанк Казахстана". Также дается оценка и динамика цен на первичное и вторичное жилье как в целом по Казахстану, так и в региональном разрезе. На основе проведенного анализа были предложены определенные рекомендации.

Ключевые слова: банк, жилищные строительные сбережения, ипотечного кредитование, жилищное строительство, доступное жилье, тарифный план, кредит.

Zhanar GUSMANOVA, candidate of economic sciences, docent Karaganda economic university of Kazpotrebsoy, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9, gusmanova78@mail.ru, +77212441634

Anar KURMANALINA, candidate of economic sciences, professor Karaganda economic university of Kazpotrebsoy, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9, Anar68@mail.ru, +77212441634

ASSESSMENT OF ACTIVITIES OF JSC "ZHILSTROYSBERBANK OF KAZAKHSTAN" IN THE SPHERE OF MORTGAGE LENDING AND HOUSING CONSTRUCTION

This article discusses the role and importance of housing construction savings system in Kazakhstan. Studies the modern state of mortgage lending and the role of JSC "Zhilstroysberbank of Kazakhstan" in the financial segment. Information explains the main program of JSC "Zhilstroysberbank of Kazakhstan" provides a brief description of them. The substantiation of the benefits and conditions of various programs.

Discusses the main financial performance indicators of JSC "Zhilstroysberbank of Kazakhstan" and based on them identifies certain results. Estimating the main parameters of the lending activity of the Bank, identifies the problems in ensuring the availability of housing programs of the Bank. The analysis of loan portfolio by type, maturity and currency breakdown. Deals with the proportion and place of JSC "Zhilstroysberbank of Kazakhstan" on the market of deposits, impact of Deposit programs on the development of the Deposit market. Based on the current status of the loan portfolio of JSC "Zhilstroysberbank of Kazakhstan" and its quality identified problematic issues.

Assessment of the major directions of development and the state housing construction in Kazakhstan. For example, JSC "Zhilstroysberbank of Kazakhstan" the role and activities in the field of housing construction. Analyzed the amounts and types of housing construction, JSC "Zhilstroysberbank of Kazakhstan". Also assesses the dynamics of prices in the primary and secondary housing in the whole Kazakhstan, and in the regional context. On the basis of the conducted analysis was proposed some recommendations.

Key words: bank, housing construction savings, mortgage crediting, housing construction, affordable housing, tariff plan, credit.

Бүгінгі күні Қазақстанда халықтың әлеуметтік осал топтарын қолжетімді баспанамен қамтамасыз ету мемлекет үшін маңызды стратегиялық мәселе болып отыр. Осылайша, жыл сайын Қазақстанда орташа алғанда 10 млн. шаршы метр тұрғын үй құрылысы орын алады. Мұндағы тиімді әрі әлеуметтік бейімделген шарттардың бірі болып табыстары ипотеканы төлеу мүмкіндіктері жоқ тұлғалар үшін тұрғын үй жағдайын жақсартудың шынайы нұсқасы ретіндегі жалға берілетін тұрғын үй табылады.

Қазақстанмен ипотекалық несиелеу жүйесінің малайзиялық үлгісі таңдалған. Осы мақсатта 2000 жылы "Қазақстан Республикасындағы тұрғын үй құрылысы жинақ ақшасы туралы" (2000 жылдың 7 желтоқсан айы) ҚР Заңын қабылдаумен Қазақстанда тұрғын үй құрылысы жинақ ақшасы жүйесі енгізіліп, ал 2003 жылы мемлекеттің 100%-қ қатысуымен "Қазақстанның Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ құрылды. Соңғы жылдардың тәжірибесі ипотека, құрылысқа үлестік

қатысу, тұрғын үй құрылыс жинақтарының жүйесі сияқты пәтер мәселесін шешу тетіктерінің бүгінгі күні халықты қолжетімді баспанамен қамтамасыз ету мәселесін толыққанды шешпейтінін көрсетті. Жоғары бағалар орын алған жағдайда ипотека барысында жылжымайтын мүлік нарығында 30%-50%-ға дейін алғашқы жарна талап етіледі, ал ипотекалық қарыз бойынша ставкалар табыс деңгейі жоғары болып табылмайтын адам үшін ауыртпалық тудырады. Үлестік құрылыс болса дағдарыстық кезеңдер салдарынан кейін тәуекелді болып есептеледі. Осының барлығы шынайы баламаларды талап етіп, нәтижесінде "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ-мен бірлесіп іске асырылатын "Қолжетімді баспана-2020" жаңа мемлекеттік бағдарламасының "Сағып алу құқығы бар жалға берілетін тұрғын үй" бағыты анықталды [1].

2008-2016 жылдарда "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ-ң негізгі өнімдердің келесі түрлері болған (кесте 1).

1 - кесте - "ТҮҚЖБ" АҚ тарифтік бағдарламалары

Сипаттамасы	Тарифтік бағдарламалар атауы			
	«Бастау»	«Өркен»	«Кемел»	«Болашақ»
Тұрғын үй құрылыс жинақтарын жинақтаудың мерзімі	3 - 3,5 жыл	5,5 жыл	8,5 жыл	15 жыл
Тұрғын үй құрылыс жинақтарына салымдар бойынша сыйақылау ставкалары	жылдық 2%	жылдық 2%	жылдық 2%	жылдық 2%
Тұрғын үй қарызы бойынша сыйақылау ставкасы	жылдық 5%	жылдық 4,5%	жылдық 4%	жылдық 3,5%
Тұрғын үй қарызы ұсыну мерзімі	6 жыл	10 жыл	15 жыл	25 жыл
Тұрғын үй қарызын алу үшін жинақталған ақшаның минималды қажетті мөлшері	50%	50% о	50%	50%
Ескерту – «Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ ресми сайтының мәліметтері негізінде құрылды				

Болжамды қарыз мөлшерін орнату үшін "минималды бағалау көрсеткіші" түсінігін қарастырайық. Ипотекалық қарызды алу үшін қажетті балды жинау керек. Егер әлеуетті борышкер минималды бағалау көрсеткішіне қол жеткізбесе, онда банк тұрғын үй қарызын ұсынудан бас тартуға құқылы [2]. Тұрғын үй қарызын алудың басымды құқығы жоғары бағалау көрсеткішіне ие тұрғын үй құрылыс жинақтарының салымшысына ұсынылады. Түрлі келісім-шарттар бойынша бағалау көрсеткіштері тең болған жағдайда басымдық нақты бағалау көрсеткішінің мәні шартқа сәйкес қатаң есептелген көрсеткіштен асып түскен келісім-шартқа беріледі, яғни шарттары кезекті төлемдер графигі мен сомасы шеңберінде бұзылмаған келісім-шарттар

басымды болып табылады [3]. "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ-ң негізгі өнімдерін өзгерістер болған. Қазіргі жағдайда 3 бағдармалары бар:

-Аралық заемы - тұрғын үй қарызын алу үшін жинақталған ақшаның минималды қажетті мөлшері 50%,

-Алдын ала заемы- тұрғын үй қарызын алу үшін жинақталған ақшаның минималды қажетті мөлшері 0,5,20-50%,

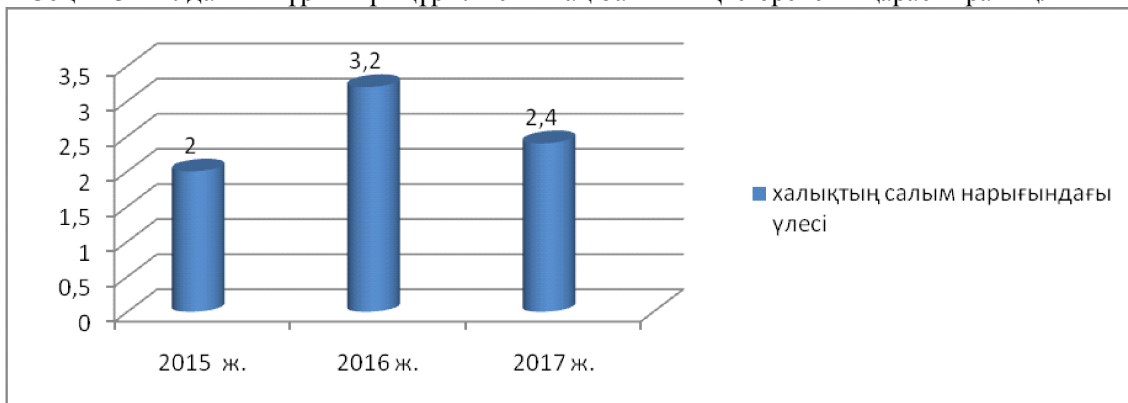
-Тұрғын үй заемы- тұрғын үй қарызын алу үшін жинақталған ақшаның минималды қажетті мөлшері 50%.

2-ші кестеде мысалында "Аралық заемы" тарифтік бағдарламалары қарастырайық.

2 - кесте - "ТҰҚЖБ" АҚ "Аралық заемы" тарифтік бағдарламалары

Сипаттамасы	Тарифтік бағдарламалар атауы					
	"НҰРЛЫ ЖЕР" бағдарлама	Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасы	Әскери өнім	«Өз үйім» бағдарламасы және басқа да жобалар	Банктің нарықтық бағдарламалары – жаңа үйлер нарығында тұрғын үйді сатып алу	Банктің нарықтық бағдарламалары
Аралық заем түрі бойынша сыйақылау ставкасы:						
Стандарт	жылдық 5%	жылдық 6,5%	жылдық 6%	жылдық 7%	жылдық 7%	жылдық 7,5%
Жеңіл		жылдық 7%	жылдық 6%	жылдық 7%	жылдық 7%	жылдық 8,5%
Жеңіл-2		-	жылдық 6%	жылдық 7%	жылдық 7%	жылдық 8%
Тұрғын үй қарызы ұсыну мерзімі	25 жылға дейін					
Тұрғын үй қарызын алу үшін жинақталған ақшаның минималды қажетті мөлшері	50%					
Заемның максималды сомасы	90 млн.тг.дейін (Жеке тұрғын үй құрылысының дамыту бағыты бойынша – 20 млн.тг.дейін)	90 млн.тг.дейін	90 млн.тг.дейін	90 млн.тг.дейін	90 млн.тг.дейін	90 млн.тг.дейін
Ескерту – «Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ ресми сайтының мәліметтері негізінде құрылды						

Соңғы 3 жылдағы «Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ іс-әрекетін қарастырайық.

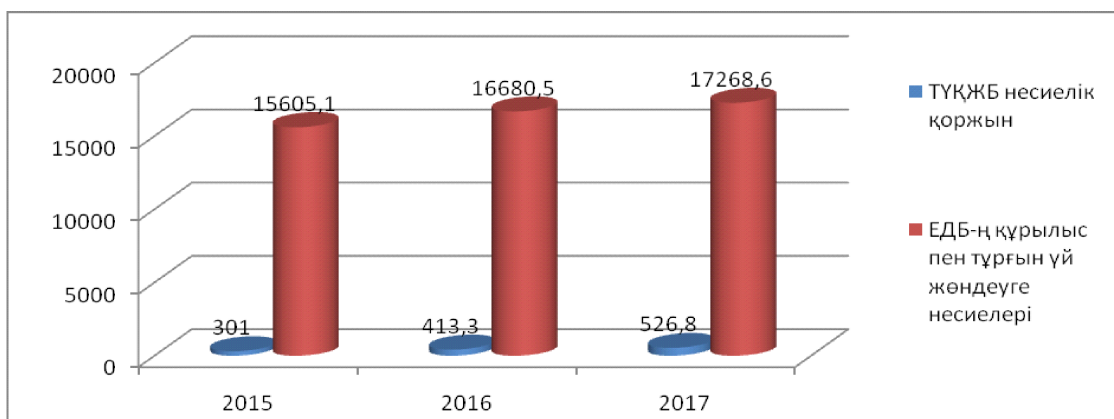

Сурет 1. Депозиттік нарықтағы «Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ-ң орны

Есепті 2017 жылы ҚР Ұлттық банкінің статистикалық жинағының мәліметтері бойынша ЕДБ-гі халық салымдары 2015 жылмен салыстырғанда 1341,4 млрд. теңгеге немесе 19,5%-ға артты (сурет 1).

Банктің нарықтық үлесі көрсеткішінің артуы және тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесінің дамуына келесілер жағымды ықпал етті: құрылыс пен тұрғын үй сатып алуға халықты несиелеу нарығында ЕДБ

белсенділігінің орташа өсімі, жылжымайтын мүлік нарығындағы бағалар тұрақтылығы, қазақстандықтарды қолжетімді баспанамен қамтамасыз ету бойынша жаңа мемлекеттік бағдарламалардың енгізілуі, сонымен қатар елдің әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштерінің жақсаруы, халықтың нақты ақшалай табыстары мен сатып алу қабілеттілігінің артуы (сурет 2).

Сурет 2. ҚР-да тұрғын үй құрылысы және оны сатып алуды несиелеу көлемінің қарқыны, млрд. теңге

2-ші сурет мәліметтеріне сәйкес үш жыл ішінде Банктің несиелік портфелінің көлемі 301,0 млрд. теңгеден 526,8 млрд. теңгеге, яғни 225,8 млрд. теңге немесе 75,0%-ға артқан [4]. Мұнда, ТҮҚЖБ-ң тұрғын үй құрылысы және оны сатып алуды несиелеу нарығындағы ЕДБ және ИН үлесі 01.01.2018 ж. 1,9%-дан 3,0%-ға артты [4].

Жалпы, жоғарыда аталған сыртқы факторлар тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесінің қатысушыларын арттыру, депозиттік база мен халықты несиелеу көлемін арттыру арқылы Банктің іс-әрекетіне жағымды ықпал етті.

Банктің іс-әрекетіне жылжымайтын мүлік нарығындағы жағдай да ықпал етеді. Жылжымайтын мүлік нарығы көрсеткіштерін талдау негізгі көрсеткіштер қарқынының ел экономикасының дағдарыстан кейін қалпына келу шеңберінде бірқалыпты өсімге ие болғанын көрсетеді, яғни нарық белсенділігінің жеткіліксіздігін дәлелдейді.

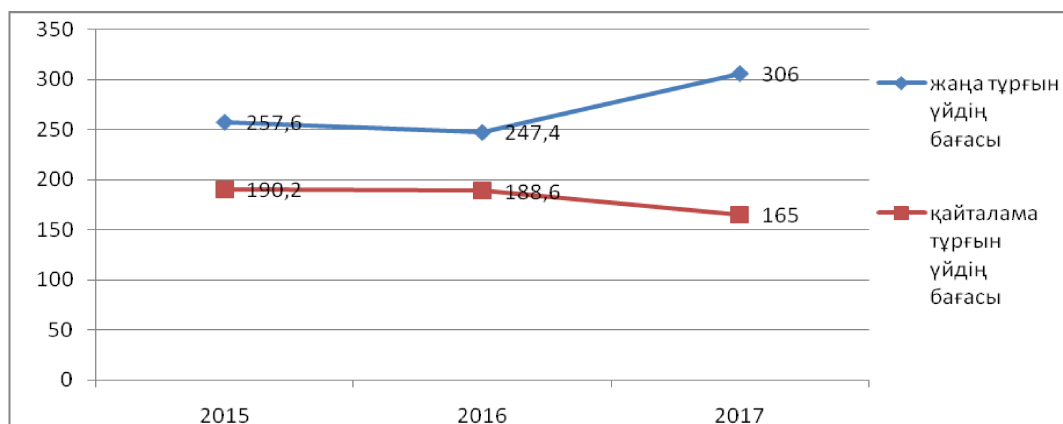
Тұрғын үйді қолдануға берудің жоғары көрсеткіші 2009 жылы орын алып, 6832 мың шаршы метрді құрады, кейіннен Қазақстан

Республикасының 2008-2010 жж. арналған тұрғын үй құрылыс мемлекеттік бағдарламасы аяқталып, ол көрсеткіштің төмендеуіне ықпал етті. 2009 жылы "Нұрлы жол" Бағдарламасы іске асырыла бастады [5].

Әрі қарай банк Қазақстан Республикасында құрылыс индустриясын және құрылыс материалдары өндірісін дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған бағдарламасын іске асыруды бастап, бұл, өз кезегінде, объектілер құрылысында жергілікті құрылыс материалдарын пайдалануға жол ашты. Сонымен қатар, жалғаға берілетін тұрғын үй бойынша "Самұрық Қазына" Жылжымайтын мүлік Қоры" АҚ бағдарламасы іске асырыла бастады. Қазақстан Республикасында құрылыс индустриясын және құрылыс материалдары өндірісін дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған бағдарламасын іске асыру шеңберінде жергілікті атқарушы органдар мен құрылыс және тұрғын-үй-коммуналдық шаруашылық істері жөніндегі ҚР Агенттігімен ынтымақтастық туралы Келісімге қол қойылды [6].

01.01.2018 жылы республика бойынша жаңа тұрғын үйдің 1 шаршы метрінің орташа бағасы 306,0 мың теңгені құрап, 2015 жылдан бастап 18,8%-ға

артты, жабдықталған тұрғын үйді қайта сату бағасы 13,2%-ға азайып, 165 мың теңгені құрады (сурет 3).

Сурет 3. Тұрғын үй нарығындағы бағалардың қарқыны, 3 жылда мың теңге

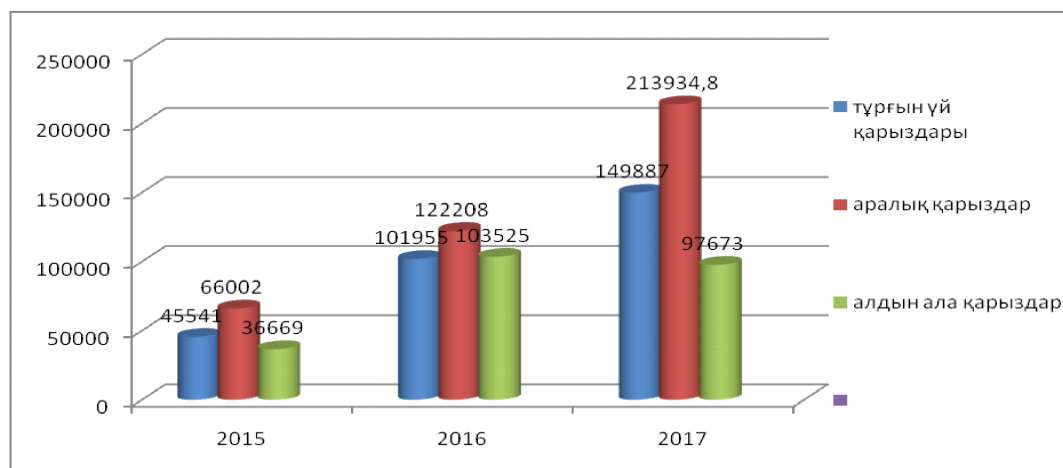
2017 жылдың 1-ші жарты жылдығымен салыстырғанда жаңа тұрғын үйге деген бағаның елеулі артуы келесі қалаларда байқалды: Алматы қаласы, Атырау қаласы, Астана қаласы, Шымкент қаласы. Алматы, Атырау, Астана, Шымкент қалаларында жаңа тұрғын үйдің 1 шаршы метрінің бағасы сәйкесінше 321 мың теңге, 326 мың теңге, 324 мың теңге, 305 мың теңге құрады. Қазақстанның қалған ірі қалаларында аталмыш көрсеткіш орташа республикалық мәннен төмен.

Қайталама жылжымайтын мүлік нарығында 1 шаршы метр үшін неғұрлым жоғары баға Алматы қаласында (339 мың теңге), Астана қаласында (321 мың теңге), Ақтау қаласында (259 мың теңге) орын алды. Қазақстанда тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесінің дамуы өнімдер сызбасының дамуына ықпал етті. Ол тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесінің шарттары мен қағидаларына жауап береді, сонымен қатар Қазақстан халқының тұрғын үй шарттарын жақсартуға қатысты қажеттіліктерін қанағаттандырады [7].

Банктің әрекет етуінің 2003 жылдың қыркүйек айынан бастап тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесінің шеңберінде ТҮКЖ жөнінде 170 725 келісім-шарт жасалды. Олар бойынша келісім-шарт сомасы 897,6 млрд. теңгені құрайды. ТҮКЖ жөнінде келісім-шарттар санының артуы халықтың тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесіне қатысуға деген

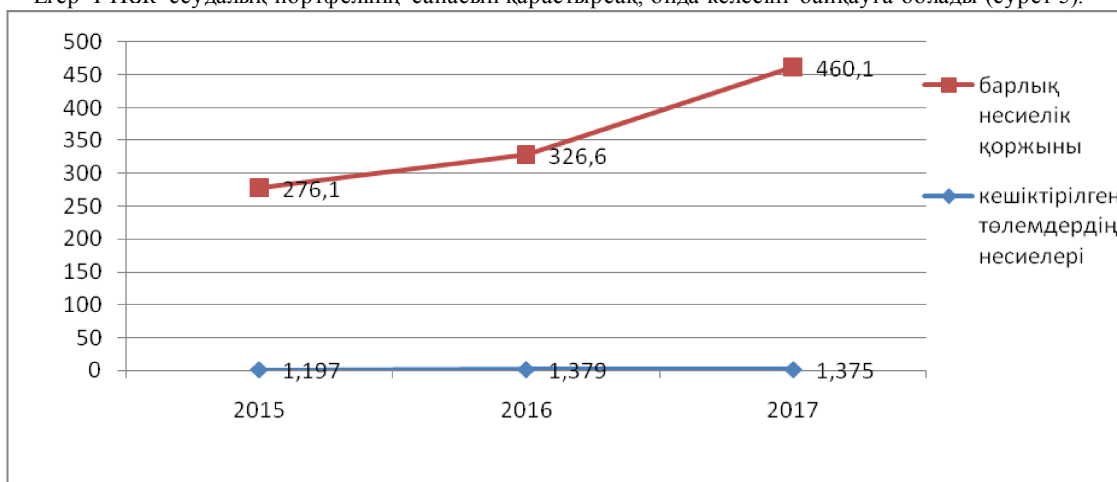
қызығушылығын сипаттайды. Өз кезегінде, Банктің 2005-2007 жж. және 2008-2010 жж. Қазақстан Республикасындағы тұрғын үй құрылысы мемлекеттік бағдарламаларын, "Қолжетімді баспана-2020" бағдарламасын, "Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасын" іске асыруға қатысуы да аталмыш көрсеткіштерге қол жеткізуге ықпал етті.

Жалпы, тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесінің тұйықтығы Банктің нарықтық ауытқулардан салыстырмалы тәуелсіздігін және әлемдік қаржылық дағдарыстан сәтті өтуін қамтамасыз етті. 3 жыл ішіндегі ТҮКЖ несиелік портфелінің құрылымын қарастырайық (сурет 4). 4-ші суреттен үш жылда берілген тұрғын үй қарыздары көлемінің 104 346 млн. теңгеге немесе 3,2 есеге артқанын байқауға болады. Аралық қарыздар саны 147 932,8 млн. теңгеге немесе 3,2 есеге, 2005-2007 жж., 2008-2010 жж. (бюджет қаражаттары есебінен) мемлекеттік бағдарламалары бойынша берілген қарыздар саны 1015 млн. теңгеге немесе 40,4%-ға, алдын ала қарыздар 12 366 млн. теңге немесе 51%-ға артты. Сондай-ақ, 2014 жылы берілген аралық қарыздар мен мемлекеттік қарыздар бойынша берілген қарыздардың кемігенін атап өткен жөн. Несиелік іс-әрекеттің белсендендірілуі, ең алдымен, жаңа мемлекеттік бағдарламаның енгізілуімен және жаңа тұрғын үй мен жалғаға берілетін тұрғын үй құрылысына қосымша қаражаттардың бөлінуімен байланысты болып табылады.

Сурет 4. 2015-2017 жж. «Тұрғын үй құрылыс жинақ банк» АҚ берілген қарыздарының қарқыны

Егер ТҮКЖ ссудалық портфелінің сапасын карастырсақ, онда келесіні байқауға болады (сурет 5).

Сурет 5. 2015-2017 жж. «Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ ссудалық портфелінің сапасы, млн. теңге

5-ші суреттен көрініп тұрғандай, "Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ ссудалық портфелінің 66,6% өсуі шеңберінде төлемдерді кешіктірумен несиелер біршама өсіп, өсімі 178 мың. теңге немесе 14,9%-ды құрады. Ссудалық портфель құрылымында олардың үлес салмағы 0,4%-дан 0,3%-ға төмендеді.

Осылайша, халық үшін ипотеканың қолжетімділігі төмендеуде. Жалпы, бір жыл ішінде ипотекалық несиелеу нарығы 2%-ға қысқарып, 895,6 млрд. теңгені құрады. Оның себебі - қарапайым табыстар мен банктердің қатаң шарттары шеңберінде жылжымайтын мүліктің неғұрлым жоғары бағалары.

Бүгінгі күні банктердегі ипотека нарығындағы дәстүрлі ұсыныс келесідей: сатып алынатын жылжымайтын мүлік құнынан минималды бастапқы жарна - 20%, мерзімі 15 жылға дейін, ал нарық бойынша орташа тиімді ставка - 17,4 %.

Осының негізінде тұрғын үй құрылыс жинақтарының жүйесі жоғары танымалдылыққа ие болуда. Соңғы сегіз ай ішінде ТҮКЖ банкінің ссудалық портфелі 40 %-ға артты. Мұндағы қарыз шарттары қарыз алушы үшін неғұрлым тиімді болып табылады: орташа тиімді ставка жылдық 8,9 %, ай сайынғы төлем шамамен 50 000 теңге немесе орташа табыстан 42 %. Осындай несиелеу бойынша үстемақы қарыз сомасынан 181 %-ды құрайды. Ипотекалық

нарықтың қысқаруымен ТҮКЖБ ссудалық портфелінің өсімі 82,6 млрд. теңгені құрады. Бір жыл ішінде жиынтық ипотекалық портфельдегі Тұрғын үй құрылыс жинақ банкінің үлесі 23-тен 32 %-ға артты.

Осылайша, бүгінгі күні "Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ-н ипотекалық несиелеу шарты халық үшін неғұрлым қолайлы әрі тиімді болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 "Бәйтерек" Ұлттық басқарушы холдингі АҚ Басқармасымен бекітілген 24.12.2017 ж. №41/14 "Қазақстанның Тұрғын үй құрылыс банкі" АҚ Жарғысы.
- 2 www.hcsbk.kz - "Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ ресми сайты.
- 3 Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің ресми сайты www.nationalbank.kz.
- 4 Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің 2015-2017 жж. консолидацияланған қаржылық есептілігі.
- 5 "Несие нарығы параметрлерінің жағдайы және болжамы" екінші деңгейлі банктерді зерттеу, 2018 жылдың қаңтар айы. www.nationalbank.kz.
- 6 www.liter.kz - күнделікті республикалық қоғамдық-саяси газет ресми сайты.
- 7 ТҮКЖБ жаңа тұрғын үй бағдарламасын әзірледі. www.vechastana.kz.

Назар УЛАКОВ, экономика ғылымдарының кандидаты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің "Қаржы" кафедрасының доценті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш.9, nazar-123@mail.ru, 87014827951

Айгерім ЕЛДОСОВА, "Қаржы" мамандығының 2 курс магистранты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш.9, aigerim.yeldossova@mail.ru, 87022393514

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН БИЗНЕСТІ ДАМУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Мақалада шағын орта бизнестің қызметтері мен мәселелері, бәсекелестікті дамыту тенденциялары, шағын бизнеске тән негізгі артықшылықтар мен ерекшеліктер, шағын және орта бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін цифрландыру жүйесінің қажеттігі қарастырылған. Сонымен қатар, шағын және орта бизнеске арналған бірыңғай цифрлық платформаның мақсаты және міндеті зерттеледі.

Түйінді сөздер: шағын бизнес және орта бизнес, салық салу жүйесі, цифрландыру жүйесі, цифрлық платформа.

Назар УЛАКОВ, кандидат экономических наук, доцент кафедры "Финансы", Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая,9, nazar-123@mail.ru, 87014827951

Айгерім ЕЛДОСОВА, магистрант 2 курса специальности "Финансы", Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая,9, aigerim.yeldossova@mail.ru, 87022393514

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ МАЛОГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматриваются проблемы и услуги малого и среднего бизнеса, тенденции развития конкуренции, основные преимущества и особенности характерные для малого бизнеса, необходимость системы цифровизации для повышения конкурентоспособности малого и среднего бизнеса. Кроме того, изучаются цели и задачи единой цифровой платформы для малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, налогообложение, система цифровизации, цифровая платформа.

Nazar ULAKOV, candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Chair of Finances, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, nazar-123@mail.ru, 87014827951

Aigerim YELDOSSOVA, second year master student specialty "Finance", Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, aigerim.yeldossova@mail.ru, 87022393514

USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

In article problems and services of small and medium business, a competition development tendency, the main advantages and features characteristic of small business, need of system of digitalization for increase in competitiveness of small and medium business are considered. Besides, the purposes and problems of the uniform digital platform for small and medium business are studied.

Keywords: small and medium business, taxation, system of digitalization, digital platform.

Кәсіпкерлердің белсенділігі мен шағын бизнестің даму дәрежесі көбінесе мемлекеттің демократиялануы мен оның экономикасының ашықтығы деңгейін анықтайды. Шағын кәсіпкерлік сегментін қолдау есебінен мемлекет халықтың әлауқатының жалпы проблемаларын шешеді және орташа табыс деңгейі бар азаматтардың пайыздық үлесін арттырады, шағын бизнестен түсетін салықтық түсімдер айтарлықтай дәрежеде бюджетті

толықтыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, шағын бизнес әлеуметтік жауапкершіліктің, экономикалық бастаманың және мемлекет азаматтарының хабардарлығының орташа деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Нарықтық экономикасы бар жүйеде шағын кәсіпорындар жұмысының негізгі шарты болып табылатын бәсекелестік тауарлар мен қызметтерге бағаның өсуін тежеуге мүмкіндік береді, кәсіпкерлерді өнімнің сапасын үнемі арттыруға және

жаңа технологияларды енгізуге итермелейді. Шағын бизнес мемлекетте жұмыссыздықпен байланысты проблемаларды ішінара шешеді, ал нарықтық экономикасы дамыған елдерде азаматтардың 50-ден 90 пайызына дейінгі пайызы осы салада жұмыс істейді. Айта кету керек, шағын кәсіпорынның нарықтық экономикалық жүйедегі рөлін асыра бағалау қиын, себебі нақты кәсіпкерлік сындарлы бірлік және дамыған нарықтық экономиканың өмір сүруінің кепілі болып табылады.

Шағын бизнестің даму қарқыны көбінесе оның қандай нарықтық ортада жұмыс істейтіндігіне байланысты: қалыптасқан, енді ғана пайда болған, монополияландырумен үзілген өндірістің немесе қандай да бір өзге өндірістің пайда болуына ғана. Дәл осы нарықтық экономика кәсіпкерліктің табиғаты мен сипатына негізделген маңызды белгілерге ие. Мұндайлардың болмауы таза ұғымдық сипаттағы көптеген ережелерді өз тәжірибесінен (өз елінің тәжірибесінен) емес, шет елдердің нарықтық шындықтағы тәжірибесінен шығаруға; Қазақстандағы ерекше проблемалардың мазмұны мен өткірлігіне әрдайым сәйкес келмейтін Батыс ғалым-экономистердің пікірлеріне сүйенуге мәжбүр етеді. Нарықтық экономикадағы шағын бизнес-экономикалық өсу қарқынын, жалпы ұлттық өнімнің құрылымы мен сапасын айқындайтын жетекші сектор. Бірақ іс тек сандық көрсеткіштерде ғана емес - бұл фактор өзінің мәні бойынша типтік нарықтық болып табылады және қазіргі заманғы нарықтық инфрақұрылымның негізін құрайды.

Шағын бизнеске тән негізгі артықшылықтар мен ерекшеліктер бұл:

- неғұрлым икемді және жедел шешімдер мүмкіндігі. Шағын бизнестегі ірі корпорациялармен салыстырғанда басқарушылық шешімдерді қабылдау құрылымы жеңілдетілді, бұл конъюнктуралық өзгерістерге, оның ішінде қызметтің бір түрінен екіншісіне ауысу кезінде капиталдың маневрі жолымен тез және икемді әрекет етуге мүмкіндік береді;

- өндірушілерді негізінен аймақтық нарыққа бағыттау. Шағын бизнес жергілікті нарықтың тілектерін, артықшылықтарын, әдет-ғұрыптарын, әдеттерін және басқа да сипаттамаларын зерттеуге өте ыңғайлы;

- жұмыспен камтуды қолдау және жаңа жұмыс орындарын құру. Шағын бизнесті дамыту жұмыс күшінің ағынын азайта отырып, өңір экономикасын қалыптастырады;

- ірі өндірушілерге қатысты қосалқы функцияларды орындау. Ірі фирмалар субкооператорлар негізінде шағын кәсіпорындарға оның фазаларын бере отырып, өндірістік процесті орталықсыздандырады;

- инвестициялардың шағын бастапқы көлемі. Шағын кәсіпорындарда құрылыстың мерзімдері аз; шағын мөлшерлер, оларды қайта жарактандыру жылдам және арзанырақ, жаңа технология мен өндірісті автоматтандыруды енгізу, машина және қол еңбегінің оңтайлы үйлесіміне қол жеткізу;

- шағын кәсіпорындардағы өндірістің экономикалық тиімділігі. Шағын бизнесті ірі фирманы

құрудан гөрі оңай. Үй-жайларды, кеңсені, автокөлікті жалға алуға болады, үлкен аумақтар, үй-жайлар, күрделі құрылыстың қажеті жоқ. Шағын бизнес қаражатының айналымдылығы жоғары, шағын бизнес қызметкерлерінің еңбекақысының орташа деңгейі төмен, яғни бизнесті ұйымдастыруға жұмсалатын шығындардан аз;

- шағын кәсіпорындардың инновациялық сипаты [1].

Шағын бизнес бірнеше экономикалық проблемаларды шешуге ықпал етуі тиіс: бәсекелестікті қолдау, монополиялық құрылымдарға нарықтық балама бола отырып; нарыққа тауарлар мен қызметтерді толтыру; жаңа жұмыс орындарын құру, жұмыссыздықты арттыру мәселесін жеңілдету; кәсіпкерлік қабатты қалыптастырып, адамдарға өздерінің кәсіпкерлік қабілеттерін көрсетуге және жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі жағдайда шағын бизнес кәсіпорындары-бұл шаруашылық жүргізудің неғұрлым серпінді нысаны. Шағын бизнес нарықтық экономиканың негізін қалыптастырады. Кез келген елдің экономикасын дамытуда көшбасшы бола отырып, ол жалға алу, өндіру, сату, қызмет көрсету, өнімді түпкілікті тұтынушыға жеткізу аспектілерінде аса маңызды рөл атқарады.

Шағын бизнестің артықшылығы күрделі салымдардың тез өтелуі, өндірушілердің басым түрде өңірлік нарыққа бағдарлануы, сұраныстың өзгеруіне, жұмыспен камтудың өсуіне икемді әрекет ету болып табылады.

Қазіргі уақытта шағын кәсіпорындарға қолдау көрсету бойынша кедергілердің бірі шағын кәсіпорындардың қызметін камтамасыз ететін тиімді инфрақұрылым объектілерінің болмауы немесе жетіспеуі болып табылады. Ірі кәсіпорындар өздеріне инфрақұрылым жасайды: оқу орталықтары, маркетингтік және заң бөлімшелері, коммуникациялық инфрақұрылым - кірме жолдар, инженерлік желілер және басқалар, өкілдіктер мен дүкендер ашады, өз қызметшілері үшін жеке банктер мен әлеуметтік объектілер құрады.

Шағын кәсіпкерлікті жан-жақты қолдау қазіргі Қазақстанның алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Шағын бизнесті мемлекеттік және аймақтық органдар тарапынан қолдау үшін қажетті қаражатты бөліп шығарудан басқа, шағын бизнеске қолдау көрсету үшін инфрақұрылымды құру үшін елеулі көмек қажет.

Нарықтық экономикасы дамыған елдерде соңғы онжылдық шағын кәсіпорындар бірлестіктерінің қарқынды дамуымен атап өтілді. Олар: шағын бизнесті, шағын кәсіпкерлікті дамыту орталықтары, пайда орталықтары, бизнес-орталықтар, өндірістік және тұтыну кооперативтері, сауда және сервистік желілер, кәсіпкерлер ассоциациялары, бизнес-инкубаторлар, технопарктер, өзара кредит беру және/немесе өзара кепілдіктер қоғамдары және т. б. көптеген түрлерді камтиды.

Алайда, Қазақстан Республикасында шағын бизнестің дамуына кедергі келтіретін проблемалардың бірі өндірістік инфрақұрылымның дамымауы болып табылады. Негізгі себеп - ұлттық

экономиканы жаңғырту базисі іс жүзінде жоқ. Сондай-ақ, шағын бизнестің табиғатымен байланысты ерекше проблемалар бар.

Біріншіден, шағын бизнес нарықтық феномен болып табылады, өйткені өзінің ерекшелігіне (икемділігіне, маневр жасауына, ұтқырлығына) байланысты ол басқа өндірістік құрылымдарға қарағанда анағұрлым серпінді, нарықтық қатынастарды туындатады. Алайда, әлі күнге дейін шағын экономиканың қанағаттанарлық моделі жоқ, ал оның нақты нысандары әр түрлі елдерде айтарлықтай ерекшеленеді.

Екіншіден, кәсіпкерліктің кадрлық әлеуетін қалыптастыру проблемасы бар. Сондықтан тестілеу, бизнес жоспарлауға оқыту, шығармашылық конкурстарды өткізуді қамтитын таңдаулы іріктеу өте маңызды.

Ақырында, өндірістің әртүрлі факторларын басқару әдістемесіндегі алшақтықты атап өту керек, ол жеткілікті адами ресурстар арқылы орта бизнес деңгейінде ғана жойылады [2].

Бүгін, маңызды міндеттердің бірі кәсіпкерлердің конституциялық құқықтары мен бостандықтарын іске асыру бойынша биліктің барлық тармақтарының күш-жігерін біріктіру болып табылады.

Шағын кәсіпкерлікті қолдау бағдарламалары кәсіпкерлік субъектілерінің санын ұлғайтуға бағытталған шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдаудың негізгі компоненттерінің бірі болып табылады, сондай-ақ олардың қалыптасуы мен одан әрі дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасау болып табылады.

Қазақстанда соңғы онжылдықта жүргізілген экономикалық өзгерістер республиканың барлық өңірлерінде шағын бизнесті дамыту үшін кең перспективалар ашты. ҚР өңірлерінде халық тұтынатын тауарлар өндірісі тұтынушылық сұранысты қанағаттандыруда дағдарысты жағдайды жеңілдетуде шешуші мәнге ие.

Шағын кәсіпорындар өндірісінің ауқымы мен құрылымы көбінесе өңірлік нарықтың сыйымдылығы мен әлеуетін, тауарлар мен қызметтердің басым түрлерінің құрамын айқындайды.

Өңірлерде шағын кәсіпорындарды дамытудың өзектілігі:

- жергілікті ресурстарды тиімді пайдалану және өңірлік құрылымды дамыту есебінен қоғамдық өнімді іске асыруды жеделдету қажеттілігінің артуы;

- халықтың сұранысын қанағаттандыру және тауар-ақша тепе-теңдігінің теңгерімділігін қанағаттандыру мақсатында өңір шеңберінде тұтыну және әлеуметтік-мәдени саланы жан-жақты дамытуға қажеттілік;

- шектеулі сатып алу сұранысы бар жергілікті тұтыну нарығы.

Бұл жағдайлар ірі кәсіпорындар үшін жағымсыз.

Қазақстан Республикасында өңірлерде нарыққа жауап беретін шағын кәсіпорындар құру үшін қажетті алғышарттар әзірленбеген.

Мұның себебі:

- жергілікті өндіріс технологиясының төмен деңгейі;

- қаржылық және материалдық ресурстарды жеткіліксіз қамтамасыз ету;

- еңбек өнімділігінің төмен деңгейі;

- шикізаттың жоғары құны;

- кәсіпорын қызметкерлерінің біліктілігіне қойылатын салыстырмалы төмен талаптар.

Республикада шағын бизнестің дамуы индустриялық-инновациялық даму жағдайында қазіргі кезеңде басым өңірлік және жергілікті сипатқа ие. Осыған байланысты шағын бизнестің барлық секторы үшін ортақ проблемалар оларда қалыптасқан сектор субъектілерінің жұмыс істеуінің бірқалыпты экономикалық және ұйымдық жағдайларына байланысты өңірлерде әртүрлі көрінеді, бұл экономиканы мемлекеттік реттеуді ұйымдастыру кезінде "шағын бизнесті қолдау" нысанында ескеру өте маңызды.

Шағын кәсіпкерлікті одан әрі дамыту мақсатында мемлекет басшысы таяудағы перспективаға шағын бизнесті қолдаудың негізгі бағыттарын, оның ішінде кәсіпкерлік ахуалды, бәсекелестік ортаны, жеке секторды қосылған құны жоғары өндірістерді құруға ынталандыратын қоғамдық институттар жүйесін қалыптастыруды айқындады. Үкімет қаржы секторын реформалау және шағын кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымын кешенді дамыту жөнінде терең саясат жүргізеді: шағын бизнес орталықтарының, бизнес-инкубаторлардың, консалтингтік, лизингтік және басқа фирмалардың желісін кеңейту, шағын кәсіпорындарға қызмет көрсетуге мамандандырылған деректер банкі құру.

Шағын кәсіпкерлікті ірі кәсіпорындармен кооперациялау, сондай-ақ тиімділігі аз ірі өндірістерді сегменттеуді жүзеге асыру және олардың базасында шағын кәсіпорындар құру жөніндегі шаралар көзделеді. Кәсіпкерлерді заңнамалық және нормативтік актілерді дайындау процесіне тарту мақсатында орталық атқарушы органдардың жанынан шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау және дамыту мәселелері бойынша сараптамалық кеңестер құрылды, оның құрамына кәсіпкерлердің қоғамдық бірлестіктерінің өкілдері кірді [3].

Шағын және орта бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін цифрландыру жүйесі қажет.

Шағын және орта бизнес кәсіпорындары үшін цифрландыру жылдам әрі жеңіл масштабтау мен өсуді білдіреді. Мысалы, электрондық коммерцияны дамыту ШОБ үшін жаңа сату арналарын ашады, сондай-ақ "сұр" экономиканың көлемін әлеуетті азайтады. VCG және "Самұрық-Қазына" бірлескен зерттеулерінің мәліметтері бойынша 2017 жылдың басында Қазақстандағы электрондық коммерция үлесі 1% - дан кем болды, салыстыру үшін: Ресейде - 3%, Қытайда-8,3%. Біз бөлшек саудадағы қазақстандық электрондық коммерция нарығы ресейлік қарқынмен өссе, 2020 жылға қарай оның көлемі \$750-800 млн. жетеді деп күтеміз.

Қазақстанда шағын және орта бизнесте цифрландыруды енгізу үшін жүйелі күш-жігер жасалуда. Мысалы, биылғы жылдың басында Астанада "Қазақтелеком" АҚ инфрақұрылымдық қолдауымен "Атамекен" ҰКП әзірлеген Шағын және орта бизнес үшін ашық сандық платформаны іске

асыру жобасы ұсынылды. Ол Қытай Alibaba және американдық Amazon принципі бойынша жұмыс істейтін болады және елдегі тауар айналымын 30% - ға арттырады деп болжануда [5].

Шағын және орта бизнеске арналған бірыңғай цифрлық платформаның мақсаты - ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарымен сервис көрсету арқылы және "бір терезе" қағидасымен жұмыс істейтін қосымшалардың көмегімен отандық шағын және орта бизнестің кәсіпкерлік қабілеті мен өнімділігін арттыру. Бұл шағын және орта бизнесті цифрландыру процесін әлдеқайда жеделдетеді әрі жеңілдетеді. Платформаның міндеті: ШОБ көрсетілетін қолдау шараларының тиімділігін арттыру, ШОБ өнімдерінің нарыққа шығу уақытын қысқарту, ШОБ өнімдері сату мен өткізу құралдарын беру, ШОБ қызметін жетілдіру үшін құралдар беру, өнім сұранысының маркетингтік талдауын жасау, ШОБ үшін мамандарды таңдау мен дамыту құралдарын беру. Платформада барлық телекоммуникациялық және есептеу негізі қосылады, сондай-ақ бизнестің әр түріне қажетті электронды сервис жиынтығы кіргізіледі. Атап айтқанда, бизнесті автоматтандыру мен қолдаудың сервисі - бұлтты бухгалтерлік есеп, электронды құжат айналымы, виртуалды кеңсе және т.б. Коммуникациялық сервис: почталық сервис, виртуалды колл-орталық, онлайн чат және т.б. болса, тиімділікті арттыру үшін бизнесті жоспарлау мен сараптауға арналған құралдар, онлайн оқыту секілді көптеген қызметтер қарастырылған [4].

Азия Даму Банкімен бірлесіп шағын және орта бизнес субъектілері туралы мәліметтерге қол жеткізуді жеңілдететін ШОБ субъектілерінің цифрланған деректер базасын құру бойынша жұмыс жүргізілуде. ШОБ-ты дамыту мақсаттары үшін мемлекеттік органдар және ШОБ жобаларын қаржыландыру үшін қаржы ұйымдары негізгі пайдаланушылар болып табылады. Жоба мемлекеттік органдарға ШОБ субъектілерін талдау мен мониторингті жүзеге асыруға мүмкіндік береді;

қаржы ұйымдарына-ШОБ субъектілерін қаржыландыру бойынша шешім қабылдауды жеделдетеді; ШОБ субъектілеріне-қаржы ресурстарына қолжетімділікті жеңілдетеді.

Халықтың бизнесті мемлекеттік қолдау шаралары туралы ақпаратқа барынша қол жеткізуі үшін "Кәсіпкердің электрондық жолсілтемесі" мобильді қосымшасы мен ұқсас интерактивті ақпараттық киоск әзірленуде. Мобильді қосымша жаңадан бастаған кәсіпкерлер үшін де, жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлер үшін де барлық қажетті ақпаратты, атап айтқанда, кәсіпкерлік субъектісі ретінде тіркелу процесінің сипаттамасын, мемлекеттік және өңірлік бағдарламалардың шарттарын, кәсіпкерліктің мүдделерін қозғайтын өзекті нормативтік құқықтық актілерді, мемлекеттік қолдау алуға өтінім беру мүмкіндігін және т. б. қамтитын болады [6].

Әдебиеттер тізімі:

1. Ким В.В., Динислам Н.А. Методы управления малым бизнесом в Республике Казахстан // Молодой ученый. - 2016. - №5.5. - С. 9-11.
2. Кулагин Г.Д. Проблемы развития малого бизнеса и пути их решения // Экономика и статистика. 2000. - №4. - С.52-56.
3. Жунисова Л.Р. Развитие и поддержка малого бизнеса в Республике Казахстан // Научные статьи Казахстана, 2012. - Режим доступа: <http://articlekz.com/article/8313>
4. "Атамекен" Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы. Бизнеске арналған жаңа платформаның жобасы. - Режим доступа: <http://atameken.kz>
5. Цифровизация бизнеса. - Режим доступа: <https://vlast.kz/corporation/24539-cifrovizaciabiznesa.html>
6. Управление предпринимательства и индустриально-инновационного развития. - Режим доступа: <http://upp.kostanay.gov.kz/news/informatsiya-o-realizatsii-meropriyatii-po-tsifrovizatsii-malogo-i-srednego-biznesa>

Динара КАЛИЕВА, "Мемлекеттік және жергілікті басқару" мамандығының магистранты, Казтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академиялық көшесі, 9 үй, kaliyeva_ds@mail.ru, +77012187097

Әсемгүл МҰСАТАЕВА, PhD, аға оқытушы, Казтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академиялық көшесі, 9 үй, m_assem1984kz@mail.ru, +77014307984

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ

Аталмыш мақала Қазақстанның соңғы бес жылдағы дүниежүзілік экономикалық форумның Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексындағы орнына талдау жасалған. Мақалада Қазақстан өңірлері бойынша инновациялық даму қарқыны мен аталмыш саладағы мемлекеттік қолдау шаралары қарастырылған.

Түйінді сөздер: инновация, инновациялық даму, инновациялық белсенділік, мемлекеттік қолдау, инновациялық гранттар.

Динара КАЛИЕВА, магистрант специальности "Государственное и местное управление", Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, kaliyeva_ds@mail.ru, +77012187097

Әсемгүл МҰСАТАЕВА, PhD, старший преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, m_assem1984kz@mail.ru, +77014307984

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье рассматривается место Казахстана в индексе глобальной конкурентоспособности Всемирного экономического форума за последние пять лет. Анализируются уровень инновационного развития регионов Казахстана и меры государственной поддержки данной отрасли.

Ключевые слова: инновация, инновационное развитие, инновационная активность, государственная поддержка, инновационные гранты.

Dinara KALIEVA, undergraduate of specialty "Public and Local Administration", Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic Kazakhstan, Karaganda c., +77012187097
Academicheskaya str., 9, kaliyeva_ds@mail.ru, +77012187097

Assemgul MUSSATAYEVA, PhD, senior teacher, Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic Kazakhstan, Karaganda c., *Academicheskaya str., 9, m_assem1984kz@mail.ru, +77014307984*

MODERN CONDITION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

In the article, Kazakhstan's ranking in the Global Competitiveness Index of the World Economic Forum over the past five years is being considered. An analysis of the level of innovative development of the regions of Kazakhstan and measures of state support of this industry is being done.

Key words: innovation, innovation development, innovation activity, government support, innovation grants.

Қазақстан Республикасының қазіргі таңдағы инновациялық саясатының құрылымы мен бағыттары 2013 жылғы Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасы [1] және Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасымен [2] анықталады.

Аталмыш құжаттар Қазақстанның ұзақ мерзімді мемлекеттік экономикалық саясатын қалыптастырып, экономиканың салаларын әртараптандыру мен шикізаттық даму бағытынан

алшақтау жолымен елдің тұрақты дамуына қол жеткізуге бағытталған.

Өңдеуші өнеркәсіп пен қызмет көрсету саласындағы бәсекеқабілетті және экспортқа бағдарланған өнімдерді өндіру мемлекеттік индустриалды-инновациялық саясаттың басты мақсаты болып табылады.

Әлемдік экономиканың жаһандану жағдайында Қазақстанның экономикасы бірқатар мәселелерге тап болады. Мұндағы негізгі мәселелер: біржақты шикізаттық бағытталу, әлемдік экономикаға әлсіз интеграциялану, ел ішіндегі әлсіз салааралық және

аймақаралық экономикалық интеграция, ішкі нарықтағы тауарлар мен қызметтерге тұтыну сұранысының төмен болуы, өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымның дамымауы, кәсіпорындардың жалпы техникалық және технологиялық артта қалуы, ғылыми-зерттеу және тәжірибелі-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТКЖ) төменгі шығындар, менеджменттің жаһандану мәселелеріне сәйкес келмеуі және т.б.

"Инновациялық даму" дегеніміз жаңа жаңалық пен ғылымды, технологияны өндіріспен тығыз байланыстыру көзделген экономикалық даму бағыты. Дүниежүзілік экономикалық форумның Жаһандық бәсекеге қабілеттілік туралы 2018 жылғы қорытындылары бойынша Қазақстан әлемнің 140 елі ішінде 57 орынды алып отыр, бұл өткен жылғы позициядан 4 тармаққа төмен болып табылады (кесте 1).

Кесте 1 - Қазақстанның технологиялық даярлық және инновациялар бойынша субфакторлары

Көрсеткіштер	2014	2015	2016	2017	2018
140 ел ішіндегі Қазақстанның орны	50	50	42	53	57
Технологиялық даярлық	57	61	61	56	52
Инновациялар	84	85	72	72	84
Жаңа технологиялардың қол жетімдігі	88	93	89	90	104
Компаниялардың жаңа технологияларды енгізу қабілеттілігі	78	90	90	71	81
ТШИ және технологиялар трансферті	93	107	103	95	93
Инновацияларға қабілеттілік	74	69	68	73	84
ҒЗИ сапасы	102	99	81	63	78
Компаниялардың ҒЗТКЖ шығындары	77	68	55	61	95
Университеттер мен бизнестің ҒЗТКЖ саласындағы ынтымақтастығы	79	88	88	66	75
Жоғары технологиялық өнімнің мемлекеттік сатып алуы	58	74	63	55	73
Ғалымдар мен инженерлердің болуы	98	83	70	64	66
Ескерту – Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттік» АҚ ресми мәліметтері// http://analytics.natd.gov.kz/ru/section/analytics.html?type=international					

Кестеден байқап отырсақ, 140 елдің ішінде Қазақстан талданып отырған 5 жыл ішінде 42-ші орынна 57-ші орынға төмендеп, өзінің бағдарын біршама жоғалтып отыр. Мұнда 11 субфактор ішінде 2018 жылы тек "Технологиялық даярлық" субфакторы

бойынша ғана Қазақстан өз жағдайын жақсартып, 4 бағдарға көтерілген. Талданып отырған көрсеткіштердің төмендеуіне қарамастан, Қазақстан өңірлері бойынша ҒЗТКЖ-ға ішкі шығындардың артуын байқауға болады (кесте 2):

Кесте 2 - ҒЗТКЖ-ға ішкі шығындар қарқыны, млн.тенге

Өңір	2013	2014	2015	2016	2017
Астана қ.	9741.2	10187.7	13451.9	13990.6	16297.5
Алматы қ.	30991	34030.3	31791.2	26596.1	25357.8
Ақмола облысы	742.5	826.7	1113.1	797.3	898.2
Алматы облысы	1117.4	804.2	1053.6	941.7	871.1
Ақтөбе облысы	559.2	735.3	701.6	763	839.1
Атырау облысы	1880	1885.7	2415.9	2753.3	3637.7
Шығыс Қазақстан облысы	3773.3	3040.6	3300	3475.4	5000.4
Жамбыл облысы	1077	1322.3	689.7	456.3	1024.3
Батыс Қазақстан облысы	916	672.2	753.2	1789.2	298.5
Қарағанды облысы	3407.7	4048.9	3597.8	4279	3488.1
Қызылорда облысы	213.3	266	235.6	613.6	506.2
Қостанай облысы	445.3	574	599.2	562.1	1176.5
Маңғыстау облысы	5095.4	6160.7	7694.5	7800.4	8043.5
Павлодар облысы	335.3	322.9	320.8	390.4	335.7
Солтүстік Қазақстан облысы	209.6	236.3	224.4	180.2	185.2
Оңтүстік Қазақстан облысы	1168.5	1233.8	1360.4	1211.4	924.2
Қазақстан Республикасы	61672.7	66347.6	69302.9	66600.1	68884.2
Ескерту – Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттік» АҚ ресми мәліметтері// http://analytics.natd.gov.kz/ru/section/analytics.html?type=regions					

Кесте мәліметтерінен талданып отырған 5 жылда ҒЗТКЖ-ға ішкі шығындар қарқынының біршама тұрақсыз болғанын байқауға болады. Алайда 2016 жылмен салыстырғанда 2017 жылы аталмыш

шығындар арта түскен. ҒЗТКЖ-ға ішкі шығындар қарқынымен қатар соңғы 5 жылда компаниялардың инновациялық белсенділігінің де артуы байқалып отыр (кесте 3):

Кесте 3 – Компаниялардың инновациялық белсенділігі, %

Өңір	2013	2014	2015	2016	2017
Астана қ.	11.1	10.7	13.2	13.6	14.4
Алматы қ.	8	5	4.7	7.6	7.7
Ақмола облысы	7.1	7.3	6.8	7	7.5
Алматы облысы	9.5	9.4	6.9	7.8	8.1
Ақтөбе облысы	6.5	7.6	7	9.3	10.1
Атырау облысы	5.1	8.1	8	8.5	8
Шығыс Қазақстан облысы	5.6	7.6	11.5	14.9	15.1
Жамбыл облысы	10.2	12.2	10.6	10.8	11.3
Батыс Қазақстан облысы	5.3	6.6	4.1	3.6	5.3
Қарағанды облысы	7.6	8.4	9.2	10.6	11.1
Қызылорда облысы	12	10.1	11.7	11.2	11.4
Қостанай облысы	11.8	13.6	14.5	11.2	11.3
Маңғыстау облысы	2.4	3.4	4	4.1	3.5
Павлодар облысы	6.4	6.9	4.8	6.5	8.7
Солтүстік Қазақстан облысы	10.9	11.6	10.6	11.3	11.2
Оңтүстік Қазақстан облысы	6.4	7	6.9	6.6	6.5
Қазақстан Республикасы	8	8.1	8.1	9.3	9.6

Ескерту – Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттік» АҚ ресми мәліметтері// <http://analytics.natd.gov.kz/ru/section/analytics.html?type=regions>

Байқап отырсақ, кейбір өңірлерде 2017 жылы компаниялардың инновациялық белсенділігінің төмендеуіне қарамастан, жалпы Қазақстан бойынша

көрсеткіш артып, 9,6%-ды құрап отыр. Сонымен қатар, өндірілген инновациялық өнім көлемі жоғары көрсеткішке ие (кесте 4):

Кесте 4 - Өндірілген инновациялық өнім көлемі, млн.теңге

Өңір	2013	2014	2015	2016	2017
Астана қ.	119923	125507	111240	120559	149278
Алматы қ.	12504.9	22088.6	38876.9	17186.3	26183.3
Ақмола облысы	18205.7	33801.6	13217.2	21036.2	15721.9
Алматы облысы	13153.8	16608.9	15699.2	12630	12624.2
Ақтөбе облысы	8300.6	4454.4	1838.8	16660.2	39442
Атырау облысы	38078.2	18655.3	7506.1	7419.4	5768
Шығыс Қазақстан облысы	109379	97778.9	13420.9	54299.4	80472
Жамбыл облысы	19637.4	25250.3	23163.7	34104.1	50854.7
Батыс Қазақстан облысы	9009.5	5996.5	3316.7	3407.1	18122.1
Қарағанды облысы	53731.2	21578.1	18442.5	31327.2	32048
Қызылорда облысы	6641.7	4761.2	6930.3	6295.2	5505.8
Қостанай облысы	35728.9	57633.9	47252.6	45095.9	91502.6
Маңғыстау облысы	1395.4	1546.8	1234.6	506.4	294.9
Павлодар облысы	83368	83070.6	1838.3	9520	177882
Солтүстік Қазақстан облысы	16028	16500.4	11753.8	11312.8	13804.9
Оңтүстік Қазақстан облысы	33177.5	45153.5	61465.6	54416.1	125232
Қазақстан Республикасы	578263	580386	377197	445776	844735

Ескерту – Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттік» АҚ ресми мәліметтері// <http://analytics.natd.gov.kz/ru/section/analytics.html?type=regions>

Өндірілген инновациялық өнім көлемі бойынша 2013 жылдан 2017 жыл аралығында Қазақстан көрсеткіші 1,5 есеге артқан.

Жалпы, осындай оңтайлы көрсеткіштердің орын алуында мемлекеттің индустриалды-инновациялық іс-әрекетті мемлекеттік қолдау шараларының ролін атап өтпеуге болмайды. Оның бірі "Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттік" АҚ арқылы іске асырылуда.

Біріншіден, аталған акционерлік қоғамның инновациялық гранттары. Олар салаларды технологиялық дамытуға, әрекет етуші кәсіпорындарды технологиялық дамытуға, Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық

дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде технологияларды коммерцияландыруға ұсынылады: технологияларды коммерцияландыру, кәсіпорындарды технологиялық дамыту, саланы технологиялық дамыту.

Екіншіден, бизнес-инкубаторлар іс-әрекетін қолдау бағдарламасы. Бағдарлама мақсаты - бизнес-инкубаторлар құзыреттілігін күшейту, ірі технологиялық компанияларға айнала алатын сапалы стартаптардың артуына жағдай жасау. Қазіргі таңда мемлекеттік қолдау көрсету үшін байқау арқылы 3 үздік бизнес-инкубаторлар іріктелген: "BeInTech" ЖШС, "Жас кәсіпкерлер клубы" ЖШС, "SmArtPointAlmaty" ЖШС.

Үшіншіден, жобалық және венчурлық қаржыландыру. Аталмыш бағыт бойынша "Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттік" АҚ-мен 18 жобалық компаниялар (5,1 млрд. тг.) және 13 венчурлық қорлар (7,3 млрд. тг.) қаржыландырылған, олардың ішінде 6 - шетелдік венчурлық қорлар (3,975 млрд. тенге) және 7 - қазақстандық венчурлық қорлар (3,311 млрд. тенге). 2017 жылдың 31 желтоқсанында Агенттіктің инвестициялық портфелі 5 венчурлық қордан, 5 жобалық компаниядан құралады.

Сонымен қатар, ҚР Инвестициялар және даму жөніндегі Министрлік, Астана қаласы Әкімдігінің қолдауымен "Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттік" АҚ, МОСТ бизнес-инкубатор, "Астана Innovations" АҚ инновациялық компаниялар рейтингін құрайды. Рейтинг компаниялар арасында инновациялық белсенділікті ынталандыруға, цифрландыруға көшуге деген қызығушылықты арттыруға, инновациялық белсенділігі аса жоғары жылдам дамитын қазақстандық компанияларды анықтауға бағытталған. 2017 жылғы рейтинг бойынша 10 инновациялық белсенді компаниялар: 1) Евразиялық Топ; 2) KunTech; 3) Самрук-Энерго; 4) Казатомпром; 5)САПА; 6) Beeline Казахстан; 7)Tau Innovative Solutions; 8)ВВС Инжиниринг; 9)Mercury Properties; 10) PolyTech Electronics [4].

Жоғарыда аталып кеткендей, Қазақстанда жасалып жатқан шараларға қарамастан, аталмыш салада әлі де бірқатар кемшіліктер бар. Біздің ойымызша, кемшіліктердің алдын алу үшін келесідей іс-шараларды жүзеге асыру керек:

- өңірлерде инновациялық іс-әрекетті қолдаудың әрекет етуші құралдары бойынша, сонымен қатар статистикалық формаларды толтыру дұрыстығы бойынша түсіндірме жұмыстарын жүргізу керек.

Әсіресе шағын кәсіпорындарға айрықша назар аудару керек, себебі шағын кәсіпорындар арасындағы инновациялық белсенділіктің төмен көрсеткіштері елдегі инновациялық белсенділіктің жалпы сипатына теріс ықпал етеді;

- инновациялық іс-әрекетке жетекшілік ететін атқарушы органдар, даму институттары арқылы іске асырылатын шаралар, ғылым және инновацияны мемлекеттік қолдау, инновациялық экожүйеге қажетті кадрларды күшейту, инновациялық инфрақұрылымды құру сияқты шаралардан қоғамның хабардар болуын арттыру.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 4 маусымдағы № 579 Жарлығы

2. Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы және "Мемлекеттік бағдарламалар тізбесін бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 19 наурыздағы № 957 Жарлығына толықтыру енгізу туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 1 тамыздағы № 874 Жарлығы

3. Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттік" АҚ ресми мәліметтері// <http://analytics.natd.gov.kz/ru/section/analytics.html?type=international>

4. Организация анализа инновационных процессов в Республике Казахстан, в том числе региональном разрезе для реализации общесистемных мер развития инноваций// "Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттік" АҚ, 2015 жыл

Галина КУПАЛОВА, доктор экономических наук, профессор, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, 03022, Украина, г. Киев, ул. Васильковская, 90-а, prof.galina@gmail.com, +380662412188

Наталья ГОНЧАРЕНКО, кандидат экономических наук, доцент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, 03022, Украина, г. Киев, ул. Васильковская, 90-а, nota7sha@ukr.net, +380669398671

Юлия НИКИТЧЕНКО, кандидат экономических наук, ассистент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, 03022, Украина, г. Киев, ул. Васильковская, 90-а, julia_n_s@ukr.net, +380632418549

РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В УКРАИНЕ

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей и тенденций развития электронной коммерции в Украине. Проанализированы темпы роста торгового оборота через Интернет в сегментах бытовых потребителей и бизнеса. Раскрыты проблемы, препятствующие развитию электронной коммерции, и определены пути их преодоления.

Ключевые слова: Электронная коммерция, электронный бизнес, интернет-маркетинг, маркетплейс, государственные электронные закупки, интернет-торговля.

Галина КУПАЛОВА, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Тарас Шевченко атындағы Киев ұлттық университеті, 03022, Украина, Киев қ., Васильковская к-сі, 90-а, prof.galina@gmail.com, +380662412188

Наталья ГОНЧАРЕНКО, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Тарас Шевченко атындағы Киев ұлттық университеті, 03022, Украина, Киев қ., Васильковская к-сі, 90-а, nota7sha@ukr.net, +380669398671

Юлия НИКИТЧЕНКО, экономика ғылымдарының кандидаты, ассистент, Тарас Шевченко атындағы Киев ұлттық университеті, 03022, Украина, Киев қ., Васильковская к-сі, 90-а, julia_n_s@ukr.net, +380632418549

УКРАИНАДА ЭЛЕКТРОНДЫҚ КОММЕРЦИЯНЫҢ ДАМУЫ

Мақала Украинадағы электрондық коммерцияны дамыту ерекшеліктері мен үрдістерін зерттеуге арналған. Тұрмыстық тұтынушылар мен бизнестің сегменттерінде Интернет арқылы сауда айналымының өрлеу қарқынына талдау жасалды. Электрондық коммерцияны дамытуға кедергі келтіретін проблемалар мен оларды жеңу жолдары анықталды.

Түйінді сөздер: Электрондық коммерция, электрондық бизнес, интернет-маркетинг, маркетплейс, мемлекеттік электрондық сатып алу, интернет-сауда.

Galina KUPALOVA, Doctor of Economics, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 03022, Ukraine, Kyiv, Vasylykivska str., 90-a, prof.galina@gmail.com, +380983194490

Nataliia GONCHARENKO, Candidate of Economic Sciences, Docent, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 03022, Ukraine, Kyiv, Vasylykivska str., 90-a, nota7sha@ukr.net, +380669398671

Yuliya NIKITCHENKO, Candidate of Economic Sciences, Assistant, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 03022, Ukraine, Kyiv, Vasylykivska str., 90-a, julia_n_s@ukr.net, +380632418549

DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN UKRAINE

The article is devoted to research of the features and trends in the development of E-commerce in Ukraine. The growth rate of trade through the Internet in the segments of residential consumers and businesses were analyzed. The problems that hinder the development of E-commerce were revealed and ways to overcome them were identified.

Key words: E-commerce, e-business, Internet marketing, marketplace, government E-procurement, E-trade.

Постановка проблемы. Глобальным трендом развития торговли на международном и национальном уровнях является увеличение количества и суммы сделок купли-продажи товаров, оформленных через сеть Интернет. В 2016 г. мировой объём интернет-торговли составил 4878 миллиардов дол. США, что на 25 % больше чем в 2015 г. В 2017 г. на мировых торговых электронных площадках было

совершено более 1,66 миллиардов покупок 1. Украина в течении 2016-2017 гг. удерживает лидирующие позиции по темпам роста рынка электронной коммерции среди стран Европейского Союза. В 2016 г. объём Интернет-торговли в Украине составил 38,4 млрд. грн, что на 33,8 млрд. грн больше чем в 2012 г. Среднегодовой индекс роста Интернет-продаж в 2012-2016 гг. в Украине составлял более 50 % 2.

Активному развитию электронной коммерции в Украине, способствовали, прежде всего, организационно-технические факторы, в частности, рост количества активных пользователей интернетом, увеличение покрытия интернетом территории Украины и его скорости, совершенствование функциональных возможностей электронных торговых площадок, активное перераспределение рынка электронной коммерции среди интернет-продавцов. Однако при существующих темпах информатизации общества и хозяйственного комплекса страны возможности развития электронной коммерции за счет указанных выше факторов в ближайшем будущем будут исчерпаны. Таким образом, актуальной задачей является изучение тенденций развития электронной торговли в Украине для определения факторов ее потенциального роста в условиях ужесточения конкуренции и изменения внешних условий бизнеса.

Анализ последних исследований и публикаций. Активизация продвижения и покупок товаров через сеть интернет способствовали привлечению внимания ученых к исследованию особенностей и тенденций развития электронной торговли в мире в целом и в Украине в частности. Теоретическому обоснованию сущности и видов рынка электронной коммерции посвящено фундаментальное исследование ученых Алладина Д. Рилло и Владимира дела Круз [3]. Они всесторонне проанализировали особенности, преимущества и организационные особенности электронной коммерции типа B2B, C2C, B2C, B2G. Роль и организационные особенности продаж через электронные торговые площадки как инструмента повышения товарооборота предприятия изучали Т.Г. Буй, И.Я. Гаврилив, С. Пандолф, З. Кин и др. [4-6]

В отдельную группу целесообразно выделить научные труды, посвященные анализу тенденций развития электронной коммерции в Украине. Статистический анализ развития рынка электронной коммерции в Украине в разные периоды проводили В. Нагорский, В.П. Чайковская, П. Соколенко [7-9]. Л.К. Глиенко и Ю.А. Дайновский обобщили и систематизировали методические подходы определения информационных источников и анализа тенденций рынка электронной коммерции в Украине [2]. Они проанализировали эффективность наиболее распространенных бизнес моделей электронных продавцов в стране, обозначили факторы, которые будут влиять на их прибыльность в будущем.

Несмотря на разносторонность и обширность представленных научных исследований, актуальным остается дальнейший анализ тенденций развития электронной коммерции для определения насущных проблем в быстроизменяющихся внешних условиях, разработки инструментов их решений. Учитывая выше сказанное, целью статьи является анализ тенденций развития электронной коммерции в Украине и определения путей обеспечения стабильного роста этого сегмента экономики в долгосрочной перспективе.

Основной материал. Электронная коммерция - это хозяйственной деятельностью в области электронной купли-продажи, реализации товаров дистанционным способом покупателю путем совершения электронных сделок с использованием информационно-телекоммуникационных систем. Благодаря активному развитию IT технологий и совершенствованию функциональных возможностей электронных торговых площадок мировой объём торговли в Интернете постоянно увеличивается (рис. 1).

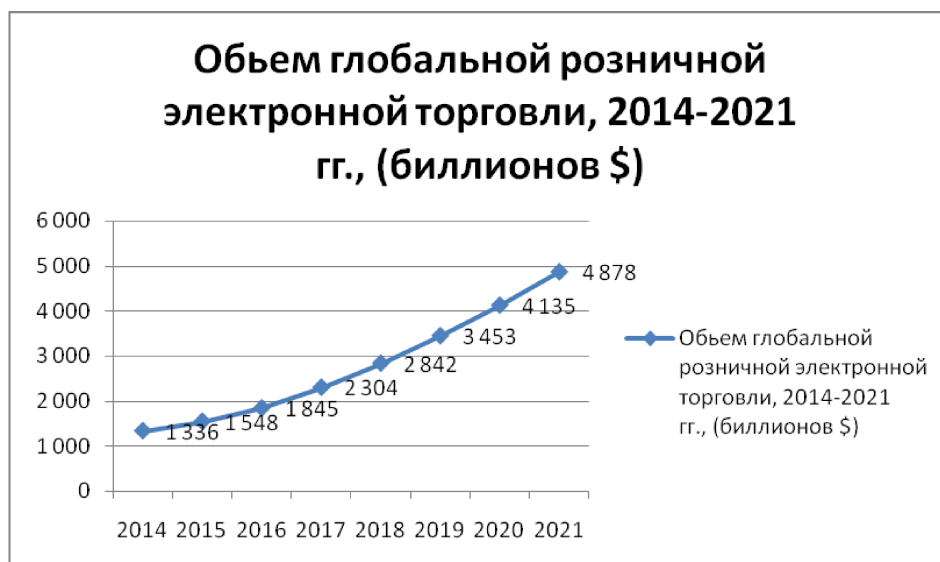

Рис. 1. Объем глобальной розничной электронной торговли, 2014-2021 гг., биллионов \$ [1].

По оценкам экспертов, к 2021 г. глобальный рынок розничной электронной торговли будет составлять 4878 биллионов \$. Развитие международного рынка создает дополнительные возможности для расширения сферы

продаж как для отечественных интернет-продавцов так и производителей продукции. Украина принадлежит к странам, где электронная коммерция составляет до 10 % общего объёма продаж (табл.1).

Таблица 1. Доля электронной коммерции в общем объеме розничных продаж и ВВП стран мира, 2017 г., %

Страна	Доля электронной коммерции в общем объеме розничных продаж, %	Доля электронной коммерции в ВВП, %
Китай	23,1	7,1
Великобритания	19,1	6,1
Южная Корея	16,0	4,7
Дания	12,6	5,8
США	9,0	3,2
Германия	7,9	3,1
Япония	7,4	2,8
Италия	3,2	1,4
Бразилия	2,7	1,0
Индия	2,2	2,1
Мексика	1,7	0,8
Украина	3,5	1,1

Источник: Составлено авторами с использованием данных [2, 10].

В 2017 г. мировыми лидерами по доле электронной коммерции в общем объеме розничной торговли страны были Китай - 23,1 %, Великобритания - 19,1 %, Дания - 12,6 %. В Украине в анализированном периоде через интернет было

приобретено 3,5 % всех розничных покупок, что на 0,8 п.п. больше чем в Бразилии, на 0,3 п.п. чем в Италии и на 1,3 п.п. чем в Индии. С 2012 по 2016 гг. в Украине был стабильный тренд роста объемов Интернет-торговли (табл. 2).

Таблица 2. Динамика объема розничной и электронной торговли в Украине в 2012-2016 гг.

Год	Розничная торговля			Электронная торговля			Доля электронной торговли в товарообороте, %
	Объем, млрд. грн.	Темп роста, %		Объем, млрд. грн.	Темп роста, %		
		базисный (к 2012 г.)	цепной		базисный (к 2012 г.)	цепной	
2012	812,0	-	-	4,6	-	-	0,57
2013	888,7	109,5	109,4	7,0	152,2	152,2	0,79
2014	901,9	111,1	101,5	12,3	267,4	175,7	1,36
2015	1031,7	127,1	114,4	25,5	554,3	207,3	2,47
2016	1159,3	142,8	112,4	38,4	834,8	150,6	3,31

Источник: рассчитано с использованием данных [2].

С 2012 по 2016 гг. темпы роста электронной розничной торговли в Украине значительно превышают темпы роста общей торговли. В 2016 г. объем розничной Интернет-торговли составил 38,4 млрд. грн., что более, чем в 8,3 раза выше чем в 2012 г. Розничная торговля в Украине в целом за 2012-2016 гг. увеличилась на 42,8 % и на конец периода составила 1159,3 млрд. грн. В 2016 г. доля электронных розничных продаж в общем розничном обороте составила 3,31 %, что на 2,74 п.п. больше чем в 2012 г.

На современном этапе развития электронной коммерции в Украине наиболее распространены торговля B2C (business-to-client) - бизнес-потребитель, C2C (client-to-client) - потребитель-потребитель и B2B - (business-to-business) - бизнес-бизнес. В 2016 гг. количество покупателей в Интернете в Украине составило 8,6 млн. человек 2, или менее 20 % взрослого населения страны. В Китае, Великобритании, Южной Корее этот показатель превышал 80 % (табл. 3).

Таблица 3. Показатели развития рынка B2C по странам мира, 2016 г.

Страна	Объем рынка B2C, миллиард \$	Доля интернет покупателей от населения, %	Доля интернет-пользователей, которые делают покупки в интернете, %
Китай	975,0	83	89
Великобритания	192,5	82	92
Южная Корея	71,3	83	85
США	648,6	77	86
Германия	74,1	81	75
Индия	44,7	77	65
Украина	Больше 1,0	20	44

Источник: [11].

По данным аналитической компании Factum group Ukraine рынок B2C в Украине имеет такие характеристики:

- В интернете преобладает молодая аудитория. Наибольшая доля он-лайн покупателей в возрасте 15-29 лет - 37 %, 30-44 года - 36 %, в то время как 65 лет и больше - всего 3%.

- По демографическому признаку немного преобладают женщины - 51 %.

- 49 % всех онлайн покупателей - жители крупных городов с населением более 100 тыс. человек, 27 % потребителей проживают в городах с численностью менее 100 тыс. чел., 24 % - жители сел.

- 25 % пользователей используют мобильные телефоны для доступа в интернет.

- Пользователи всех возрастных групп 15-65 + выходят в интернет каждый день.

- Лидеры продаж в 2016 г. - обувь, одежда, аксессуары, мобильные телефоны, техника и электроника, товары для дома и сада.

По данным Prom.ua, предпочтения потребителей меняются. Наиболее интенсивно растет спрос на покупку в интернете таких категорий товаров как продукты питания, напитки, билеты, инструменты, товары для хобби (в основном для рукоделия), книги, средства для красоты и здоровья.

В 2016 г. в Украине только 44 % интернет-пользователей приобретали товары и услуги в интернете. В Великобритании этот показатель составил 92 %, Китае - 89 %, Германии - 75 %. Таким образом, имея доступ к Интернету и электронным торговым площадкам, население Украины предпочитает покупать товары в магазинах и других местах розничной торговли.

Для определения причин, препятствующих покупкам в интернет-магазинах, авторами проведен социологический опрос 300 потенциальных покупателей. Опрошенные сгруппированы в две возрастные группы: I группа - 18-28 лет (150 чел.), II группа - 29-40 лет (150 чел.) - табл. 4.

Таблица 4. Результаты социологического опроса респондентов по выявлению причин, препятствующих осуществлению покупок через интернет, 2018 г., %.

Причина	I группа (18-28 лет)	II группа (29-40 лет)
Угроза мошенничества	30	41
Сложность оплаты on-line	20	10
Негативный опыт предыдущих покупок	5	8
Сложность проверки качества товара	25	24
Плохое обслуживание	8	6
Сложный интерфейс сайта	2	2
Проблемы с доставкой товара	10	9
Итого	100	100

Источник: рассчитано авторами.

Как свидетельствуют результаты опроса, существуют одинаковые проблемы при осуществлении покупок через интернет в обеих возрастных категориях населения, а именно: на угрозу мошенничества указали 30 % опрошенных в возрастной категории 18-28 лет и 41 % в группе 29-40 лет. Сложность проверки качества товаров отметили соответственно 25 и 24 % респондентов. Имеются трудности в проведении оплаты on-line у 20 % опрошенных до 28 лет и 10 % - 29-40 лет.

Таким образом, основными проблемами развития сегмента B2C электронной коммерции в Украине являются: отсутствие эффективных инструментов подтверждения и контроля качества товаров; высокий риск мошенничества, дефицит квалифицированных кадров в области менеджмента электронной коммерции, недостаточно развитая система on-line платежей; слабость законодательной защиты прав потребителей и информационной базы покупателей в интернет торговле, систематическое повышение стоимости доставки товаров.

Привлечению покупателей в интернет-магазины и развитию сегмента B2C будут способствовать:

1. Увеличение безналичной оплаты покупок в т.ч. банковскими картами. По предварительным данным в Украине банковскими картами оплачивают только 4 % розничных покупок, тогда как в Германии этот показатель составляет больше 30 %, Великобритании и США - до 75 %.

2. Разработка специализированных сайтов и мобильных приложений для осуществления покупок и платежей. Упрощение интерфейса и расширение функциональных возможностей торговых интернет-сайтов позволит расширить покупательскую аудиторию, привлечь покупателей разных возрастных категорий.

3. Развитие Интернет-маркетинга. Перспективным направлением привлечения интернет-покупателей является текстовая реклама в блогах и видеообзорах на сайтах онлайн-магазинов, открытие узкоспециализированных интернет шоу-румов и маркетплейсов.

4. Развитие продаж через социальные сети. Важной тенденцией развития электронной коммерции является увеличение продаж через социальные сети (Facebook, Instagram и др.), а также специализированных мобильных приложений для передачи сообщений, файлов и др. (Viber, Telegramm и др.).

5. Усовершенствование систем защиты информации и персональных данных в сети Интернет. Важной проблемой развития электронной коммерции является обеспечение защиты персональных данных покупателей на национальном уровне.

Перспективным направлением развития электронной коммерции в Украине является также сегмент B2B. Электронная коммерция для бизнеса

способствует оптимизации бизнес процессов, которая предоставляет определенные преимущества всем участникам сделки, а именно продавцам, электронным торговым площадкам и предприятиям-покупателям. Эти преимущества проявляются в снижении себестоимости товаров и услуг за счет оптимизации торгово-закупочного процесса, логистических потоков, снижения арендных платежей; в автоматизации бизнес-процессов в области сбыта, снижении трудозатрат на реализацию продукции; в снижении цен на товары вследствие увеличения конкуренции на рынке; в обеспечении прозрачности сделок на рынке, упрощении доступа к нему малых предприятий. Кроме того, возможно повышение эффективности маркетинговых проектов за счет увеличения охвата аудитории и упрощение выхода компаний (особенно средних и малых) на международные рынки.

Для развития электронной коммерции в бизнес-сфере необходимо:

- повысить информированность субъектов хозяйствования (особенно среднего и малого бизнеса) о преимуществах указанного вида закупочной и сбытовой деятельности;

- разрабатывать и внедрять методики оценки и подтверждения качества предлагаемых товаров и услуг. Недоверие покупателей к качеству предлагаемых товаров выступает в настоящее время существенным барьером развития электронных продаж;

- формирование специальных предложений для покупки-продажи нестандартных видов товаров и услуг.

Выводы.

Электронная коммерция имеет стабильный тренд роста, как во всем мире, так и в Украине. Основными факторами, которые способствовали расширению объемов продаж через интернет, являются увеличение покрытия, использование мобильных гаджетов для покупок, расширение товарного ассортимента и сбытовых услуг электронных торговых площадок. Темпы роста электронной розничной торговли значительно превышают темпы роста общей торговли в стране. По результатам 2016 г. Украина вошла в группу стран, где электронная коммерция составляет до 10 % общего объема розничных продаж. Характерными особенностями рынка электронной коммерции B2C является: преобладание молодой аудитории покупателей (15-44 лет), лиц женского пола, жителей крупных городов с населением более 100 тыс. человек. Для дальнейшего развития электронной коммерции в Украине необходимо: способствовать увеличению безналичной оплаты покупок в т.ч. банковскими

картами; разрабатывать специализированные сайты и мобильные приложения для осуществления покупок и платежей; развивать интернет-маркетинг; использовать инструменты продаж через социальные сети; усовершенствовать систему защиты информации и персональных данных в сети интернет.

Список литературы:

1. Retail E-commerce sales worldwide from 2015 to 2021 [Электронный ресурс] // Statista. - 2018. - Режим доступа: <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales>.
2. Гліненко Л.К. Стан і перспективи розвитку електронної торгівлі України / Л.К. Гліненко, Дайновський Ю.А. // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2018. - № 1. - С. 83-102.
3. D. Rillo A. The Development Dimension of E-Commerce in Asia: Opportunities and Challenges [Электронный ресурс] / A.D. Rillo, V. dela Cruz // Asian Development Bank Institute. - 2016. - Режим доступа: <https://www.think-asia.org/bitstream/handle/11540/6484/adbi-pb2016-2.pdf?sequence=1>.
4. Буй Т.Г. Розвиток електронної комерції як інструмент підвищення конкурентоспроможності українських компаній / Т.Г. Буй, І.Я. Гаврилів [Электронный ресурс]. - 2015. - Режим доступа: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6785/Bui_Rozvytok_elektronnoi_komertsii%20.pdf?sequence.
5. Pandolph S. The future of retail 2018 / Stephanie Pandolph. - New York: BI Intelligence, 2017. - 29 с.
6. Zheng Qin. Introduction to E-commerce / Zheng Qin. - Beijing: Springer, 2009. - 515 с.
7. Нагорский В. Цифровой год: успехи и провалы в украинском E-commerce за 2016-й [Электронный ресурс] / В. Нагорский. - Режим доступа: <https://rau.ua/analytics/uspehi-i-provaly-e-commerce>.
8. Чайковська В.П. Електронна комерція в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку / В.П. Чайковська // Інтелект XXI. - 2016. - № 3. - С. 34-48.
9. Соколенко П. Електронна комерція (E-commerce): тренди і прогноз розвитку в Україні на 2017-2018 гг. [Электронный ресурс] / П. Соколенко. - Режим доступа: <https://medium.com/@webmashina.com/>
10. E-commerce sales as percentage of total retail sales in selected countries in 2017 [Электронный ресурс] // Statista. - 2018. - Режим доступа: <https://www.statista.com/statistics/255083/online-sales-as-share-of-total-retail-sales-in-selected-countries>.
11. E-commerce worldwide [Электронный ресурс] // Statista. - 2018. - Режим доступа: <https://www.statista.com/study/10653/e-commerce-worldwide-statista-dossier>.

Айсұлу МӘЛІКҚЫЗЫ, магистр, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қарағанды қ., Академическая көш. 9, rystay95@mail.ru

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДА ТАРИХИ-МӘДЕНИ ТУРИЗМНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақала Қазақстан Республикасының тарихи мәдени туризмінің дамуы; тарихи мәдени туризмді дамытуға арналған бағдарламалар мен жасалынған жұмыстар; Оңтүстік Қазақстан облысының мәдени-тарихи туризмі туралы баяндалып, дамыту бағдарламалары көрсетілген.

Түйінді сөздер: туризм, мәдени тарихи туризм, туристік инфрақұрылым, туристік кластер, мәдени мұра ресурстары.

Айсұлу МАЛИКОВНА, магистр, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, Караганда, ул. Академическая, 9, rystay95@mail.ru

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА В ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИ ОБЛАСТИ

Статья посвящена развитию исторического культурного туризма Республики Казахстан; программы и работы по развитию исторического культурного туризма; Описан и представлен культурно-исторический туризм Южно-Казakhstanской области.

Ключевые слова: туризм, культурный туризм, туристическая инфраструктура, туристический кластер, ресурсы культурного наследия.

Aisulu MALIKOVNA, master, Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Karaganda, Academicheskaya st., 9, rystay95@mail.ru

HISTORICAL AND CULTURAL TOURISM IN SOUTH KAZAKHSTAN REGION

Article published in the history of cultural tourism of the republic of kazakhstan; program and work on the development of historical cultural tourism; cultural and historical tourism of the South Kazakhstan region is described and presented.

Keywords: tourism, cultural tourism, tourist infrastructure, tourist cluster, resource of cultural heritage.

Адам мен оны қоршаған орта арасындағы қарым-қатынас қарама қарсы. Бір жағынан адам мен қоршаған орта арасындағы қиын комплексті қарым-қатынас, екінші жағынан ғылыми-техникалық прогрестің әсерінен адам қызметінің табиғатты түрлендіруінен болатын қоршаған ортаның интенсивті өзгеруі.

Туризм адам мен қоршаған орта арасындағы қайшылықтарды жоюға бағытталған. Алайда мемлекеттегі жаңа нарықтық жағдай ішкі туризмді дамытудың проблемаларын, әсіресе әлемдік туристік нарықтағы бәсекелестік жағдайын үлкейтті.

Ғылым-білім потенциалының болуы мәдениеттің туризмге әсерінің бастапқы нүктесі болып табылады. Туризм өзінің танымдық функцияларын қоса туристерді қабылдаушы мемлекет тұрғындары ғылым және білім негізіне сүйену керек. Сондықтан Қазақстанда жоғары квалификациялы кадрлар көп болса, резидент емес туристерді мемлекетке тарту мүмкіндігі де көп болады. Тұрғындардың ғылым-білім потенциалы дегеніміз тек кәсіптік білім категориясы ғана емес, сонымен қатар мемлекеттің тарихын және салт-дәстүрін, әр түрлі өнердің және колөнердің түрлерін меңгеру, бірнеше шет тілін білуі керек. Бұл резиденттердің және резидент емес туристердің жақын қарым-қатынасын айқындайды. Қазіргі таңда

Қазақстан Республикасы территориясында 24 мыңнан астам тарих, археология, архитектура және өнер ескерткіштері бар. Тарих және мәдениет нысандарының Қазақстан Республикасының ұлттық тарихын жаңғыртуға үлкен маңызы бар. Олардың ішінде Оңтүстік Қазақстан облысында орналасқан Арыстан баб мазары, Қызылорда облысындағы Асан ата және Айқожа ескерткіштері, Алматы облысындағы Жаркент мешіті. Азрет Сұлтан, Жидебай бөрлі Ордабасы тарих қорықтары уникалды орындар болып табылады. Тарихи-мәдени архитектуралық-этнологиялық, археологиялық және басқа ескерткіштер орналасу жағынан туризмге әсері әр түрлі бола алады. Бұл Қазақстанның барлық территориясы көне ескерткіштердің көптігімен сипатталады. Мысал ретінде, Қазақстанның "Ұлы Жібек жолы" бойында орналасқан туристік орталықтарын айтсақ болады. Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Президентінің "Жібек жолының тарихи орталықтарын қайта өркендету, түркі тілдес мемлекеттердің мәдени мұрасын сақтау және сабақтастыра дамыту, туризмнің инфрақұрылымын жасау" атты мемлекеттік бағдарламаға жарғы қабылдауы туризм индустриясын және қонақжайлылықты дамытуға және қалыптастыруға себеп болып отыр. Қазақстанда

9000 аса археологиялық және тарихи мұралар, 118 ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, олардың арасында 11 мемлекеттік ұлттық табиғи парк ашылған. Елдегі ең танымал орындар Алматы облысындағы "Алтын Емел" мен "Іле-Алатау ұлттық паркi", Павлодар облысындағы "Баянауыл", Ақмола облысындағы "Көкшетау" мен "Бурабай" болып табылады. "Тамғалы Тастағы" жартасқа салынған суреттер, Шарын шатқалы, "Сыңғырлауық құмдар" және "Бесшатыр" сақ қорғандары аса көрнекті деп саналады. Экотуризмді көпшілік арасында тарату мақсатымен "Іле-Балхаш Регатасы" және "Ертіс меридианы" секілді шаралар үнемі ұйымдастырылады. Қазақстанда тау шаңғысы спортымен шұғылдануға қажетті барлық жағдай жасалған, бұл тұрғыдан алғанда еліміз биік таулы елдерден кем емес. Әсіресе, Алматыдағы "Шымбұлақ" пен "Медеу" спорт кешендерін, Ақмола облысындағы Щучинск-Бурабай демалыс аумағын атап өтуге болады. Қазақстан тұрақты даму мен беделі көтерілуінің арқасында бүкіл дүние жүзіне танылып отыр және осыған туризм өз үлесін қосады. Қазақстанның туристік өнімінің сапасын қамтамасыз ету жөнінде мемлекеттік деңгейдегі шараларды іске асыру. Бұл бағдарламаның негізгі бағыттарының бірі - Қазақстанның мәдени-тарихи және рекреациялық аймақтарын дамыту және сақтау. Ол үшін мынандай шараларды іске асыру қажеттілігі қарастырылған:

- мәдени-тарихи және табиғи рекреациялық ресурстарды сақтау және ұтымды пайдалану;

- халық арасында туризмнің құндылықтарын насихаттауды және қоршаған ортаға ұқыпты қарауды қамтамасыз ету;

- Ұлы Жібек жолы бойындағы археологиялық, архитектуралық, құрылыстық объектілерді зерттеу және т.б. Елімізде тарихи-мәдени туризм түрін дамыту үлкен маңызы бар. Осыған орай өз жұмысымда Оңтүстік Қазақстан облысы бойынша мәдени - тарихи құндылықтарды зерттемекпін.

Оңтүстік Қазақстан ұлы - дала өркениетінің мәдениеті дамыған Орталық Азия қалаларының шоғырланған жері. Ұлы Жібек жолы жерінің қилысында орналасқан Оңтүстік Қазақстан облысының жері Сырдария өзенін жағалаған көшпенді мемлекетінің мәдениетінің өркендеген бесігі болып есептеледі.

Оңтүстік Қазақстан облысы тарихи ескерткіштерімен әйгілі - қорғандар, бекіністер, ежелгі қалалық кесенелер, тұрғындардың қоныс қалдықтары жетерлік. Оңтүстік Қазақстанда кездесетін қазіргі таңдағы қалалар (Түркістан, Шымкент, Сайрам, Арыстанбаб) мың жылдық жасымен өлшенеді. Сондай-ақ, Ортағасырлық көне қалалар (Отырар, Сауран және т.б) ортағасырдың тарихи жазбаларының беттерінен орын алған.

Оңтүстік Қазақстан - орнитологтар мен ботаниктер үшін таптырмас әсем де керемет табиғат орындарына бай аймақ. Ақсу - Жабағылы табиғи қорығы және Сайрам-Өгем ұлттық табиғи бағы сияқты орындар бар. Сарағаш, Манкент және Біркөлік секілді табиғи минералдық қорлары, емдік қасиеттерімен ерекшелінеді. Батыс Тянь-Шань тауларының биік нүктесі - Сайрам шыңы (4238 метр), тау туризмі мен альпинистер үшін таптырмас орын.

Оңтүстік Қазақстан - ежелгі цивилизацияның жері. Ежелгі дәуірден бастап қазақ жерінің тұрғындары тұрмыстық мәдениетті құраған болатын.

Ұлы жібек жолы жерінің қиылысында Оңтүстік Қазақстан облысының жері қазақ мемлекетінің бесігі болып есептеледі. Оңтүстік Қазақстан облысы тарихи ескерткіштерімен әйгілі - қорғандар, бекіністер, ежелгі қалалық кесенелер, тұрғындардың қоныс қалдықтары жетерлік. Оңтүстік Қазақстан облысының 802 тарихи және мәдени ескерткіштердің ішінен 528 археология ескерткіштері, 42 тарихи ескерткіштері, 226 архитектулық ескерткіштер.

Оңтүстік Қазақстан облысының қалаларының ішінде Түркістан қаласы ерекше орын алады. XVI-XIX ғасырдағы Ұлы Жібек жолында орналасқан

Түркістан қаласы Қазақ хандығының астанасы және түрік тілді халықты адамдардың орталығы. Бұл жерде Қазақстанның архитектураның монументалды ескерткіштердің, қасиетті орны болып есептеледі. Қазақ хандығы тұсында Оңтүстік Қазақстанның ортағасырлық қалалары әртүрлі жағдайда еді. Бірі Түркістан қаласы сияқты Қазақ хандығының астанасына айналса, біреулері түрлі соғыстардан күйзеліп, құлдырау кезеңін бастан кешірді.

Түркістан қаласы діни орталықтардың бірі, екінші Мекке ретінде маңызды болып есептеледі. Қожа Ахмет Яссауи кесенесі XIV-XV ғ.ғ. Тамерланның бұйрығымен құрылған ЮНЕСКО әлем ескерткіштерінің тізіміне 2004 жылы енгізіліп, ежелгі қасиетті орындардың ортағасыр сәулетінің киелі мекені. Мұсылмандарда Қожа Ахмет Яссауи Мұхамедтен кейін екінші болып саналады.

Арыстан баб кесенесі - Қожа Ахмет Яссауидің ұстазы мен рухани тәлімгері, діни дәруіш және уағызшы Арыстан бабтың бейігінде орнатылған XII-XIV ғасырлар сәулетінің қызықты ескерткіші. Отырар қалашығынан және Шәуілдір ауылынан 2км, Шымкент қаласынан 150 қашықтықта орналасқан. Ескерткіш өңір мұсылмандарының басты ғибадат ету орындарының бірі.

Түркістанның солтүстігінде 40 км шақырықта Ұлы Жібек жолы бағытындағы ежелгі қала Сауран (XVII ғ.) бейнелеу жазылымдары сақталған.

Сауран - Ақ орда астанасы. Сауран бекінісінен қалған үйінділер көп жылдардан бері қызықты оқиғаларды және көне ескерткіштерді ұнататындардың жиі баратын жеріне айналды. Жер асты суын жинайтын кәріздер - Сауран қалашығының ең қызықты нысаны болып саналады, бұл жүйе осы жерде орасан масштабта орын алған: оның ұзындығы 110 шақырымнан артық.[3]

Отырар, ортағасырлық ұлы ойшыл Әбу Насыр әл-Фараби туған аймақ астанасы ретінде кеңінен танымал. XII ғасырдың аяғында атақты Александрия кітапханасынан кейінгі ең ірі кітапхана - Отырар кітапханасы орналасқандығы жайлы тарихи деректерде кездеседі. Қазақстанның ортағасырлық тарихында маңызды рөл атқарған қалалардың бірі - Отырар. Бұл қала Әбу Нәсір әл-Фарабидің Отаны ретінде әлемге танымал. Деректер оның Түркістан атты тарихи өлкенің астанасы болғанын көрсетеді. Отырар Қазақстан аумағында күміс, мыс теңгелермен қатар алтын ақша соққан жалғыз қала. Отырардың аса құнды тарихи ескерткіш екенін онда

ЮНЕСКО/ Жапонияның мақсатты қорының "Көне Отырар қалашығын сақтау мен реставрациялау" жұмыстарын жүргізгені, Қазақстан үкіметі тарапынан ЮНЕСКО-ның әлемдік мұра тізіміне енгізуге ұсынылғаны айғақтай түседі. Отырар - Қазақстанның басқа ортағасырлық қалаларымен салыстырғанда ең көп археологиялық зерттеу жүргізілген нысан.[3]

Кеме қалған - Шымкенттен 40 км қашықтықта, Аламаты-Ташкент жол бойында ерекше ескерткіш орнатылған. Теңіз деңгейінен 910 метр биіктікте Қазғұрт асуының басында Нұр пайғамбардың кеме монументі орнатылған. Өрт кезінде Нұр пайғамбар кемесі әлемді топан су басқанда, дәл осы Қазғұрт тауының басына тоқтап, адамзат ұрпағы мен тіршілік иелерінің барлығы аман қалып, жаңа өмір тіршілігін бастапты. Халық арасында Қазғұрт тауы жайында бұрыннан қалған аңыздар бар.

Қазақстан Республикасы туризмді дамыту бойынша бағдарламалар, көптеген іс-шаралар жүргізеді. Сонын бір дәлелі ретінде жылсайынғы елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев жолдауында туризм саласы экономикамызды дамытатын бірден бір сала ретінде көрсетеді. Дәлірек мысал келтіретін болсақ Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылғы 27 қаң- тардағы "Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру мақсатында және Қазақстан Республикасының туризмін дамытудың әзірленген жүйелі жоспарларына, Ақмола облысының Бурабай курорттық аймағын, Алматы қаласының маңындағы тау шаңғы аймағын, Кендірлі демалыс аймағын, сондай-ақ Шығыс Қазақстан облысында туризмді дамытудың кластерлік бағдарламасының мастер-жоспарына сәйкес әзірленді.

Бұдан басқа, Тұжырымдама Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың бес институционалдық реформасын іске асыру бойынша "100 нақты кадамның" Ұлт - жоспары (57, 86-қадам) шеңберінде көзделген негізгі қағидаттарды, сондай-ақ Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарымен белгіленген экономиканы әртараптандырудың басты бағыттарына және "Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдама туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 13 қаңтардағы № 732 Жарлығына сәйкес, Қазақстанның 2050 жылға дейін ұзақ мерзімді даму стратегиясын іске асыруды ескереді.

Қазақстан Республикасында туризм индустриясын дамытудың стратегиялық пайымдауы - бұл 2023 жылға қарай Қазақстанды жаһандық танымал туристік дестинация ретінде бекіту. [1]

Экономиканы әртараптандырудың және республика халқының әл-ауқаты мен өмір сүру сапасын арттырудың ұлттық мақсаттарына қол жеткізу мақсатында туризм индустриясы туризмнің ішкі және халықаралық нарықтарында тартымды туристік өнімдерді ұсынатын туризмнің кәсіби қызметкерлері шұғылданатын бәсекеге қабілетті

туристік бизнесі бар белгілі бір туристік кластерлерде дамуға тиіс. Осы бағыттағы даму барлық жұмылдырылған мүдделі тараптар - мемлекет, бизнес және қызметкерлер үшін туристік қызметтен түсетін кірістердің қуатты және тұрақты өсуіне ықпал етуге тиіс.

Туристік кластерді құру іс жүзінде аумақтың тұрпатын айқындайды және өңірдің оң имиджін қалыптастыруға әсерін тигізеді, бұл жалпы алғанда жоғары ықпалдастырылған туристік ұсыныстар мен бәсекеге қабілетті туристік өнімдерді құрады. Мемлекет басшысының Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының мәдени саясаты тұжырымдамасының басымдылықтарын ескере отырып, Қазақстанда алты мәдени-туристік кластер құрылуы мүмкін: Астана - Еуразия жүрегі, Алматы - Қазақстанның еркін мәдени аймағы, Алтай маржаны, Ұлы Жібек Жолын жаңғырту, Каспий қақпасы, Табиғат пен көшпенді мәдениеттің тұтастығы.

"Ұлы Жібек Жолын жаңғырту" Қызылорда облысының орталық және шығыс бөліктерін, Оңтүстік Қазақстан облысының оңтүстік-шығыс және солтүстік-батыс бөлігін, Жамбыл облысының оңтүстік-батыс бөлігін қамтитын кластер болып табылады. Шымкент қаласы кластердің орталығы болады, онда мынадай туристік қызығушылықтың орындары ұсынылған:

1)Ежелгі Түркістан және "Әзірет Сұлтан" мемлекеттік тарихи-мәдени қорығы-мұражайы объектілері (ЮНЕСКО объектілері);

2)ЮНЕСКО-ның алдын ала тізіміне енгізілген ортағасырлық Отырар қалашығының және отырарлық алқаптың археологиялық объектілері;

3)Сауран археологиялық кешені;

4)Палеолиттік учаскелері мен геоморфологиясы бар Қаратау мемлекеттік табиғи қорығы; ЮНЕСКО-ның алдын ала тізіміне енгізілген Арпаөзен петроглифтері;

5)Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркі;

6)"Ақсу-Жабағылы" мемлекеттік ұлттық табиғи қорығы;

7)Байқоңыр ғарыш айлағы;

8)Қызылорда, Сарыағаш, Тараз қалалары;

9)"Қасқасу" тау курорты.

Болашақта кластер үш облыстың қалған бөліктерін қамти отырып, сондай-ақ ЮНЕСКО-ның тізіміне енгізілген түркіге қасиетті Меркі, сондай-ақ "Жібек жолы" сериялық ұлтаралық номинациясына енгізілген объектілер (Жетіасар алқабының ескерткіштері, Сығанақ қалашығы) секілді жаңа туристік қызығушылық орындарын ұсынуы мүмкін.

Ұлы Жібек Жолын жаңғырту кластері "Ұлы Жібек жолының жүрегі" ретінде сипатталатын болады. Аталған кластерде әзірленетін негізгі туристік өнімдерге мәдени туризм мен турне жатады.

Бүгінгі таңда мәдени-тарихи туризмді дамыту үшін алдымен, инвесторларды тарту, тарихи ежелгі қалалары бар территориялардың инфрақұрылымын, олардың ескерткіштерін, ғимараттарды модернизациялау мен жөндеу мақсатында ішкі қорларды іздеу және туризм бойынша заңнаманы реттеу керек. Қалалық ортаны дамыту мақсатында тарихи аймақ шеңберінде мәдени-тарихи туризмнің

арнайы қорын құра отырып, басқару жүйесін қалыптастырған да жөн.

Ежелгі қалаларды туристік орталыққа айналдыру ұлттық және халықаралық деңгейде дамыту, болашақта туризмді экономиканың ең табысты салаларының бірі болуына ықпал етеді.

Ежелгі қалалар мен тарихи ескерткіштері бар жерлердің табиғи ортамен үйлесімі, тарих пен мәдениет ескерткіштерінің болуы аймақтық және халықаралық мәдени-тарихи туризмнің кең дамуына негіз бола алады. Осындай қалыпта туристердің әлеуметтік топтарының қызығушылықтарын шешуге және туристердің кәсіби, әрі күнделікті тәжірибесінің кеңеюіне, ежелгі қалалар маңында туризмнің дамуына әсер етеді, ал ол өз кезегінде бірқатар экономикалық-әлеуметтік мәселелерді шешеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, мәдени-тарихи туризм аймақтық дамудың басты турсурсы бола алады, өйткені оның туристерды саяхаттауға шабыттандыратын өте маңызды сипаттамалары жеткілікті. Бүкіл әлем бойынша туристердың өзін-өзі дамытуға деген ынталары өсіп келе жатыр, басқа елдің мәдениетімен, тарихымен, ерекше ескерткіштерімен, бұрын сол елдің аумағында болған тарихи оқиғалармен танысып, жаңаны үйренуге деген қызығушылықтары артуда. Тек шетелдіктерге ғана емес, өз отандастарымызға да туристік мәні бар ескерткіштерімізді таныстыратын турлар құру арқылы ішкі туризмді де дамытуымызға болады және мәдени-тарихи туризмнің аймақтық және халықаралық деңгейде дамуындағы болашағы зор сеніммен айта аламыз. Оңтүстік Қазақстан облысында мәдени- тарихи, археологиялық және діни орындар көптеп орналасқандықтан, біз мәдени-тарихи туризмді дамытуға мүмкіндігіміз зор болып табылады.

Облыстық кәсіпкерлік және индустриялық-инновациялық даму басқармасы басшысының орынбасары Қарлығаш Бекбаеваның айтуынша, қазір осы саланы дамытудың бас жоспары дайындалуда. Әзірге туристер үшін екі бағыт - тарихи ескерткіштер

мен экологиялық туризм жобасы жасақталды. Мұны іске асыруда оңтүстіктіктермен тәжірибе алмасып, бірлесе қызмет атқару қажет. Оңтүстік Қазақстан облысы ЮНЕСКО-ның қайта өркендету бағдарламасына енген Ұлы Жібек жолының мемориялдық трассасында орналасқан. Облыс шкарасында 837 - археологиялық ескерткіштер, 155 - құрылыс және архитектуралар, 5 - тарихи, 7 - монументалдық қол өнерлер анықталып есепке алынған. Аймақта тарихи орталықтарды қайта өркендету және туризм инфрақұрлымын дамыту, мәдени, әлеуметтік-экономикалық мәселелерді кешендік шешуге мүмкіндік береді. Облыстағы тарихи-мәдени ескерткіштердің кейбіреулері әлемдік тарихта жоғары бағаланып, ЮНЕСКО-ның құрамына енген. Облыс біздің мемлекетіміздің қалалық мәдениетінің бесігі болып есептеледі. Нақ осы жерде қазақ тарихындағы ең маңызды қалалар орналасқан. Бұл дегеніміз елімізде ішкі және сыртқы туризмді дамытуға үлкен тірек болады және бағдарламамыз туризмді дамыту мақсатын жүзеге асыруды, халықаралық стандартқа сай туристік қызмет өндірісі бойынша өзіміздің дамыған туристік индустриямызды қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті-Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы "Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту Қазақстан дамуының басты бағыты". 2012 жылғы 27 қаңтар. [электрондық ресурс]. - Кіру тәртібі: http://www.akorda.kz/kz/page/kazakstan-respulikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevtyyn-kazakstan-khalkyna-zholdauy-27-01-2012zh_1341124121

2. Закон РК от 13 июня 2001 года №211 "О туристской деятельности в Республике Казахстан" // Вестник Парламента Республики Казахстан, 2001. - №13-14.

3. Қазақстан Республикасының мәдени мұралары [электрондық ресурс]. - Кіру тәртібі: <http://www.madenimura.kz/2011>

Николай САРСЕМБАЕВ, аспирант Института востоковедения Российской академии наук, главный специалист ГУ "Управление по делам религий Карагандинской области", Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Гоголя 34, 100012, sarsembaevnv@mail.ru, +77212565623

ВЛИЯНИЕ ТУРЦИИ И ИРАНА НА ПРОЦЕССЫ СИРИЙСКОГО КОНФЛИКТА: ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПОЗИЦИИ И ИНТЕРЕСЫ В РАМКАХ ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Данная статья посвящена рассмотрению социально-политических процессов внутри сирийского конфликта, связанных с влиянием Турции и Ирана, а также и их регионального и глобального значения. Статья написана на основе проводимой научно-исследовательской работы.

Ключевые слова: Сирия, сирийский конфликт, Западная Азия, Ближний Восток, Турция, Иран, региональные отношения, глобальные отношения.

Николай САРСЕМБАЕВ, Ресей ғылым академиясының шығыстану институтының аспиранты, "Қарағанды облысының Діни істер департаменті" мемлекеттік мекемесінің бас маманы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Гоголь көш. 34, 100012, sarsembaevnv@mail.ru, +77212565623

СИРИЯДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАР ПРОЦЕСІНЕ ТҮРКИЯ МЕН ИРАННЫҢ ЫҚПАЛЫ: ӨҢІРЛІК ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІН ДАМУ ТУРАСЫНДАҒЫ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ АЯСЫНДАҒЫ САЯСИ ҰСТАНЫМДАР МЕН МҮДДЕЛЕР

Аталған мақала Түркия мен Иранның ықпалына байланысты Сириядағы ішкі қақтығыстардың әлеуметтік-саяси процестерін, сонымен қатар олардың өңірлік және жаһандық маңызын қарастыруға арналған. Мақала жүргізілген ғылыми-зерттеу жұмысының негізінде жазылған.

Түйінді сөздер: Сирия, Сириядағы қақтығыс, Батыс Азия, Таяу Шығыс, Түркия, Иран, өңірлік қатынастар, жаһандық қатынастар.

Nikolay SARSEMBAEV, postgraduate student of the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences, chief specialist of the state institution "Department of Religious Affairs of the Karaganda region", Republic of Kazakhstan, Karaganda, Gogol St. 34, 100012, sarsembaevnv@mail.ru, +77212565623

THE INFLUENCE OF TURKEY AND IRAN IN THE PROCESS OF THE SYRIAN CONFLICT: THE POLITICAL POSITIONS AND INTERESTS WITHIN THE FRAMEWORK OF PROSPECTS OF EVOLUTION OF SYSTEM OF REGIONAL RELATIONS

This article is devoted to the consideration of socio-political processes within the Syrian conflict associated with the influence of Turkey and Iran, as well as their regional and global significance. The article is written on the basis of the research work.

Keywords: Syria, Syrian Conflict, West Asia, Middle East, Turkey, Iran, Regional Relations, Global Relations.

Начало сирийского конфликта - трагических событий на территории Сирийской Арабской Республики (далее - САР), можно условно обозначить на март 2011г. В процессе развития конфликта, противостояние очень быстро начало нести насильственный характер, а затем - перешло в прямую вооруженную борьбу. Таким образом, вот уже более 7 лет, начиная с 2011г., на территории Сирии идет противостояние с силами - несущими прямую угрозу не только на региональном, но и на глобальном уровне.

Проводя анализ развития вооруженного противостояния, необходимо обратить на крайне быстрый характер его распространения на всей территории САР. Начиная уже с весны 2012г., под контролем вооруженных группировок, противостоящих сирийскому правительству, находились значительная часть страны: в провинциях

Идлиб, Алеппо и Ракка на севере, а также провинции Дейр-эз-Зор на востоке Сирии, оспаривался контроль за окрестности столицы государства - Дамаск.

С развитием вооруженного противостояния, в период зимы 2012-2013гг., под контроль вооруженных группировок перешел север провинции Латакия (провинции-родины алавитов), а также значимая часть самой большой мухафаза - Хомс. В это время боестолкновения шли уже в самом Дамаске и в его пригородах, велись бои в провинции Хама и лишь только 2 провинции из 14 - Тартус и Сувейда, расположенные в противоположных частях страны, находились под полным контролем правительственных сил. Анализируя складывающуюся ситуацию на тот момент, один из ведущих военных экспертов Вашингтонского института ближневосточной политики - Джеффри

Вайт, образно и метко сравнил её с наводнением и описал контролируемые правительством районы - как "острова в море повстанцев" [1].

Переходя к рассмотрению обозначенной в рамках статьи темы, необходимо отметить, что она направлена на краткий обзор и анализ влияния Турции и Ирана на развитие и разрешение сирийского конфликта, как одних из наиважнейших сторон, оказывающих на него особое влияние, имеющих ряд политических интересов и реализовавших ряд инициатив.

Для более основательного понимания реализованных на практике действий турецкой стороной, необходимо рассмотреть некоторые особенные факторы, получившие распространение в рамках теории и практики турецкой политической мысли, напрямую или косвенно определившие осуществление предпринятых, в рамках сирийского конфликта, инициатив.

К наиболее важным событиям, обусловившим направление развития теории и практики внутри системы общественных отношений Турции - следует отнести приход к власти в результате выборов 2002г. Партии справедливости и развития, созданной Р.Т. Эрдоганом. Именно с данной политической силой связано последующее изменение вектора развития общественных отношений в сторону усиления религиозного фактора внутри социально-политических отношений, вопреки провозглашенного с начала образования Турецкой Республики - курса на построение светского государства.

Также на развитие политической теории Турции и изменение её курса повлияла личность профессора Стамбульского университета - Ахмета Давутоглу (в частности, его работа: "Стратегическая глубина: международные позиции Турции"), которым была разработана и, впоследствии, начата реализовываться на практике принципиально новая теория внешней политики страны. В разработанной концепции внешней политики, А. Давутоглу предложил переосмыслить положение Турции в системе международных отношений и выдвинул теоретическое обоснование необходимых мер по изменению положения страны: от существующего положения регионального значения - как некоего моста между Востоком и Западом, в сторону выдвижения на глобальный уровень - как ключевой страны, имеющей влияние не только на Ближнем Востоке, но и Центральной Азии, Европы, Кавказа, Балканского региона, Средиземного, Черного и Каспийского морей.

После публикации работы и прихода к власти Партии справедливости и развития, А. Давутоглу стал сначала советником Р.Т. Эрдогана, затем послом, в 2009г. - министром иностранных дел, а с августа 2014г. по май 2016г. - премьер-министром страны.

Таким образом, благодаря А. Давутоглу, теория турецкой политической мысли определила реализуемые на практике меры, в направлении обеспечения вновь введенных понятий, таких как: "ноль проблем с соседями", "прорыв", адаптированные подходы принципов "мягкой силы"

- "soft power", договорной стратегии "и нам, и вам" - "win-win strategy".

Кроме этого, для достижения поставленных внешнеполитических задач, начало уделяться внимание еще большим экономическим обоснованием тех или иных политических инициатив, склоняя чашу весов во внешнеполитической деятельности в сторону экономической целесообразности и укрепления принципов "торговой дипломатии", что позволило наладить отношения даже с Сирией, укрепить отношения - путем развития экономического сотрудничества с Ираном и Ираком.

Таким образом благодаря деятельности А. Давутоглу были заложены рационально-обусловленные концепции внутри теории внешнеполитической деятельности Турции, на основе анализа исторического, религиозного и географического значения и положения страны в системе региональных и глобальных взаимоотношений. В свою очередь, в общественном сознании широких масс Турции, в связи с деятельностью правящей партии - началось формирование общественного сознания в сторону укрепления религиозно-ориентированного восприятия мира. Иными словами, политическая теория Турции получила широко разработанные как на рациональном, так и религиозно-обусловленном уровнях концепции развития. Но, тем не менее, для реализации теоретически обозначенных задач - необходимо было достичь разрешения нескольких задач на практике, при этом в быстро изменяющихся условиях.

В частности, необходимым условием выведения на более качественный уровень "нового образа Турции" - требовалось, во-первых: сохранение стабильности у укрепление внутривнутриполитической обстановки, что требовало разрешения курдского вопроса и проблемы разрыва в позициях религиозно и светски настроенных членов турецкого общества; а также - во-вторых: прекращение каких-либо противоречий и конфликтов с соседними государствами, через укрепление экономического, политического и культурного сотрудничества.

Однако события т.н. "Арабской весны", а также реализуемые в регионе инициативы западных стран, в значительной степени - США, внесли свои коррективы в имплементацию на практике теоретических расчетов и продемонстрировали те итоги развития социально-политических процессов внутри турецкого общества, которые были получены.

Так, на начальном этапе развития сирийского конфликта, в самой Турции образовалось специфическая религиозно-ориентированная социальная конъюнктура. Также, вследствие наличия безвизового режима, через Турцию на территорию Сирии проникали граждане различных государств, в том числе и из Казахстана, которые впоследствии приняли участие в деятельности международных террористических организаций.

В то же время, со стороны официальных представителей Сирийской Арабской Республики,

выдвигались ряд обвинений Турции, не только в поддержке вооруженных боевиков, но и в том числе - "экономическом терроризме" - вывозе большого количества промышленного оборудования из Сирии в Турцию [2], а также - разграблении и контрабанде исторических ценностей [3]. Кроме этого, согласно данным, проведенного английскими экспертами расследования, именно через территорию Турции, шло значительное снабжение террористов компонентами - для создания взрывных устройств [4].

Кроме этого, политика Турции, по всей видимости, учитывая свои экономические интересы в вопросах последующего экономического восстановления Египта и Сирии - оказывала поддержку оппозиционным силам, в том числе имеющим непосредственные связи с организацией "Братья мусульмане". Именно в Стамбуле 2 октября 2011г. была образована структура, позиционируемая как единственный легитимный и демократический представитель сирийского народа - "Сирийский национальный совет", который в сущности состоял из членов организации "Братья-мусульмане", либералов, салафитов и курдов. При этом, примечательным является то, что данной структуре активно оказывали поддержку как Турция, так и страны Персидского залива.

Здесь также необходимо выделить сбитие ВВС Турции 24 ноября 2015г. - фронтового российского бомбардировщика СУ-24 (менее чем через 2 месяца после начала операции ВКС России - 30 сентября 2015г.), приказ о котором приписывается А. Давутоглу, являвшимся на тот момент премьер-министром.

В результате инцидента погиб летчик, подполковник Олег Анатольевич Пешков и участвовавший в спасательной операции морской пехотинец - матрос Александр Михайлович Позынич, потеряв СУ-24 и вертолет МИ-8.

О серьезном росте уровня религиозно-националистических и экстремистских настроений, в определенной среде турецкого общества, как индикаторе вектора развития общественных отношений, свидетельствует активизация организации "Серые волки" и убийство посла России в Турции - Андрея Геннадьевича Карлова.

Своеобразной точкой бифуркации, изменившей подходы и позволившей осознать опасность эскалации напряженности уже на своей территории - стала попытка военного переворота 15-16 июля 2016г., которая отразилась серьезными последствиями в осложнении отношений с США - традиционно являвшиеся союзником Турции.

Здесь необходимо подчеркнуть, что США к тому времени, в целях реализации собственных интересов, напрямую сотрудничали и оказывали в том числе военную помощь не только иракским курдам - ориентированным на семью Борзани, но и сирийским курдам, которые в свою очередь имеют тесную идеологическую и повседневную связь с организацией Абдуллы Оджалана - Рабочей партией Курдистана, именно с деятельностью, которой, у Турции были связаны огромные проблемы. Так

сирийские курды, при поддержке США, начали укреплять связи солидарности с курдами Ирака, с которыми ранее у них, впрочем, как и до сих пор - сохраняются некоторые разногласия. Вместе с тем не территории Сирии, курдами была создана "Партия демократический союз" - PYD, которая начала играть основную роль в SDF - оппозиционном объединении "Сирийские демократические силы", имея при этом весьма боеспособные подразделения YPG и YPJ - мужские и женские "Отряды народной самообороны".

В свою очередь, Анкара расценивала создание курдского государства от Ирака до Средиземного моря, как прямую угрозу как своим внутрисоветским интересам, вследствие последствий возможной дестабилизации и эскалации вооруженной борьбы с курдами уже на территории Турции, так и на внешнеполитическом уровне - вследствие отсекания Турции от стран региона буфером враждебно-настроенных сил.

Вследствие развития категорически не приемлемой для Турции ситуации, Анкарой были предприняты решительные шаги - в виде проведения двух военных операций на территории Сирии: "Щит Евфрата" и "Оливковая ветвь". В частности, при проведении операции "Щит Евфрата", 29 августа 2016 года вице-премьер Турции Нуман Куртулмуш выразился по этому поводу предельно конкретно, заявив, что основная задача операции - это "помешать курдам создать коридор от Ирака до Средиземного моря" [5]. Проводимая ВС Турции операция "Оливковая ветвь" с начала января 2018г. была направлена на вытеснение курдских отрядов из района Африн.

В настоящий момент, курдские силы при поддержке США контролируют значительную часть территории Сирии - к востоку от р. Евфрат, в том числе основные в стране источники нефтедобычи, а Турция имеет свое влияние лишь в части северных районов Сирии к западу от Евфрата, в том числе в последнем крупном регионе, в котором сконцентрированы разного рода религиозно-мотивированные вооруженные группировки - Идлиб.

В свою очередь, для Ирана основным стратегически-необходимым политическим приоритетом является сохранение у власти действующего Президента Сирии - Б. Асада и дальнейшее укрепление взаимодействия, в рамках существующей модели политико-экономического и военного сотрудничества, получившей свое развитие между двумя странами еще со времен самого образования Исламской Республики Иран (далее - ИРИ) в 1979г. [6].

Более того, потеря Сирии - как стратегического партнера, для Ирана будет означать отсечение от влияния в Ливане, а в случае прихода к власти в Сирии представителей ангажированных в сторону арабских государств Персидского залива сил - усилением и без того нагнетаемой изоляции.

Иными словами, для Ирана, Сирия является ключевым элементом в т.н. "Шиитском полумесяце", включающем Ливан, Сирию, Ирак и сам Иран,

который, по всей видимости может быть "растущим" - все больше проявляя поле своего влияния на юге Аравийского полуострова - в Йемене. Таким образом, с геополитической точки зрения, Сирия - является крайне важным политическим союзником ИРИ, с которым заключено соглашение о военном сотрудничестве [7, 8] вследствие чего, в процессе развития сирийского конфликта, Иран не только систематически оказывал дипломатическую поддержку САР, но и предпринимал многочисленные меры, в том числе и военного характера, в тяжёлом процессе урегулирования сирийского конфликта, при этом, безусловно, преследуя собственные интересы, как и впрочем, все, участвующие в сирийском конфликте, стороны.

Общеизвестно, что проирански-ориентированные вооруженные формирования, напрямую или косвенно относящие себя к Ирану - принимают активное участие в боевых действиях на стороне правительственных сил Сирии [9], но особую роль в оказании военно-технической поддержки со стороны Ирана играет Корпус стражей исламской революции - КСИР, несущий в сирийском конфликте серьёзные потери, в том числе среди командующего состава [10].

К про-иранским силам, участвующим в сирийском конфликте, необходимо также отнести вооруженные формирования ливанской "Хезболлы", с которой Сирийскую Арабскую Республику связывают давно выстраиваемые связи солидарности. Здесь важно подчеркнуть, что именно благодаря КСИР в Ливане в 1982г. была организована Хезболла и ещё со времен Хафеза Асада - отца нынешнего президента САР, Хезболла опиралась на военно-техническую и финансовую помощь со стороны Ирана и Сирии. В нынешней ситуации, Хезболла является очень хорошо организованной и крайне идеологически-мотивированной организацией, а её представители считают жизненно-необходимым оказать действенную вооруженную поддержку своему старому союзнику - действующему политическому режиму Сирии, в случае гибели которого, возникнет огромный вопрос об их собственном будущем. К месту следует отметить, что определенным следствием развития сирийского конфликта является также и то, что если до начала вооруженной стадии конфликта на территории САР, можно было утверждать об опосредованном противостоянии Ирана с потенциальными политическими соперниками в Сирии, то теперь, вооруженные силы, так или иначе относящиеся к ИРИ - непосредственно участвуют в боевых действиях, закрепляя свое тем самым свое присутствие. Таким образом, одним из последствий военного присутствия ИРИ в Сирии, является не только оказание действенного противостояния террористическим группировкам, несущим угрозу на внутригосударственном, региональном и глобальном уровнях, но и, что немаловажно - создание условий вытеснения влияния арабских государств Персидского залива на данной территории, а значит и в рамках перспектив развития системы региональных отношений.

Продолжая анализ влияния Ирана на развитие процессов внутри сирийского конфликта, необходимо обратить внимание на то, что политика ИРИ направлена не только на расширение своего влияния в регионе, но и сопряжена с существующим политическим, экономическим и конфессио-нальным противостоянием с арабскими государствами Персидского залива ("Arab Gulf" - "Арабского залива" - как его принято именовать в рамках западной и арабской политической мысли).

Помимо выше обозначенного, значимую часть политической программы ИРИ занимает противостояние с США и Израилем - для которого усиление влияния Ирана на территории как Сирии, так и Ливана - является неприемлемым, в силу существующих и, по всей видимости, крайне тяжело-преодолимых противоречий, связанных с возрастающей угрозой в виде потенциала ракетного вооружения Ирана, подкрепленных распространенными, в том числе в Ливане, идеологическими основами возможности его применения, вследствие чего и существуют обоснованные опасения и, как результат - возрастание необходимости в предупреждении возможных последствий. В развивающейся политической обстановке, интересно обратить внимание на одну из политических сил, ранее занимавшей особую роль в системе региональных отношений, которой был относительно светски-ориентированный режим Ирака, устремленный в построении политической модели "арабского социализма" и неким образом обеспечивавший существовавший "баланс" политических интересов - имел опыт военного противостояния как с Ираном, так и с арабскими странами Персидского залива.

Здесь необходимо обратить внимание на сложившейся парадокс, связанный с последствиями американского вторжения в Ирак, приведшей к нескольким следствиям: Во-первых, как показало развитие ситуации, вторжение США привело к активизация всевозможных деструктивно-ориентированных сил, относящихся не только к террористической организации Аль-Каеда, но и нашедших свое воплощение в лице новой террористической организации - "ИГ", которая вследствие расширения поля деятельности, начала именоваться - "ИГИЛ", признанной во многих государствах, в том числе в Казахстане и России - террористической организацией. Другим, но более значимым для Ирана итогом, носящим ещё большее парадоксальное следствие, стало то, что в образованный "политический вакуум" в Ираке, буквально созданном за счет жизней и финансов американских налогоплательщиков - устремился Иран, индикатором возрастания влияния которого стало выдвижение на передовые позиции политической жизни в Ираке шиитских партий, начиная ещё с 2005г. Обобщая вышеизложенное, необходимо подчеркнуть, что несмотря на то, что Иран находится в условиях продолжительного внешнего политико-экономического давления, стране удалось не только сохранить возможности к развитию, но даже увеличить своё военное, культурное, политическое и экономическое влияние в регионе: Иран в Ливане имеет

связи солидарности и рычаги политического влияния благодаря Хезболле, в Сирии - вследствие выстроенных отношений с правительством, в Ираке - вследствие свержения прежнего режима и усиления политического влияния шиитов, в Йемене - благодаря шиитам-зейдитам - именуемых "Хуситами" (по имени духовного лидера - Хусейна Бадруддина аль-Хуси, убитого во время восстания против Йеменского правительства в 2004г.). Кроме того, ИРИ имеет перспективы влияния на шиитское население Королевства Саудовская Аравия, проживающего как раз в районах, богатых энергоресурсами, не говоря уже о возможном продвижении политических интересов в иных странах. В заключение данной статьи необходимо подчеркнуть, что изучение проблем развития архитектуры будущих региональных отношений Западной Азии или по-другому - Ближнего востока, имеет очень важное практическое значение, в силу экономического значения региона. Существующие тенденции усиления влияния Ирана в рамках сирийского конфликта, а также в сфере развития региональных отношений - безусловно окажет непосредственное влияние и на перспективы системы будущих тенденций развития глобальных взаимоотношений, с учетом возможного выстраивания новых маршрутов транзита энергоресурсов [11, 12], а также влияния на мировую экономику ценообразования в зависимости от текущей политической конъюнктуры, перспектив Ирана и Турции по выстраиванию системы контроля их добычи и обеспечения бесперебойных поставок.

Список литературы:

1. Jeffrey White. The Military Opposition on the Ground // Syria's Military Opposition. How Effective, United, or Extremist? - New York: The Washington Institute for Near East Policy, 2017 P. 3-4.
2. Сирия обвинила Турцию в "экономическом терроризме". - Режим доступа: https://ria.ru/arab_sy/20130116/918286595.html.
3. Сирийский министр: Турция помогает боевикам вывозить исторические ценности. - Режим доступа: <https://ria.ru/syria/20160505/1427061954.html>.
4. Tracing The Supply of Components Used in Islamic State IEDs. Evidence from a 20-month investigation in Iraq and Syria. 2016. - Режим доступа: http://www.conflictarm.com/wp-content/uploads/2016/02/Tracing_The_Supply_of_Components_Used_in_Islamic_State_IEDs.pdf
5. Город преткновения: вопреки слову Трампа сирийский Манбидж остается у курдов. - Режим доступа: <https://riafan.ru/1038728-gorod-pretkoveniya-vopreki-slovu-trampa-siriiskii-manbidzh-ostaetsya-u-kurdov>.
6. Jubin M. Goodarzi. Syria and Iran. Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East. - New York: I.B. Tauris & Co Ltd, 2009. - 369 p.
7. СМИ: Иран и Сирия заключили соглашение о военном сотрудничестве. - Режим доступа: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/5492871>.
8. Иран и Сирия подписали соглашение о военном сотрудничестве, пишут СМИ. - Режим доступа: <https://ria.ru/syria/20180827/1527272264.html>.
9. PDC Pro-Iranian Militia Mapping Project. - Режим доступа: <https://peopledemandchange.com/2018/08/24/pdc-pro-iranian-militia-mapping/>.
10. Военное обозрение. Иран в сирийском конфликте. Противостояние с Саудовской Аравией и интересы шиитов. - Режим доступа: <https://topwar.ru/84409-iran-v-siriyskom-konflikte-protivostoyanie-s-saudovskoy-araviey-i-interesy-shiitov.html>.
11. Военный конфликт в Сирии и его значение для мирового рынка нефти и газа. - Режим доступа: http://old.russiancouncil.ru/inner/?id_4=2744#top-content.
12. Будущее карты транспортных артерий Сирии. - Режим доступа: http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/budushchee-karty-transportnykh-arteriy-sirii/?sphrase_id=17962127.

Сэргэй ТЕМИРЛАН, магистрант кафедры "Менеджмента и инновации" Карагандинского Экономического Университета Казпотребсоюза, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9

УПРАВЛЕНИЕ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассматривается содержание понятия "Маркетинг", проводится общий анализ существующих точек зрения на данный термин, также общее исследование на основе доступных дисциплин.

Ключевые слова: маркетинг, предприятия, потребители, маркетинговое подразделение, рынок.

Сэргэй ТЕМИРЛАН, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, "Менеджмент және инновация" мамандығының 1 курс магистранты, Қарағанды қ., Академическая көшесі, 9

КӘСІПОРЫН МАРКЕТИНГ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУ

Мақалада "Маркетинг" концепциясының мазмұны зерттелді, осы термин бойынша қазіргі көзқарастарды жалпы талдау жүргізіледі, сонымен қатар қол жетімді пәндер бойынша жалпы зерттеу жүргізіледі

Түйінді сөздер: маркетинг, кәсіпорындар, тұтынушылар, маркетинг бөлімі, нарық.

Sergay TEMIRLAN, graduate student of the Department of Management and Innovation of the Karaganda Economic University of Kazpotrebooyuz, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academicheskaya St., 9

MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE

The article discusses the content of the concept of "Marketing", conducts a general analysis of existing points of view on this term, as well as a general study based on the available disciplines.

Keywords: marketing, enterprises, consumers, marketing division, market.

Маркетинг является одним из самых важных видов экономической и социальной деятельности, но его очень часто неправильно понимают. Цель маркетинга - улучшить качество товаров и услуг, улучшить условия вашей покупки, что, в свою очередь, приведет к повышению уровня жизни в стране и улучшению качества жизни.

Маркетинг - это не просто продвижение товаров и услуг на рынок. Принуждение покупателя покупать то, что может предложить компания, - это задача сбыта. С помощью маркетинга компания вынуждена делать то, что нужно потребителю. Маркетинг - это двусторонний процесс, основанный на взаимосвязи между производственными силами и потребителями.

Таким образом, маркетинг - это процесс планирования и управления разработкой продуктов и услуг, ценовой политики, продвижения товаров потребителю и их продажи, с тем чтобы было достигнуто множество преимуществ для удовлетворения потребностей отдельных личностей и организаций.

Маркетинговая деятельность, в конкретной компании имеет отношение к актуальности на сегодняшний день, потому что процесс маркетинговой деятельности включает в себя систему различных видов деятельности, которые после анализа вы можете выбрать оптимальный вариант для финансового и экономического развития компании в целом.

Уже многие понимают, что успех компании во многом зависит от эффективного руководства, принятия оптимальных решений, изучения рынка,

отбора кадров. И все это часть или вся тема маркетинговой стратегии развития компании.

Современная концепция маркетинговой стратегии заключается в том, что все действия компании основаны на знании потребительского спроса и его изменениях в перспективе. Более того, одной из маркетинговых целей является выявление неудовлетворенных требований клиентов, чтобы сфокусировать производство на удовлетворении этих запросов. Система маркетинга требует производства товаров в функциональной зависимости от требований и требует производства товаров в ассортименте и объема, необходимого потребителю. Поэтому маркетинг, как набор установленных методов исследования рынка, все остальное предпринимает усилия для создания эффективных каналов продаж и проведения комплексных рекламных кампаний.

Руководителям современных предприятий Республики Казахстан не только нужно изучать концепцию маркетинга, но и иметь возможность использовать его, только таким образом можно повысить эффективность маркетинговой деятельности предприятия.

Каждая компания, предприятие или фирма заинтересованы в эффективном управлении своей маркетинговой деятельностью. В частности, вам необходимо знать, как анализировать рыночные возможности, выбирать подходящие целевые рынки, разрабатывать эффективный маркетинговый комплекс и успешно управлять маркетинговыми усилиями. Все это процесс управления маркетингом.

В условиях рынка недостаточно полагаться на интуицию, распознавание руководителей и экспертов и прошлый опыт, и необходимо получить соответствующую информацию до и после принятия решения. Тип решений влияет на большое количество факторов. И главное не количество, скорее в труднопредсказуемости большинства из них. Поведение конкурентов, например, часто выходит за рамки традиционных схем. Хуже того, система управления маркетингом работает в реальном масштабе времени.

Как и в других областях предпринимательства, в маркетинге выделяется оперативный и стратегический маркетинговый контроль.

Стратегический маркетинговый контроль координирует функции стратегического планирования и контроля при поддержке стратегической информационной поддержки. В этом контексте основные цели стратегического маркетингового контроля: анализ стратегических решений, осуществляемых в процессе деятельности на рынке; методическая и информационная поддержка маркетингового менеджмента в технико-экономическом обосновании и запуске новых продуктов; Координация стратегических планов.

Оперативный маркетинг - контроллинг координирует процессы оперативного планирования, контроля, учета и отчетности на предприятии с использованием доступных систем информационной безопасности. Основной задачей оперативного маркетингового контроля является методологическая, информативная и

инструментальная поддержка менеджеров маркетологов для достижения прогнозируемого уровня прибыли, прибыльности и других показателей в краткосрочной перспективе. К задачам оперативного маркетинг-контроллинга по основным направлениям маркетинговой политики относят контроль результатов ценовой, товарной, сбытовой, коммуникативной политики.

Взаимодействие как совокупность действий и влияний - это степень, возможности и формы взаимной коммуникации субъектов маркетинговой системы в процессе их функционирования и развития. Маркетинговый контроль - это последний этап управления маркетингом.

Он обеспечивает обратную связь в текущих маркетинговых услугах. Задачей управления маркетингом является создание систематического и объективного свойства состояния маркетинговой деятельности предприятия. Контроль маркетинга связан прежде всего с контролем маркетинговой деятельности, поскольку он является инструментом оценки выполнения маркетинговой концепции компании с точки зрения постановки и реализации целей. Маркетинговый контроль включает не только диагнозы, но и анализ. Он служит для адаптации запланированных инструментов маркетинговой политики и изменения факторов окружающей среды. Благодаря контролю, отражены результаты внедрения маркетинговой деятельности в маркетинговые планы и компании в целом. Поэтому уже на этапе планирования должны быть доступны меры по контролю за маркетингом.

Нугуман ТЕЛЬГАРИН, магистрант Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Академическая, 9, sims77_11@mail.ru

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА

Данная статья рассматривает особенности использования государственно-частного партнерства в сфере туризма, рассматривается зарубежный опыт.

Ключевые слова: туризм, государственно-частное партнерство, концессия.

Нугуман ТЕЛЬГАРИН, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің магистранты, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ. Академическая көш., 9, sims77_11@mail.ru

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИСТІК ӨНЕРКӘСІПТІҢ ДАМУЫНА АРНАЛҒАН ҚҰРЫЛЫС

Бұл мақалада туризм саласындағы мемлекеттік-жеке меншік серітестігінің ерекшелігі шет елдік тәжірибе ретінде қарастырылады.

Түйінді сөздер: туризм, государственно-частное партнерство, концессия.

Nuguman TELGARIN, Master student of Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, st. Academicheskaya, 9, sims77_11@mail.ru

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF TOURIST INDUSTRY OF KAZAKHSTAN

This article examines the features of the use of public-private partnership in tourism, the analysis of foreign experience.

Keywords: tourism, public-private partnership, concession.

Современные условия требуют от государства и бизнеса активизацию деятельности, направленную на увеличение эффективности функционирования экономики, где значимым фактором влияния является национальная поддержка в рамках развития государственно-частного партнерства (ГЧП) для большинства сфер национальной экономики и, в том числе, сферы туризма на республиканском и региональном уровнях.

Мировая практика, показывает, что одним из действенных инструментов обеспечения необходимой финансовой базы для создания, модернизации, содержания и эксплуатации объектов, в условиях ограниченности государственных ресурсов, является механизм государственно-частного партнерства (ГЧП).

Применение форм и методов государственно-частного партнерства предоставляет ряд преимуществ, как для государства, так и для развития малого и среднего бизнеса. Для предпринимательского сектора открываются новые инвестиционные возможности и соответственно новые источники капитала, возможность участия в крупных проектах, в том числе, государственных. ГЧП предполагает использование ресурсного и интеллектуального потенциала частного сектора в сферах традиционной ответственности государства. С принятием Закона Республики Казахстан "О концессиях", который был принят в 2006 году, заложено правовое поле, позволяющее частному сектору инвестировать

финансовые и технологические ресурсы для реализации инвестиционных проектов с использованием механизма концессии.

Развитие государственно-частного партнерства в Республике Казахстан началось в начале 90-х, когда страна обрела свою независимость, и положило начало применению принципиально новых для страны механизмов сотрудничества государства и частного сектора, таких как [1]:

- корпоративная форма управления (участие государства в уставных капиталах юридических лиц наряду с частным сектором);
- доверительное управление объектами государственной собственности (аренда);
- государственные закупки (сервисные контракты);
- приватизация.

ГЧП рассматривалось в основном как элемент управления государственными активами и основными нормативными правовыми актами, регулирующими данные взаимоотношения, стали Законы РК "О приватизации", "Об акционерных обществах", "О государственных закупках" [2].

В настоящее время значительное количество государственных объектов передано в управление по контрактам на управление и содержание, а также на эксплуатацию. В отдельный блок взаимоотношений государства и бизнеса по передаче активов в управление традиционно выделяются концессионные механизмы, понятие

которых в законодательстве постоянно трансформировалось. На начальном этапе под концессией понималось предоставление в аренду имущества, земли и природных ресурсов иностранным инвесторам, основным направлением которой являлось привлечение иностранных инвестиций в сферу недропользования. [3] Позже правовое регулирование отношений на основе концессии осуществлялось в качестве одного из элементов имущественного найма и регулировалось Гражданским кодексом РК.

С принятием в 2006 году нового Закона РК "О концессиях" было создано правовое поле, позволяющее частному сектору: - инвестировать финансовые и технологические ресурсы в государственные активы; расширить меры государственной поддержки концессионеров; - усилить институциональную составляющую путем создания специализированной организации по вопросам концессии, позволяющей обеспечить интересы государства в части оптимального распределения рисков при использовании государственной собственности [3].

В 2008 году создана специализированная организация по вопросам концессии - АО "Казахстанский центр ГЧП", после чего, к концу 2008 года правовая, экономическая и институциональная база государственной политики в области ГЧП была в целом сформирована [4].

Указом Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 958 принята "Программа по развитию государственно-частного партнерства в Республике Казахстан на 2011 - 2015 годы".

Также использование механизмов ГЧП предусматривается в Государственной программе по развитию образования в РК на 2011-2020 гг., Транспортной стратегии РК до 2020 г., Государственной программе развития здравоохранения РК "Саламатты Қазақстан" на 2011-2015 гг.[5]

Необходимость разработки Программы обусловлена развитием государственной политики в области ГЧП. В целях реализации настоящей программы Главой государства подписан Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по внедрению новых форм государственно-частного партнерства и расширения сфер их применения", направленный на создание условий для дальнейшего развития государственно-частного партнерства и реализации инвестиционных проектов в области науки, высоких технологий, социальном секторе и жилищно-коммунальном хозяйстве.

Функционирование ГЧП получило определенное распространение и в Республике Казахстан в различных отраслях хозяйства и видах экономической деятельности. В настоящее время проекты ГЧП реализуются в различных сферах национального хозяйства и самое большое распространения они приобрели в инфраструктурных отраслях экономики.

На основе анализа международной консалтинговой компании McKinsey & Company в

Программе по развитию сферы услуг в Республике Казахстан до 2020 года предлагается измерять достижение поставленных задач по развитию рынка туристских услуг путем определения показателей прямых результатов. В целях повышения качества оказания туристских услуг и увеличения заполняемости мест размещения предлагается помимо уполномоченных центральных государственных органов, включить в установленные Программой КРП по повышению заполняемости мест размещения местные исполнительные органы. Это привлечет к проблемам туристской отрасли внимание акиматов, а также будет способствовать выведению данного сегмента рынка из тени. На сегодняшний день туризм - одна из наиболее динамично развивающихся сфер экономики, занимает 10% мирового ВВП, 6% мирового экспорта и 30% мирового экспорта услуг. Каждое 11 рабочее место создается именно в туристической индустрии.

В Казахстане же вклад туризма в ВВП оценивается всего в 1%. Причем основной поток въезжающих в страну - это трудовые мигранты из Узбекистана и Кыргызстана. С туристической целью, как отмечают эксперты казахстанской туротрасли, в Казахстан приезжают мало. Средняя заполняемость мест размещения, то есть отелей, кемпингов, хостелов и гостевых домов, на сегодняшний день составляет всего 23,5%. И это при гостиничном потенциале страны, который оценивается в 130 тысяч койко-мест. Всего же в Казахстане насчитывается 2056 мест размещений за 2016 год, из которых только 11% имеют звездность, остальные значатся как гостиницы без категорий или иные места размещения. Среди 141 стран мира Казахстан занимает всего 85 строчку в рейтинге Экономического Форума о конкурентоспособности в сфере туризма и путешествий. Сфера туризма в Казахстане непрерывно передается из ведомства в ведомство. До октября 1999 года эта сфера была в ведении Министерства образования, здравоохранения и спорта. С ноября 1999 года по сентябрь 2004 года - Агентства по туризму и спорту. С октября 2004 года до 2006 года - Министерства промышленности и торговли. С апреля 2006 года до 2012 года - Министерства туризма и спорта. С января 2012 года до августа 2014 года - Комитета индустрии туризма МИНТ РК. С августа 2014 года по настоящее время уполномоченным органом является департамент индустрии туризма МИР РК [6].

Как показывает практика, сегодня все успешные развивающиеся страны мира для продвижения национального туризма, используют массовые коммуникации. К примеру, в 2013 году прошла рекламная компания Германии со слоганом "Smart Germany", Китая "Made in China", Южной Кореи "Advanced Technology Korea", Бахрейна "Business friendly", а также Азербайджана, Турции, Грузии [7].

Проведенное исследование позволило систематизировать и классифицировать факторы, сдерживающие развитие ГЧП в туристических отраслях экономики Республики Казахстан по трем группам: организационные, институциональные и экономические (таблица 1).

Таблица 1- Классификация факторов, сдерживающих развитие ГЧП в инфраструктурных отраслях экономики Республики Казахстан

Группа факторов	Содержание
Организационные	Неразвитость управленческих практик и технологий реализации ГЧП. Недостаточность опыта специалистов как государственных и муниципальных органов исполнительной власти, так и предпринимательских структур для обеспечения работы в форме ГЧП.
Институциональные	Недостаточное развитие институтов защиты интересов и прав сторон в ГЧП. Отсутствие единой правовой основы, терминологии и форм взаимодействия государства и предпринимательских структур.
Экономические	Срок окупаемости предпринимательской деятельности больше, чем в других сферах. Дефицит финансовых ресурсов в региональных бюджетах и у частных компаний.
Примечание- составлено автором, на основе источника [7]	

Перспективным инструментом ГЧП в рамках организационной модернизации туристской отрасли экономики Республики Казахстан является новый инструмент ГЧП на основе "контракта жизненного цикла" (далее - КЖЦ), который успешно протестирован в европейских странах и наиболее эффективен по сравнению с другими инструментами ГЧП для реализации сложных инфраструктурных проектов, в первую очередь в автомобильном и железнодорожном секторах[8].

Генератором данного инструмента ГЧП явилось автодорожное строительство, в котором в европейских странах применялись две контрактные формы, которые являются схожими с КЖЦ, исходя из сущности данных механизмов и ключевых прав и обязанностей сторон [7]:

1) DBFO (Design - Build - Finance -Operate - проектирование - строительство -финансирование - эксплуатация / управление) и

2) DBFM (Design - Build - Finance - Maintain - проектирование - строительство - финанси-рование - обслуживание).

Как показывает международный опыт, модель КЖЦ как контрактная форма взаимодействия государства и предпринимательских структур, с одной стороны, не предусматривает отказа от бюджетного финансирования (что потенциально важно для частого бизнеса), а с другой - позволяет государству при вложении бюджетных средств быть уверенным в эффективности их расходования. Кроме того, указанный механизм предусматривает привлечение частным бизнесом заемного финансирования на этапах к введению объекта в эксплуатацию, что вызывает определенный интерес к данному механизму у государства.Для государства выгода от КЖЦ очевидна: инфраструктура строится

в более сжатые сроки, а бюджетные средства выплачиваются частями. Для частного инвестора мотивация заключается в том, что все сэкономленные на разных этапах реализации проекта средства и все новейшие технологии, которые применялись в строительстве, принадлежат ему.

Необходимо отметить, что рассмотренные инструменты ГЧП в Республике Казахстан находятся в стадии формирования, совершенствования законов и подзаконных актов, которые начинают применяться не только на государственном, но и на региональном уровнях.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 379-V ЗРК О государственно-частном партнерстве
2. А. Шатерникова. Государственно-частное партнерство в Казахстане // Казахстанская еженедельная газета "Панорама" - № 32, 17.08. 2017 г.
3. Закон Республики Казахстан от 7 июля 2006 года № 167. О концессиях
4. Сайт Казахстанский центр ГЧП <http://kzppp.kz/>
5. Веб-сайт strategy2050.kz "www.strategy2050.kz".
6. <https://abctv.kz/ru/news/kazahstanskij-turizm-nuzhdaetsya-v-perezagruzke>
7. Оценка текущего состояния развития государственно-частного партнерства, дальнейшие перспективы и мировые тенденции. -Национальный аналитический центр при Правительстве и Национальном банке Республики Казахстан, 2016.
8. Контракты жизненного цикла в ГЧП http://profinance.kz/news/novosti_dlya_koshelka/kontrakty_zhiznennogo_cikla_v_gc

Teodor SEDLARSI, associate professor, PhD of Sofia University "St. Kliment Ohridski"
Aizhan TULEBAYEVA, PhD student of the Chair "Economy and entrepreneurship" of Karaganda Economic
 University of Kazpotrebooyuz, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya 9 street,
 aitulebayeva14@bk.ru +77788255589

MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF LABOR RESOURCES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article considers a systematic approach to the level of competitiveness of labor resources, based on the results of regression analysis, including different factors. The author determines the strengths and weaknesses of each factor contributing the quality of labor forces. This approach had aimed at achieving a high level of competitive advantage in a certain segment of the human capital. This helped to achieve a high level of effectiveness of labor forces in the conditions of modern market situation.

Keywords: competitiveness of human resources, labor resources, human capital, competitive advantages, market economy.

Теодор СЕДЛАРСКИ, "St. Kliment Ohridski" София университеті, PhD, профессор
Айжан ТУЛЕБАЕВА, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, "Экономика және
 кәсіпкерлік" мамандығының 3 курс докторанты Қарағанды қ., Академическая көшесі, 9,
 aitulebayeva14@bk.ru +77788255589

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕК РЕСУРСТАРЫН ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҮРДІСТЕРІ

Мақалада әсер етудің түрлі факторларын ескеретін регрессиялық талдау нәтижелеріне негізделген еңбек ресурстарының бәсекеге қабілеттілік деңгейіне жүйелі көзқарас қарастырылады. Автор еңбек ресурстарының сапасына әсер ететін әрбір фактордың күшті және әлсіз жақтарын анықтайды. Мұндай тәсіл адам капиталының белгілі бір сегментінде бәсекелестік артықшылықтың жоғары деңгейіне қол жеткізуге бағытталған. Бұл қазіргі нарықтық жағдай жағдайында еңбек ресурстары тиімділігінің жоғары деңгейіне қол жеткізуге ықпал етті.

Түйінді сөздер: адам ресурстарының бәсекеге қабілеттілігі, еңбек ресурстары, адам капиталы, бәсекелестік артықшылықтары, нарықтық экономика.

Теодор СЕДЛАРСКИ, профессор, PhD Университета Софии "St. Kliment Ohridski"
Айжан ТУЛЕБАЕВА, докторант 3 курса кафедры "Экономики и предпринимательства"
 Карагандинского Экономического Университета Казпотребсоюза, Республика Казахстан, г.Караганда,
 ул.Академическая, 9, aitulebayeva14@bk.ru +77788255589

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматривается систематический подход к уровню конкурентоспособности трудовых ресурсов, основанный на результатах регрессионного анализа, учитывающего различные факторы влияния. Автор определяет сильные и слабые стороны каждого фактора, влияющего на качество трудовых ресурсов. Такой подход направлен на достижение высокого уровня конкурентного преимущества в определенном сегменте человеческого капитала. Это способствовало достижению высокого уровня эффективности трудовых ресурсов в условиях современной рыночной ситуации.

Ключевые слова: конкурентоспособность человеческих ресурсов, трудовые ресурсы, человеческий капитал, конкурентные преимущества, рыночная экономика.

Human resources have value if they are able to bring future income by providing their labor. Or, you might say, the cost of personnel, like any other resources, is the present value of the expected future services and revenues. The cost of a person for an organization also depends on the period during which he can provide his services to the organization and generate income, that is, the period of work in the organization. The expected return on investment in human capital includes a higher level of earnings, greater

satisfaction from the chosen work during life, as well as a higher valuation of non-market activities.

The costs of producing human capital (to invest in human capital) include:

- Direct costs, including tuition fees and other expenses for education, change of residence and work;
- lost earnings, which is an element of opportunity costs, since education, change of residence and work are related to loss of income;

- Moral damage, since education is a difficult and often unpleasant occupation, job search tires and depletes the nervous system, and migration leads to the loss of old friends and acquaintances.

One of the conditions for the successful functioning of companies is human capital, since many industries, first of all, are not only labor-intensive industries, but also branches with highly qualified personnel. So, for example, in most types of banking activities, customer satisfaction depends on increasing the level of qualification of bank staff, i. quality of labor resources of the bank [1, p. 62-63].

Human capital is understood as a person's knowledge, skills and abilities that contribute to the growth of his productive power. "Human capital - as most economists define it - consists of the acquired knowledge, skills, motivations and energy that human beings are endowed with and that can be used for a certain period of time for the production of goods and services" [1, p. 16].

"He is a form of capital, because he is the source of future earnings, or future satisfaction, or both. He is a human being, because he is an integral part of man" [2, p. 16].

J.R. McCulloch clearly defined human beings as capital: "Instead of understanding capital as part of the output of industry, it seems there are no valid reasons why a person could not reckon with it" [3, p. 57 -67].

In addition, he notes the existence of a close analogy between conventional and human capital, believing that investing in human beings must have a rate of turnover that is consistent with the rate of turnover of other investments, plus the normal rate of turnover determined by the market interest rate during the individual's possible life [4, p. 66].

Nassau Senior suggested that human beings can be successfully treated as capital, with the costs of maintenance invested in a person with the expectation of obtaining benefits in the future [5, p. 10].

Henry D. McLeod considered the producing person as a fixed capital. From his point of view, if this person is not productive, then he is not subject to economic analysis [37, p. 134]. This view sharply contradicts the opinion of Leon Walras, who included all human beings in capital. And the value, or price, of these human beings, said Walras, is defined like other capital goods [6, p. 214-216].

Johann G. von Thünen also noted the reluctance of individual economists to evaluate human beings in money. But from this reluctance, he said, "there is a lack of clarity and confusion of concepts in one of the most important areas of political economy. Moreover, it may turn out that the freedom and dignity of people could be successfully secured if they were subjects of capital laws" [7, p. 5].

Capital, as Irving Fisher argued, is a "useful intended material object," and therefore, since human beings have this characteristic, consistency in reasoning requires their inclusion in the concept of capital [8, 9, 10].

Human capital, according to SS. Hubner, can have the same scientific interpretation as ordinary capital has. Its operational definition can be obtained by "capitalizing the value of human life by means of bonds,

giving them lifelong rent (for a given workforce) and circulation (as a source of credit), considering them on a collateral basis and using the depreciation funds method to ensure the implementation of the object in question, if only a person has the prospect of future business activity, and his family - the obligation to cover the existing risk of uncertainty in the duration of human life" [11, p. 18-19].

In the theory of general equilibrium with postulated short-term contracts, entrepreneurs are not interested in investing in labor. But recently, the factors of long-term growth are widely recognized as dominant in regulating business activity. As some Western economists have noted, entrepreneurs are increasingly aware of the importance of investment, which becomes an "integrated part of a person", and this awareness leads to the liberation of investment growth in human beings [12, p. 9].

Woods and Metzger have shown that symmetry in treating both human and ordinary capital is achieved only if the categories of "depreciation", "conservation" and "disposal" are used. The conservation costs are taken into account when the consumption costs are deducted from the earnings and the depreciation with retirement is taken into account in the way in which the average earnings are estimated: "This factor (depreciation and retirement) is introduced into the calculation of the average annual salary of workers that includes the low wages of the old workers along with a high salary of more efficient producers. The former, naturally, receive lower salaries and wages than healthy and productive workers in the first half of their lives, but the earnings of the latter are diluted in the "average" by the lower wages of the first group and those very young workers who do not yet have qualifications" [13, p. 122].

Productive qualities and characteristics of the employee were recognized as a special form of capital on the grounds that their development requires considerable time and material resources and that they, like physical capital, provide their owner with a higher income: "In recent decades, the idea that capital consists of some physical assets, has been undermined. In its place, a more comprehensive view has gradually been established, according to which capital is any asset - physical or human, capable of generating a stream of future incomes" [14, p. 5].

Many economists pointed to the need for and the possibility of an economic assessment of the workforce, and also talked about the use of these estimates for specific purposes.

Thus, it can be concluded that human capital is a set of investments in the training, ability and future of a person, embodied in a person's reserve of abilities, knowledge, skills, and motivations. This capital can be divided into special and general. Under the common human capital understand the whole body of knowledge and skills received by a person in the process of training and work and paid for at his own expense. They are of value to the person in his work in any company. Special capital is knowledge and skills received by a person in the process of work in a particular organization, paid for by the organization and representing value only for the

organization. The profitability of human capital is calculated by referring income from it to its value. This indicator was called the "rate of return". The rate of return, according to economists - neoclassicists, performs the same functions that, in relation to physical capital, fulfill the rate of profit, namely, it measures the degree of effectiveness of human investments and realizes their distribution. Also, human capital is determined by the totality of human qualities that affect the results of its activities and the corresponding revenues. In particular, the theory of human capital makes it possible to assess the appropriateness of the costs of training, depending on the anticipated increase in incomes and the duration of use of the acquired knowledge. [15, p.12] Human capital is viewed as a set of qualities that determine productivity and can become sources of income for the individual, the family of the enterprise and society.

The issue, which is practically not paid attention in the domestic practice of human resources management, but is no less important in the learning process, is control over the effectiveness of training.

The following indicators can serve as general criteria for the effectiveness of the process of improving the qualification of human resources, from our point of view:

- Densities and rates of growth in the number of human resources that do not have a basic profile education;

- dynamics of the number of human resources, having a higher profile education;

- o the dynamics of the number of human resources (differentiated depending on the position held), during the last five years of continuing professional development in any form;

- dependence of material incentives on learning outcomes.

Intensification of management and improvement of the quality of labor of personnel are possible only as a result of applying fundamentally new approaches to working with human resources. Human resources management requires an integrated approach, which includes the development of the corporate culture of the organization, the use of different forms of planning and control, increasing the transparency of management

decisions, and improving the professional skills of staff. [16, p. 39-42]

The integrated assessment will allow to form a qualitatively new mechanism for monitoring the work of human resources and will contribute to the formation of more focused work with human resources, and ultimately the effective operation of the entire organization. [17, p. 52-56]

To date, it has become evident that the quality of human resources, as well as the labor resources of the region, should be considered in the context of the concept of its sustainable development, i.e. its social subsystem.

To predict the social stability of the Karaganda region, we built a multiple regression model.

In the process of estimating the parameters of simultaneous equations, both endogenous and exogenous variables were used. Endogenous variables are considered, the values of which are determined inside the model. These are dependent variables, the number of which is equal to the number of equations of the system. Exogenous variables are considered whose values are determined outside the model. These are given variables that affect the endogenous variables, but do not depend on them.

As a result, the total population of the region (Pop) was chosen. To select the factors that have the greatest impact on the result, we considered the variables:

UP - unemployed population, thousand people;

ANS - average monthly nominal wage, tenge;

MG - migration increase, thousand people;

PG - natural increase in population, people;

NUS - number of students in universities, people;

HB - number of hospital beds;

CPO - the number of permanent preschool organizations.

The source was the statistical data of the Department of Statistics of the Karaganda region.

Next, a correlation analysis is made and the correlation coefficients are calculated to select the factors that have the greatest correlation dependence with the resulting index-the total population. The results of estimating the correlation relationship are presented by the correlation matrix (Table 1).

Table 1- Results of correlation correlation estimation

	Pop	UP	ANS	MG	PG	NUS	HB	CPO
Pop	1							
UP	-0,23	1						
ANS	-0,58	-0,28	1					
MG	-0,71	-0,29	0,63	1				
PG	0,39	-0,84	0,40	0,14	1			
NUS	-0,74	-0,18	0,25	0,70	-0,22	1		
HB	0,92	-0,37	-0,60	-0,60	0,40	-0,49	1	
CPO	0,78	-0,59	-0,02	-0,35	0,78	-0,56	0,76	1

Note - calculated by the author

Judging by the correlation coefficients, all the factors considered, except for the number of the unemployed population ($r = -0.23$), have a close correlation with the resulting sign. Based on the above, we did not include

$$Pop = 1536,8 - 0,00197ANS - 0,00015MG + 0,0066PG - 0,0033NUS + 0,0029HB + 0,148CPO, \quad R^2 = 0,99.$$

The regression equation is statistically significant, since the observed value of the Fisher criterion is significantly higher than its critical value at a significance level of 0.05 ($F_{\text{abset}} = 429.3 > F_{\text{crit}} = 2.69$), hence the model adequately describes the interrelation between the variables and can be used for further

the mentioned factor in the model. With the remaining factors, regression analysis was performed and the least-squares coefficients of the equation were estimated. As a result, a multiple regression equation was obtained:

(1)

analysis and forecast. To obtain predictive estimates of social sustainability in the future, we have identified trends in the development of indicators included in the model. Trends of the change and the forecast obtained by the trend models for the next three years are presented in Table 2.

Table 2 - Forecast values of targeted indicators for sustainable development of the region

Factors of social sustainability	Trend model	Forecast of the target indicator		
		2018	2019	2020
Average monthly nominal wage, tenge	$ANS = 274,85t^2 - 2503,7t + 8971,1$ $R^2 = 0,99$	118160	129674	141737
Migration growth, thousand people	$MG = 10868\ln(t) - 38578$ $R^2 = 0,39$	-3595	-3169	-2759
Natural increase in population, people	$PG = 100,03t^2 - 2423,4t + 14993$ $R^2 = 0,84$	16927	19605	22483
Number of students in universities, people	$NUS = -157,1t^2 + 4905,1t + 22054$ $R^2 = 0,56$	46492	43384	39963
Number of hospital beds, units	$HB = 24690e^{-0,04t}$ $R^2 = 0,65$	9083	8727	8385
Number of permanent preschool organizations, units	$CPO = 11,164\ln(t) + 487,63$ $R^2 = 0,97$	506	508	509
Note - calculated by the author				

Using the obtained predictive estimates of social stability factors, we obtained a forecast of the total population of the Karaganda region in 2018-2020:

$$\begin{aligned} Pop_{2018} &= 1364,7 \text{ thousand of people;} \\ Pop_{2019} &= 1369,0 \text{ thousand of people;} \\ Pop_{2020} &= 1374,6 \text{ thousand of people.} \end{aligned}$$

Compared to 2017, in 2018, we can expect a decrease in the total population of the Karaganda region, which is caused by a significant outflow of population from the region. In subsequent years, the trend again has a positive trend.

Thus, these factors should be taken into account in the process of making and implementing the state policy on labor forces development.

List of used literature:

- Zubchenko LA Conditions for the successful functioning of small banks // Banks of Kazakhstan, No. 7, 2002, p. 62-63
- Kapelyushnikov R.I. Modern Western concepts of the formation of labor. - Moscow: Nauka, 1981, p. 16
- McCullox J.R. The Principles of Political Economy. Alex Murrey & Son, 1870, P. 57-67.
- Senior, Nassay William. An Outline of the Science of Political Economy. New York: Farrar & Rincart, 1939, p.10.
- Macleod, Henry D. The Elements of Economics. Vol.11 New York: D.Appleton & Co. 1881, P. 134, 205-206, 213.
- Walras, Leon. Elements of Pure Economics. Translated by William Jaffe. Homewood, Ill.: Rickard D. Irwin, 1954, p. 40,214-216,271.
- Thunen, Iohann Heinrich von. Der isolierte Stadt. Vol.11, Part 11. Translated by Bert F. Hoselitz. Chicago: Corporative Education Center, Univ. Of Chicago; originally published 1875, p. 5.

- Fisher Irving. Senses of Capital. Econ. J., VII (June, 1897), P. 201-202
- Fisher Irving. The Nature of Capital and Income. London: Macmillan & Co., 1927, P. 5, 51-52, 68
- Fisher Irving. The Theory of Interest. New York: Augustus M. Kelley, 1965, p. 12-13.
- Huebner S.S. The Human Value in Business Compared with the Property Value / Proc. Thirty-fifth Ann. Convention Nat. Assoc. Life Underwriters (July, 1914) p. 18-19.
- Becker, Gary S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis / J.P.E., LXX, Suppl. (October, 1962), p. 9-49.
- Woods, Edward A., and Metzger, Clarens B. Americas Human Wealth: Money Value of Human Life. New York: F.S. Crofts & Co., 1927, p. 122.
- Schutz T. W. Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities. - In: Human Resources. Fifteen Anniversary Colloquium VI. N.Y., 1975, P.5.
- Genkin B.M. Economics and sociology of labor. - M., NORMA-INFRA * M, 1998, P. 12
- Verkhorobin VI, Lelekova OS Modern Methods of Personnel Management // Money and Credit, 2003, No. 8, P.39-42
- Penkova TP, Grekova S.A. The practice of applying a comprehensive assessment of personnel // Money and credit, 2002, No. 9, P. 52-56
- Grossman G.M., Krueger A.V. Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement // National Vengeance of Economic Research Working Paper. 3914. Cambridge. - 1991 URL: <http://www.nber.org/papers/w3914.pdf>
- Buletova N.E. Ecological and economic security: nature, content and problems of diagnostics in the regions of Russia: monograph / Volgograd branch of the Russian State University of Trade and Economics; NOT. Buletova. - Volgograd: Volgograd branch of RGTEU, 2013. - P. 19

Галина ФИЛЮК, доктор экономических наук, профессор, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина, gfiluk@mail.ru

Гизат КЕНЕШЕВА, докторант PhD, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Республика Казахстан, gizzat@yandex.ru

РОЛЬ И МЕСТО ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ПРОЦЕССЕ РЕАЛИЗАЦИИ МОДЕРНИЗАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ЭКОНОМИКИ

В условиях глобализации и усиления международной конкуренции одной из главных задач государственной экономической политики Казахстана является технологическая модернизация промышленного производства и повышение конкурентоспособности отрасли. В статье рассмотрены опыт успешных модернизационных реформ в зарубежных странах. Выявлены тенденции развития промышленности, среди которых: технологическое отставание отрасли от ведущих стран мира, высокий износ основных фондов, преобладание среднетехнологичных отраслей обрабатывающей промышленности низкого уровня и др. Сделан вывод о том, что модернизация промышленности невозможна без формирования соответствующих условий, предусматривающих рост инновационно-технологического потенциала продукции инновационного назначения.

Ключевые слова: технологическая модернизация, промышленность, конкурентоспособность, технологический уклад.

Галина ФИЛЮК, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Тарас Шевченко атындағы Киев ұлттық университеті, Украина, gfiluk@mail.ru

Гизат КЕНЕШЕВА, PhD докторант, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан Республикасы, gizzat@yandex.ru

ЭКОНОМИКАНЫ ЖАҢҒЫРТУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ӨНЕРКӘСІПТІҢ РӨЛІ МЕН ОРНЫ

Жаһандану және халықаралық бәсекелестікті күшейту жағдайында Қазақстанның мемлекеттік экономикалық саясатының басты міндеттерінің бірі өнеркәсіптік өндірісті технологиялық жаңғырту және саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады. Мақалада шетелдердегі сәтті жаңғыртылған реформалардың тәжірибесі қарастырылған. Өнеркәсіптің даму үрдістері анықталды, олардың ішінде: саланың әлемнің жетекші елдерінен үдемелі технологиялық артта қалуы, негізгі қорлардың жоғары тозуы, төмен деңгейдегі өңдеуші өнеркәсіптің орта технологиялық салаларының басым болуы және т. б. Инновациялық мақсаттағы өнімнің инновациялық-технологиялық әлеуетінің өсуін көздейтін тиісті жағдайларды қалыптастырудың өнеркәсіпті жаңғырту мүмкін емес деген қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: технологиялық жаңғырту, өнеркәсіп, бәсекеге қабілеттілік, технологиялық ыңғай.

Galina FILUK, Doctor of Sciences (Economics), Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, gfiluk@mail.ru

Gizat KENESHEVA, PhD Student, Kazpotrebsoyuz Karaganda Economical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan, gizzat@yandex.ru

THE ROLE AND PLACE OF INDUSTRY IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING MODERNIZATION REFORMS OF THE ECONOMY

In the context of globalization and increasing international competition, one of the main tasks of the state economic policy of Kazakhstan is the technological modernization of industrial production and increasing the competitiveness of the industry. The article deals with the experience of successful modernization reforms in foreign countries. Tendencies of development of the industry are revealed, among which: technological lag of branch from the leading countries of the world, high depreciation of fixed assets, prevalence of medium-tech branches of the manufacturing industry of low level, etc. It is concluded that the modernization of industry is impossible without the formation of appropriate conditions for the growth of innovation and technological potential of innovative products.

Keywords: technological modernization, industry, competitiveness, technological order.

Как сказано в Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. "Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции: "Сегодня мир

вступает в эпоху Четвертой промышленной революции, эру глубоких и стремительных изменений: технологических, экономических и социальных. Новый технологический уклад меняет

все и соответственно ориентиром выступает обрабатывающий сектор с высокой производительностью труда" [1].

В современных условиях, основной целью модернизации промышленности Казахстана является создание максимально сбалансированного промышленного комплекса, способного удовлетворять потребности внутреннего рынка в конкурентоспособной продукции, постоянно наращивающие экспортный потенциал за счет высокой степени переработки.

Для достижения поставленной цели очень важно обеспечить рациональное использование минерально-энергетических ресурсов, содействовать организации высокотехнологичных структур во всех отраслях промышленности, содействовать технологической кооперации и развитию высокотехнологичных производств.

Нужно развивать такие отрасли, как электроэнергетика, тяжелое машиностроение и электротехника, нефтепереработка, что позволит изменить структурные дисбалансы в сторону увеличения обрабатывающей промышленности. Переход экономики Республики Казахстан на инновационный путь развития возможен только на основе ускоренного технологического развития всех отраслей реального сектора экономики, и, прежде всего, обрабатывающей промышленности.

Модернизация промышленности закладывает основу для перехода к инновационной экономике. Как показывает экономическая история, именно в процессе эволюции индустриальной экономики формируются предпосылки перехода экономики на инновационный этап.

Развитие промышленного производства, постоянный рост объемов производства, который в конечном итоге превышает объем платежеспособного спроса, порождает самый высокий уровень напряженности в конкурентной борьбе производителей.

Победу в борьбе за потребителя побеждают те производители, которые постоянно совершенствуют свою продукцию и процесс ее производства. В то же время объемы инновационной деятельности и инвестиций в нее стремительно растут, а сама инновационная деятельность все больше сливается с производством, становясь его неотъемлемой частью.

На определенном временном интервале накопление этих изменений порождает новое качественное состояние экономики - инновационную экономику.

Таким образом, необходимо решать определенные задачи создания современной промышленности, покупать оборудование, предприятия, лицензии, налаживать высоко-технологическое производство.

Опыт успешных модернизационных реформ в Японии, Китае, Южной Корее, США и некоторых других странах показывает, что инновационная активность в стране существенно зависит от технологического уровня обрабатывающих производств: в стране с низким технологическим

уровнем обрабатывающих производств экономика невосприимчива к инновациям. Сегодня ярким примером наличия модернизированной экономики является Германия - лидер и локомотив интеграции в Европейском союзе (ЕС).

Экономика Германии взяла курс на глубокую переработку и экспорт готовых промышленных изделий, которые составляют около 90% общего объема вывозимых товаров.

Только четыре товарные группы обрабатывающей промышленности Германии составляют около 60% ее суммарного экспорта.

Другой пример - Сингапур. В этой стране 72% добавленной стоимости создают компании, работающие с использованием передовых технологиях.

По выпуску продукции промышленного кластера на одного человека (около миллиона долларов в год) Сингапур превзошел даже развитые страны.

А в США ее обрабатывающая промышленность, занимая лишь около 15% ВВП, создает добавленной стоимости на 1,71 трлн. долларов в год, что составляет почти пятую часть всей мировой обработки.

Таким образом, модернизированная экономика - это развитая промышленность и в особенности развитая обрабатывающая отрасль, обеспечивающая высокотехнологичное функционирование большинства других секторов экономики [2].

Определяющим фактором важности и значимости передовых технологий для страны являются вложения в эти дела относительно всех затрат бюджета.

Данные по объёму внутренних затрат на исследования и разработки в ведущих странах мира за 2017 год выглядят так. В пятёрку лидеров входят Израиль (4,25%), Республика Корея (4,23%), Швейцария (3,42%), Япония (3,29%) и Швеция (3,28%). США и Китай, лидирующие по объёму внутренних затрат на ИР, по их доле в ВВП занимают, соответственно, 11-е и 18-е места (2,79 и 2,07%) [3].

В настоящее же время в Казахстане доля средне технологического вида деятельности высокого уровня составляет 3 %, а средне технологичные виды деятельности низкого уровня - чуть более 20% [4]. А доля высокотехнологичных производств в обрабатывающих отраслях промышленности России - около 7-8%, среднетехнологичных - около 17%.31 Это существенно ниже показателей США, где доля производств пятого технологического уклада составляет 60%, четвертого 20%, а около 5% приходится уже на шестой технологический уклад [5].

Речь идет о необходимости создания условий для роста инновационной активности казахстанской экономики в относительно короткие сроки обеспечить существенное повышение технологического уровня производства, прежде всего за счет реализации модели "догоняющего развития", то есть "массовое и эффективное заимствование передовых западных технологий, которые доказали свою высокую результативность на практике - технологии широкого применения".

Таблица 1 – Технологические уклады в базовых отраслях

Технологический уклад	Период	Отрасли
четвертый	1940–1980 гг.	Угольная, нефтегазовая и атомная энергетика, Авиастроение и космонавтика, Автомобилестроение, Химизация, Автоматизация, управления, ЭВМ и информатизация, Зеленая революция
пятый	1980–2020 гг.	Микроэлектроника, Персональные компьютеры и Интернет, Биотехнология микроорганизмов, Информационные технологии, Робототехника
шестой	2020–2060 гг.	Альтернативная энергетика, включая водородную, Нанотехнологии, Глобальные телекоммуникационные и информационные сети, Биотехнологии растений, животных, генная инженерия, Фотоника и оптоинформатика

Источник: [6].

Комплекс системных организационно-технических, административных, бюджетно-фискальных мер по модернизации устаревшей структуры экономики, стимулирования роста инновационных отраслей, увеличения доли выпуска интеллектуальных продуктов в объеме промышленного производства проработаны в программных документах индустриально-инновационной политики Республики Казахстан:

- Государственной программе по форсированному индустриально-инновационному развитию РК на 2010-2014 годы;

- Программе по развитию инноваций и содействию технологической модернизации в Республике Казахстан на 2010-2014 годы;

- Межотраслевом плане научно-технологического развития страны до 2020 года, отраслевых и региональных программах развития;

- Государственная программа индустриально-инновационного развития на 2015-2019 годы, которая призвана стимулировать конкурентоспособность обрабатывающей промышленности, также она направлена на повышение производительности труда и увеличение объемов экспортной продукции [7].

Без модернизации промышленности невозможно достижение высокой эффективности и конкурентоспособности экономики.

Во-первых, технологическая отсталость и изношенность технико-технологической базы промышленности.

Темп обновления основных фондов на предприятиях Казахстана замедлился до самого низкого уровня за последние 5 лет - по итогам 2016 года коэффициент обновления основных средств в целом по республике составил 10%.

В 2015 году порядка 16,4% всех основных средств, используемых в процессе хозяйственной деятельности на предприятиях РК, были обновлены. На этом фоне уровень износа мощностей начал повышаться - по итогам 2016 года таковыми было признано 39,7% всех основных средств против 38,7% годом ранее.

Падение скорости обновления фондов и увеличение износа на производствах создает препятствия для реализации плана "Третьей модернизации" в Казахстане. Причина медленного обновления фондов - в падении темпов инвестиционных вливаний в развитие экономики.

Примечание: составлено на основании данных МНЭ РК Комитет по статистике, 2017

Рисунок 1. Динамика коэффициентов обновления и износа основных средств

По официальным данным, в 2016 году в модернизацию мощностей на предприятиях РК было вложено на 2% больше инвестиций, чем в 2015 году. Это самый низкий прирост объема инвестиционных вливаний за последние 5 лет. Замедление притока инвестиционных вливаний наблюдается с 2014 года - прирост составил 4,2% против 6,9% в 2013 году. Наиболее сложная ситуация с качеством фондов,

используемых предприятиями в ходе своей деятельности, - в Мангистауской области. В регионе порядка 55,8% основных средств являются изношенными. Также высокий уровень износа мощностей - в Кызылординской области (50,1%) и в Астане (47,9%). Самая благоприятная ситуация по республике - в Алматинской области, где всего 30,4% всех основных средств являются изношенными.

Примечание: составлено на основании данных МНЭ РК Комитет по статистике, 2018

Рисунок 2. Инвестиции в основной капитал предприятий

Во-вторых, в сложившихся обстоятельствах невозможно своевременно обновлять продуктовый ряд. Производство продукции с использованием новых технологий составляет около 907 231,2 млн.тг, а ее доля в общем объеме промышленной продукции - 1,59%. Это существенно меньше, чем в большинстве стран Европы: удельный вес принципиально новой продукции в среднем по отраслям промышленности составляет в Финляндии - 17%, в Швеции - 15%, в Германии, Франции, Великобритании - 10-11%.

Высокая затратность и устаревший продуктовый ряд не могут не ослаблять конкурентные позиции казахстанских производителей как на внешних, так и на внутренних рынках. Преодоление этой проблемы требует кардинального совершенствования действующих производительных сил страны, в том числе на основе их технического перевооружения и расширения области использования высоких и средне-высоких технологий.

Модернизация промышленности создаст условия для перехода экономики Казахстана на траекторию устойчивого развития. Как показывает практика, экономическая эволюция происходит через внедрение инноваций и смену технологий. Инвестиции в обновление промышленности на новой технологической основе увеличат спрос на инвестиционное оборудование.

Без модернизации невозможно решение социальных проблем и обеспечение экономической и технологической безопасности страны. Переход промышленности на выпуск новой конкурентоспособной продукции, использование современных ресурсосберегающих технологий повлечет за собой увеличение доходов промышленных предприятий и государственного бюджета, что в свою очередь создаст дополнительные возможности для реализации социальных проектов. Расширение производства продукции высоких переделов увеличит долю добавленной стоимости и, следовательно, уровень оплаты работников и размер накапливаемых инвестиционных ресурсов. Развитие и модернизация обрабатывающих отраслей инициируют спрос на высококвалифицированный рабочий труд, а это сделает востребованным рост уровня образования в стране. Новый уровень развития промышленности позволит не только решать задачи преодоления

инвестиционной зависимости отечественной экономики, но и повысить ее продуктивную и технологическую безопасность.

Осознание необходимости и неотложности решения задача модернизации промышленности Казахстана - только одна сторона, позволяющая вплотную подойти к решению проблем казахстанской экономики. Другая сторона - это наличие условий, при которых поставленная задача будет решена.

Поскольку осуществление модернизационных преобразований в промышленности требует концентрации ресурсов и других возможностей экономики и общества, в решении этой задачи нельзя обойтись без активного участия органов государственного управления. Причем участие государства на всех уровнях должно характеризоваться заинтересованностью в положительном результате, обоснованностью и согласованностью принимаемых решений.

Учитывая текущий уровень инновационной активности отечественных предприятий, технологическую готовность инфраструктуры, а также уровень человеческого капитала, предлагается поэтапное развитие национальной инновационной системы для своевременного достижения к 2050 году уровня тридцати самых конкурентоспособных стран мира.

На первом этапе необходимо начать создавать компетенции и инфраструктуру для развития собственных инноваций.

Реализация данного этапа будет идти в следующих направлениях.

Первое направление - технологическая модернизация традиционных (базовых) секторов экономики, таких, как сельское хозяйство, горно-металлургический комплекс, транспорт и нефтехимия, с применением новых подходов в производственном процессе (автоматизация, роботизация, цифровое моделирование, симуляция, визуализация и др.), внедрении передовых технологий по энергоэффективности и экономии ресурсов. Основным требованием модернизации будет обеспечение достижения уровня аналогичных предприятий стран - технологических лидеров в данном направлении. Второе направление - создание новых для Республики Казахстан направлений

экономики, имеющих высокий экспортный и инновационный потенциал, таких, как новая энергетика, новые материалы, информационно-коммуникационные технологии, биотехнологии. При этом на постоянной основе будут отслеживаться мировые научные и технологические тренды.

Третье направление - подготовка задела для перехода к четвертой промышленной революции. По данным McKinsey Global Institute, на сегодня 1,7 трлн. долл. США мирового ВВП имеет отношение к интернет-технологиям, имеется 1 трлн. устройств, которые могут быть подсоединены к промышленному интернету (M2M). В 2025 году влияние технологий M2M на мировую экономику в среднем составит 6 трлн. долл. США [8].

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. "Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции", 10 января 2018 г/www.akorda.kz
2. С. Ахметов. Политика без модернизации// Central Asia Monitor.-2014

3. О. Фиговский. Размышления об инновационных системах в науке и технологии разных стран.// Научно-культурологический журнал. №2 [335]. - 2018 г.

4. Алимбаев А.А. Реиндустриализация - ключ к технологической модернизации экономики Казахстана. Экономика: стратегия и практика. 2017 г. №2(42).- с.6-13

5. Ковалев В.К. Автореферат на тему Модернизация промышленности как инструмент роста эффективности экономики России на соискание ученой степени кандидата экономических наук Краснодар - 2014. - с.35

6. Акаев А.А. Коротаев А.В., Малков С.Ю., Божевольнов Ю.В. К вопросу об учете особенностей технологического развития и человеческого капитала при моделировании и прогнозировании мировой динамики. М.: Красанд/URSS. 2010. С. 236-246.

7. <https://informburo.kz/>

8. Государственная программа индустриально-инновационного развития на 2015-2019 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 1 августа 2014 года № 874

Назира ДУЗБАЕВА, биология ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көшесі, 9, dmnazira@mail.ru, +77058286566

Айгерим ЖУЗБАЕВА, жоғары санаттағы тәрбиеші, "Құлыншақ" балалар үйі, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Бұқар Жырау 61а, +77765257801

"ҚҰЛЫНШАҚ" БАЛАЛАР ҮЙІ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУ

Аталмыш мақала балалар үйі жағдайындағы тәрбиеленіп жатқан балалардың экологиялық тәрбиесі мен экологиялық мәдениетінің қалыптасуы деңгейін анықтау. Н.Б. Вершининаның әдістемесі жоба мақсатына қарай бейімделді. Балалардың даму динамикасы оқу жылының басымен салыстырғанда жыл соңында айтарлықтай жоғарылаған.

Түйінді сөздер: мектепалды балалар, балалар үйі, табиғат, экологиялық тәрбие, экологиялық білімдер, деңгей, әдістеме.

Назира ДУЗБАЕВА, кандидат биологических наук, доцент, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Академическая, 9, dmnazira@mail.ru, +77058286566

Айгерим ЖУЗБАЕВА, воспитатель высшей категории, детский дом "Құлыншақ", Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Бухар Жырау 61а, +77765257801

ОЦЕНКА ФОРМИРОВАНИЯ УРОВНЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ У ДЕТЕЙ В УСЛОВИЯХ ДЕТСКОГО ДОМА "ҚҰЛЫНШАҚ"

Данная статья рассматривает определения уровня формирования экологического воспитания и экологической культуры у детей, воспитывающихся в детском доме. Методика Н.Б. Вершининой была адаптирована к цели проекта. Развитие динамики у детей с началом учебного года по сравнению концом года существенно повысилась.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, детский дом, природа, экологическое воспитание, экологические знания, уровень, методика.

Nazira DUZBAEVA, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academicheskaya, 9, dmnazira@mail.ru, +77058286566

Aigerim ZHUZBAEVA, Teacher of the highest category, orphanage "Kulynshak", Republic of Kazakhstan, Karaganda, Bukhar Zhyrau 61a, +77765257801

ESTIMATION OF THE FORMATION OF THE LEVEL OF ECOLOGICAL EDUCATION CHILDREN UNDER THE CONDITIONS OF CHILDREN'S HOUSE "KULYNSHAK"

This article examines the definition of the level of formation of ecological education and ecological culture in children, brought up in the orphanage. Methodology of N.B. Vershinina was adapted to the project's goal. The development dynamics in children with the beginning of the academic year compared with the end of the year increased significantly.

Keywords: children of preschool age, children's home, nature, ecological education, ecological knowledge, level, methodology.

Қоршаған табиғи ортаны қорғау саласында экологиялық білім беру мәселесінің өзектілігі күннен күнге артып келеді. Экологиялық тәрбие мен экологиялық мәдениеттің қалыптасуы жалпы қоғам дамуына, ондағы әлеуметтік топтардың, жеке тұлғаның санасында айрықша орын алуы азаматтық қоғам қалыптастыруға ерекше үлес қосады.

Мектеп жасына дейінгі балаларға, атап айтқанда балалар үйі жағдайындағы тәрбиеленіп жатқан тәрбиеленушілерге қоршаған ортаның заттары мен құбылыстарын таныстыру арқылы олардың бір-

бірімен байланысын түсіндіру барысында алғашқы табиғат туралы ұғым негіздері қаланады. Балалардың мұндай табиғат жайында алған қарапайым дүниетанымдық ұғымдары, олардың бастауыш сыныпта дүниетанымды оқыту барысында және жоғарғы сыныптарда биологиялық пәндер бойынша берілетін білім жүйесінің алғашқы баспалдығы болмақ.

Ғалымдар табиғат туралы қарапайым білім беру барысында баланың дүниетанымын қалыптастырып, ақыл-ойын, тілін дамытуға болады дей отырып, осы

мәселені тереңдей зерттеген. Оған дәлел, мектеп жасына дейінгі педагогикаға көз жіберетін болсақ, бұл мәселе қай кезеңде өмір сүрген педагогтар болмасын, олардың тәлім-тәрбиелік ілімдерінің негізі осы қоршаған орта туралы болғандығын көрсетеді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда балаға берілетін бүгінгі тәрбиенің ең өзекті мәселесі ол ата-бабадан қалған асыл мұра мен табиғатқа деген жанашырлықты тәрбиелеу болып табылады. Бүлдіршіндерді айналадағы табиғи ортамен үнемі қарым-қатынаста болуға үйрету, олардың ұғымдарын қалыптастыру, табиғатқа деген жанашырлыққа тәрбиелеу қазіргі мектепке дейінгі тәрбие ісінің өзекті тармақтарының бірі болып табылады.

Жас жеткіншектерді тәрбиелеу жұмысының негізі ең алдымен мектепке дейінгі ұйымдарда қаланатыны белгілі. Сондықтан осы шақта олардың табиғатқа, қоршаған адамдарға және өздеріне жағымды қатынастары қалыптасады. Бүгінгі жас ұрпақ болашағының ірге тасының берік қалануы үшін мектеп алды ұйымдарда білім мен тәрбиені дұрыс қалыптастыру біздің міндетіміз.

Балалар үйі жағдайындағы балаларға туған өлкенің табиғатымен таныстыру барысында "Табиғат-бүкіл тіршілік атаулының алтын ұясы, тал бесігі, өсіп-өнер мекені" екендігі жөнінде нақты түсініктер берілді. Сондықтан да кейінгі жылдарда мектепке дейінгі жастағы балалардың тірі және өлі табиғатқа деген сүйіспеншілік қарым-қатынасын тәрбиелеу мақсатында табиғатпен таныстыру экологиялық тәрбие жұмысымен ұштастырылып келеді.

Балаларды туған табиғатқа тәрбиелеп, оның әсемдігін терең сезінуге, өсімдіктер мен жануарлар дүниесін қамқорлыққа алуға тәрбиелеуді әңгімелесу, бақылау, сұрақ-жауап, зерттеу арқылы бала санасына жеткізіледі. Халық ауыз әдебиеті, ертегі аңыздарды оқып түсіндіріп соны іс-жүзінде ойнатып, тірі табиғат объектілеріне қызығушылығын ояту және бақылау дағдыларын қалыптастыру жұмыстары үнемі жүргізіледі. Адам мен табиғаттың бірлігі туралы білім тәрбиеленушілердің табиғатты танып білуге және оның тылсым-тынысын өзіндік ерекшеліктерін түсінуге баулиды. Табиғатты қорғау - болашақты қорғау. Танымдық тәрбиеге негізделе отырып, ең алдымен баланың өмір сүретін ортасында оның қалыптасуы мен дамуы - біз үшін бұл балалар үйіндегі балалардың рухани мәдениеті, яғни сол ортаның рухани мәдениеті болып табылады. Балалар үйіндегі рух, бұл педагогтардың рухы - бұл адамдар баланың қоршаған жақын ортасын құрайды - баланың ішкі дүниесін қалыптастыруда анықтаушысы болып табылады. Алайда табыстың негізгі құраушысы балаларға деген шынайы сүйіспеншілік: талап етуші және мейірімді, тұрақты және қамқоршы, оқытушы және көмектесуші сүйіспеншілік болып келеді. Жәйдан-жәй айтпайды, тәрбиелеуде ұсақ-түйек болмайды. Бірлескен іс-әрекеттің әрбір айтылған сөзінде, әрбір сәтінде мағыналық жүктеме бар. Тәрбие - дегеніміз педагог пен тәрбиеленуші тұлғалардың бір-біріне өзара әсерлері. Экологиялық білімнің тиімділігі жүйелілік

тәсілге негізделіп үздіксіз жүзеге асырылғанда ғана артып табысқа жетеді. Үздіксіз экологиялық білім беру жүйесін құрудың мақсаты-ғылыми және тәжірибелік білімнің бірлігі негізінде балалардың экологиялық көзқарасын қалыптастыру, қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарайтын құндылықты, мінез-құлықты, іс-әрекетті қамтамасыз ету.

Қазақстан Республикасы тұрақты дамудың жаңа жолына түскенде экологиялық білім мен тәрбие берудің маңызы арта түсуде. Бұл проблемалар президент Н.Ә.Назарбаев ұсынған "2050-Стратегиясы" бағдарламасында басты орында тұр. "Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздік концепциясына", "ҚР жоғары білім беру туралы" заңдарына (3 бап) негізделе отырып, экологиялық білім мен тәрбие беруді дамытудың ұлттық стратегиясы жасалды.

Қазір Қазақстан Республикасының экологиялық саясаты мен экологиялық дамуындағы негізгі құжаттар - "Тұрақты даму үшін қоршаған ортаны қорғаудың ұлттық жұмыс жоспары", "XXI ғасырдың ұлттық күн тәртібі" әзірленді.

Психикалық дамуы тежелген мектепалды балаларды туған өлкесі арқылы қоршаған табиғи ортасын ұғына алатын, жақсы көретін, және оған ұқыпты қарайтын, адамгершілігі бар, әлеуметтік белсенді, шығармашылық қабілеті дамыған жеке адамды қалыптастыру.

Мектепалды балалардың экологиялық тәрбиесінің диагностикасын жүргізу үшін "Комплексная диагностика усвоения программы" атты Н.Б. Вершининаның әдістемесіне жүгініп өткізілді. Аталған әдістеме жоба мақсатына қарай бейімделді.

Бұл әдістеме бойынша экологиялық тәрбиенің қалыптасу деңгейін анықтау үшін 6 бағытта балалардың білімдерін тексеру жүргізілді:

- Табиғаттағы экологиялық байланыстарды түсіндіру қабілеті (1);
- Табиғат бұрышындағы өсімдіктерді күте алу қабілеті (2);
- Ауа, су, Жер туралы және ондағы тіршілік туралы білімдері (3);
- Егістік, бақ, шалғын, орман өсімдіктері туралы білімдері (4);
- Жабайы және үй жануарлары, құстар туралы білімдері (5);
- Туған өлке табиғаты туралы білімдері (6).

Әрбір бағыт бойынша диагностикалық тапсырмалар өткізілді. Оларға сұрақтар, ойын түріндегі жаттығулар мен тапсырмалар берілді. Тәжірибе барысында тексерілген балалардың жауап бергендеріне қарай ұпай берілді. Диагностика оқу жылының басында және оқу жылының соңында өткізілді. Әрбір бөлімнің сандарын қосып, содан кейін орташа ұпай саны келесідей бағалау критерийі арқылы есептеліп шығарылды:

1 ұпай - бала диагностикалық тапсырманы орындай алмай, тек кейбір тапсырмаларды орындауда қиналып, көп қате жіберіп, берген жауабын негіздей алмағандар;

2 ұпай - бала диагностикалық тапсырманы орындауда қиналып, орындау барысында тәрбиешінің қосымша нұсқауы қажет болды және

жауапты толық бермей, қосымша тапсырмаға жауап беруге қиналғандар;

3 ұпай - бала қатесіз және дұрыс диагностикалық тапсырманы орындағандар.

Экологиялық тәрбиенің қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында зерттеу тәжірибесіне Құлыншак

балалар үйінде тәрбиеленіп жатқан Ақбота тобындағы 5-6 жастағы 11 бала алынды, оның 6 ұл және 5 қыз болды. балалармен жоба бойынша оқу жылы бойы экологиялық білімдерді беру бойынша жұмыстар жүргізілді. Тәжірибеде алынған нәтижелер 1-ші кестеде берілген.

1 кесте - Ақбота тобындағы балалардың экологиялық білімдерінің қалыптасу деңгейінің диагностикасы

№	Баланың аты - жөні	Алынған экологиялық білімдердің мен дағдыларының түрлері												Жалпы ұпай саны	
		Экологиялық байланыстарды түсіндіру қабілеті (1)		Табиғат бұрышындағы өсімдіктерге күтім қабілеті (2)		Ауа, су, Жер туралы білімдері (3)		Егістік, бақ, шалғын, орман туралы білімдері (4)		Жабайы және үй жануарлары, құстар туралы білімдері (5)		Туған өлке табиғаты туралы білімдері (6)			
		ж/б	ж/с	ж/б	ж/с	ж/б	ж/с	ж/б	ж/с	ж/б	ж/с	ж/б	ж/с		
1	Аккер Мария	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	6	7
2	Аубакиров Расул	2	3	2	3	2	3	2	2	2	3	2	3	12	17
3	Андрюшко в Женя	2	3	2	3	2	3	2	2	2	3	2	3	12	17
4	Баумен Кристина	2	-	2	-	2	-	1	-	2	-	2	-	11	-
5	Бондаренко Ионелла	1	2	2	3	1	2	1	2	2	3	1	2	8	14
6	Белов Кирилл	1	2	2	3	1	2	2	2	2	3	2	3	10	15
7	Клошев Тимур	2	3	2	3	2	2	1	2	2	3	2	3	11	16
8	Смирнов Дима	2	3	2	3	2	2	1	2	2	3	2	3	11	16
9	Сыздықов Алихан	2	3	2	3	2	3	1	3	2	3	2	3	11	18
10	Силокова Карина	2	3	1	3	2	3	1	2	2	3	2	3	10	17
11	Резвякова Анжелика	1	2	2	3	1	2	1	2	2	3	1	2	8	14
Нәтижені статистикалық талдау		т/д-45% о/д-55%	т/д-10% о/д-30% ж/д-60%	т/д-19% о/д-81%	о/д-10% ж/д-90%	т/д-45% о/д-55%	т/д-10% о/д-50% ж/д-40%	т/д-73% о/д-27%	т/д-10% о/д-80% ж/д-10%	т/д-9% о/д-91%	т/д-10% ж/д-90%	т/д-27% о/д-73%	т/д-10% о/д-20% ж/д-70%	т/д-27% о/д-73%	т/д-10% о/д-20% ж/д-70%
Ескерту: Н.Б. Вершининаның әдістемесі бойынша авторлармен құрастырылған; ж/б – жыл басы; ж/с – жыл соңы; т/д – төмен деңгей; о/д – орташа деңгей; ж/д – жоғары деңгей.															

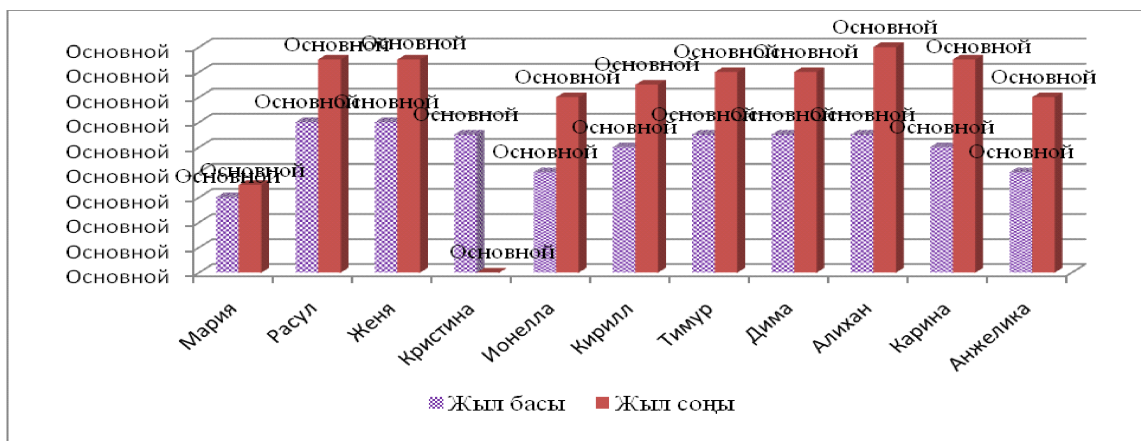
1-ші кестеге сәйкес талдауда, Ақбота тобындағы балалардың экологиялық білімдерінің қалыптасу деңгейін анықтау үшін диагностикасы Н.Б. Вершининаның әдістемесіндегі 6 көрсеткіш бойынша табиғаттағы экологиялық байланыстарды түсіндіру қабілеті оқу жылының басында төмен деңгейі 4 балада (45%), 5 балада орташа деңгейі (55%) анықталды. Ал жыл соңында бұл көрсеткіш бойынша тек 1 балада (10%), 3 балада орташа деңгей (30%) және 6 балада жоғары деңгей (60%) байқалды. Табиғат бұрышындағы өсімдіктерге балалардың күтім жасау қабілеттері жыл басымен салыстырғанда айтарлықтай жоғарылаған, яғни жыл басында төмен деңгей 2 балада (19%) және 9 балада орташа деңгей (81%) анықталса, ал жыл соңында бұл көрсеткіштің орташа деңгейі (10%) 1 балада және 9 балада жоғары деңгейі (90%) байқалды.

Ауа, су, Жер туралы туралы білімдері жыл басында 4 балада (45%) төмен деңгейді және (55%) көрсетсе, ал жыл соңында 1 балада (10%) төмен деңгейді, 5 балада

(50%) орташа деңгейді, 4 балада жоғары деңгейді (40%) көрсетті. Егістік, бақ, шалғын, орман туралы білімдері бойынша жыл басында 3 балада (27%) төмен деңгейді, 8 балада орташа деңгейді (73%) көрсетсе, ал жыл соңында 1 балада (10%) төмен деңгейді, 8 балада (80%) орташа деңгейді және 1 балада жоғары деңгейді (10%) көрсетті. Жабайы және үй жануарлары, құстар туралы білімдері бойынша жыл басында 1 балада (9%) төмен деңгейді, 10 балада орташа деңгейді (91%) көрсетсе, ал жыл соңында 1 балада (10%) төмен деңгейді, 9 балада (90%) жоғары деңгейді көрсетті. Туған өлке табиғаты туралы білімдері бойынша жыл басында 3 балада (27%) төмен деңгейді, 8 балада орташа деңгейді (73%) көрсетсе, ал жыл соңында 1 балада (10%) төмен деңгейі, 2 балада (20%) орташа деңгейі және 7 балада жоғары деңгейі (70%) анықталды. Диагностикалық тапсырмалар өткізіліп болғаннан кейін, әр бағыттағы ұпайлар қосылып, әрбір баланың жыл басындағы және жыл соңындағы экологиялық тәрбиесінің қалыптасу деңгейі

келесі бағалау шкаласы бойынша анықталды: Төмен деңгей (Т/д) - бала бағдарламаны нашар қамтыды, диагностикалық тапсырма бойынша 6-8 ұпай жинады. Орташа деңгей (О/д) - бала бағдарламаны жақсы

қамтыды, диагностикалық тапсырма бойынша 9-14 ұпай жинады. Жоғары деңгей (Ж/д) -- бала бағдарламаны түгел қамтыды, диагностикалық тапсырма бойынша 15-18 ұпай жинады.

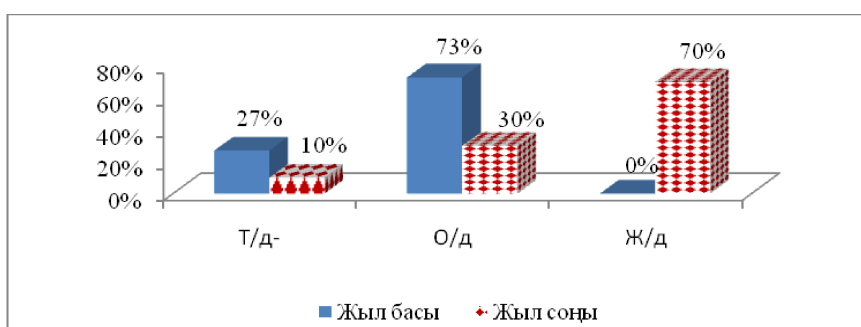

1 сурет - Ақбота тобындағы балалардың экологиялық білімдерінің қалыптасу деңгейінің оқу жылы бойындағы динамикасы

1-ші суретте көрсетілгендей, Ақбота тобындағы балалардың экологиялық білімдерінің қалыптасу деңгейінің оқу жылы бойындағы динамикасы оқу жылының басымен салыстырғанда жыл соңында айтарлықтай жоғарылады.

Мектепалды балалардың 6 көрсеткіш бойынша экологиялық білімдерінің қалыптасу деңгейін талдауда оқу жылының басындағы жүргізген

диагностика нәтижесі 27% төмен деңгейді және 73% орташа деңгейді көрсетті. Жыл соңындағы алынған нәтижелермен салыстырғанда 10% төмен деңгейді, 20% орташа деңгейді және 70% жоғары деңгейді өзгерген (2 сурет). Мұндай нәтижелер балаларда үздіксіз, жүйелі түрде сабақ кезінде жобаладағы жоспарланған экологиялық білімдерді беру негізінде қол жеткізілді.

2 сурет - Ақбота тобындағы балалардың экологиялық білімдерінің қалыптасу деңгейінің оқу жылы басындағы және жыл соңындағы даму динамикасы

Сонымен, Құлыншақ" балалар үйі жағдайындағы балалардың экологиялық тәрбиесінің қалыптасу деңгейін Н.Б. Вершининаның әдістемесімен бағалау даму динамикасын берді. Мұндай нәтижеге қол жеткізу балалар тобында өткізілген жобаның тиімділігімен анықталады. Атап айтсақ, яғни педагогикалық үрдістерді ұйымдастырудың (ыңғайлы үлгілерді, әдістерді және тәсілдерді таңдау, ұсынылған белсенді ұйымдастырушы үлгілерді таңдаудың мақсатқа сәйкестілігі, күтілетін нәтижелерге қол жеткізуі) тиімді тәсілдері қарастырылған.

Педагогтардың кәсіби құзіреттілігін жоғарылату, рухани-адамгершілік және танымдық қабілеттерін дамыту арқылы педагогикалық жобаларды ұйымдастыру психикалық дамуы тежелген мектепалды балалардың рухани-адамгершілік тәрбиесі бойынша білімдері мен түсініктерінің қалыптасу деңгейін және экологиялық мәдениеті деңгейін жоғарылатып, балалардың танымдық

қызығушылықтары мен экологиялық мәдениетін дамытты.

Әдебиеттер тізімі:

1. Балабақшадағы экологиялық тәрбие жұмыстарына арналған көмекші құрал. Техникалық байланыстар жөніндегі Германия қоғамы.-Алматы, 2004.- 151 б.
2. Вершинина Н.Б. "Комплексная диагностика усвоения программы" // Дефектология.-№1.-2009.- С. 25-28.
3. Программа обучения и воспитания в детском саду / под ред. М.А. Васильева, В.В. Гербова- М., 2000.- 45с.
4. Табиғатты бағала да аяла / Баланы мектепке дайындау сыныбы мен топтарында экологиялық тәрбие беруге арналған көмекші құрал.- Алматы: "Зерде" баспасы, 2001. 72-б
5. Айнала қоршаған орта. Экология. Әдістемелік нұсқау. Алматы: Алматы кітап, 2003. -55б.

Аскар ЖЕТПИСОВ, *Магистрант Центрально-Казахстанской академии, Республики Казахстан*

О ПОНЯТИИ ЗАЩИТЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИ ЗНАЧИМОЙ ИНФОРМАЦИИ

В статье отражены основные вопросы, связанные с толкованием термина "защита информации" и обоснована необходимость его законодательного закрепления. Рассмотрены научные точки зрения учёных-криминалистов, относительно дефиниции криминалистически-значимая информация.

Ключевые слова: информация, защита информации, криминалистически значимая информация, досудебное расследование, информатизация.

Аскар ЖЕТПИСОВ, *Қазақстан Республикасы Орталық Қазақстан Академиясының магистранты.*

ҚЫЛМЫСТЫҚ АҚПАРАТТЫ ҚОРҒАУ ТУРАЛЫ ТҰЖЫРЫМДАМА

Мақалада "ақпараттың қорғалуы" терминін түсіндіруге қатысты негізгі мәселелер көрініс табады және оның заңнамалық шоғырландыру қажеттілігін негіздейді. Сот-сарапшылардың сот-сараптамалық ақпаратты анықтайтын ғылыми көзқарастары.

Түйінді сөздер: ақпарат, ақпарат қорғау, сот-медициналық ақпарат, алдын-ала тергеу, ақпараттандыру.

Askar ZHETPISOV, *Graduate of Central Kazakhstan Academy, Republic of Kazakhstan*

ABOUT THE CONCEPT OF PROTECT CRIMINALISTICALLY SIGNIFICANT INFORMATION

The article reflects the main issues related to the interpretation of the term "information protection" and substantiates the need for its legislative consolidation. The scientific viewpoints of forensic scientists are considered, and the definition of criminalistics information is significant.

Key words: information, protect of information, criminalistically significant information, pre-trial investigation, informatization.

Расследование уголовных правонарушений, является одной из основных функций органов внутренних дел и сопровождается всегда получением различного рода информации, которая может содержать в себе признаки уголовных правонарушений или же просто являться криминалистически значимой. В настоящее время существует значительное количество информационных технологий, в частности, порталов и автоматизированных баз данных, содержащих информацию об уголовных правонарушениях, среди которых одним из главных является Реестр досудебных расследований.

Президент Республики Казахстан, Н.А. Назарбаев, в своём послании народу Казахстана "Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции" от 10.01.2018г. отметил, что внедряя новые технологии, необходимо повсеместно обеспечивать надёжную защиту информационных систем и устройств[1].

Существует достаточно значительное количество научных дисциплин, объектом исследования которых выступает информация и её свойства. Среди них: кибернетика, информатика, семиотика, информодинамика, информациология, теория массовой коммуникации и т. д. [2, с.9-10].

Следует сказать, что дефиницию "информация" смело можно обозначить одной из основных категорий в криминалистике, так как именно она возникает вследствие совершения уголовного

правонарушения, связана с ним и потому, является объектом исследования в данной науке.

Информацию, связанную непосредственно с преступлением, в криминалистике принято называть криминалистически значимой информацией.

По определению известного учёного-криминалиста Белкина Р.С., криминалистически значимая информация представляет собой сведения, данные, которые имеют отношение к раскрытию и расследованию преступлений. Среди криминалистически значимой информации выделяют доказательственную, которая содержится в доказательствах и ориентирующую, которая не имеет доказательственного значения и, как правило, получена из непроцессуальных источников[3 с. 83].

На данный момент, изучение способов защиты криминалистически значимой информации является необходимым, так как лица, оказывающие противодействие расследованию и лица, заинтересованные в исходе дела, принимают различные попытки получения сведений, содержащих тайну досудебного расследования. Принимая во внимание стремительное развитие компьютерных технологий, повсеместное использование смартфонов, гаджетов и мобильных приложений, доступ к информации о совершённом преступлении, в настоящее время значительно облегчён.

Несмотря на то, что правовая основа защиты информации составляет определённые нормативно-

правовые акты в данной сфере, в настоящее время, в Республике Казахстан до 2017 года, отсутствовало законодательное закрепление базового понятия "защита информации".

В настоящее время, в соответствии с Посланием Президента Республики Казахстан "Третья модернизация Казахстана: Глобальная конкурентоспособность" с учетом подходов Стратегии "Казахстан-2050" по вхождению Казахстана в число 30-ти самых развитых государств мира, была разработана новая концепция о кибербезопасности ("Кибершит Казахстана"), утверждённая постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407, где и закреплено исследуемое понятие.

Так, под защитой информации или электронных информационных ресурсов и информационных систем понимается комплекс физических, технических, программных, криптографических и административных мер, направленных на обеспечение информационной безопасности [4].

Однако, на наш взгляд, для построения чётко отрегулированного механизма защиты информации, в частности, в сфере выявления и раскрытия уголовных правонарушений, толкование термина "защита информации" в Законе "Об информатизации" от 24.11.2015г. является более приемлемым, с учётом иерархии нормативно-правовых актов. Также, более подробное раскрытие содержания данной дефиниции видится необходимым.

В теории существуют весьма различные толкования рассматриваемой дефиниции и проанализировав мнения учёных [5 с.30; 6 с.6; 7 с.48; 8 с.9], следует сказать, что в своих работах многие Российские авторы [9 с.48; 10 с.21] придерживаются понятия информации, закреплённого в Государственном стандарте РФ (ГосСТ Р) 50922-2006 "Защита информации. Основные термины и определения", где защита информации это деятельность, направленная на предотвращение утечки защищаемой информации, несанкционированных и непреднамеренных воздействий на защищаемую информацию.[11]

Относительно действующей редакции Закона Республики Казахстан "Об информатизации" от 24.11.2015г., следует отметить, что в положениях данного нормативно-правового акта существует термин "информационная безопасность", который понимается как состояние защищенности электронных информационных ресурсов, информационных систем и информационно-коммуникационной инфраструктуры от внешних и внутренних угроз[12].

С этимологической точки зрения, само слово "безопасность" обозначает состояние, при котором не угрожает опасность, есть защита от опасности[13, с.250].

Следует согласиться с подходом, согласно которому "...информационная безопасность обеспечивает и гарантирует получение, передачу, распространение, переработку и изъятие информации в условиях конфиденциальности,

целостности и достоверности, а так же доступности и своевременности" [14, с.41].

Анализируя вышесказанное, следует обратить внимание на то, что "защита информации" и "информационная безопасность" не могут быть тождественными понятиями, так как первое, понимается как совокупность определённых действий, направленных на достижение установленной цели (состояния). В свою очередь, информационная безопасность и есть та цель, будь то безопасность высшего уровня или среднего. Главное, что это состояние, которого добились субъекты, осуществляющие защиту информации, путём определённых действий.

Итак, понятийный аппарат теории защиты информации и информационной безопасности в настоящее время порождает многообразие идей и взглядов и их противостояние друг другу. Такие термины как "защита информации" и "информационная безопасность" часто используются в различных значениях и контекстах. Зачастую, они подвергаются видоизменению в силу специфики того или иного авторского взгляда и при этом присутствуют разночтения в терминологии[15, с.80].

Такие обстоятельства, несомненно, оказывают негативное влияние на деятельность по обеспечению информационной безопасности в различных сферах. Поэтому, одной из наиболее значимых теоретических проблем на сегодняшний день выступает отсутствие единообразного применения основных терминов, правильное толкование которых является очень важным, так как именно это, позволяет установить определённые рамки, которые необходимо соблюдать при исследовании того или иного предмета, во избежание совершения ошибок. На данное обстоятельство уже указывали отдельные казахстанские авторы [16; 17].

Таким образом, при решении проблемы отсутствия понятия "защита информации" в законе "Об информатизации" Республики Казахстан, можно обратиться к опыту Российской Федерации, где не только Государственный Стандарт Российской Федерации "Защита информации" (ГОСТ Р 50922-2006) [10] даёт толкование базовому термину "защита информации", но также, данное понятие закреплёно в Федеральном законе Российской Федерации от 27 июля 2006 г. № 149-ФЗ "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" [18].

Исходя из вышесказанного, предлагается дополнить статью 1 Закона "Об информатизации" от 24.11.2015г. пунктом 7-1 следующего содержания: "Защита информации - деятельность, направленная на недопущение несанкционированного использования любого вида защищаемой законом информации и исключение незаконных действий по её получению, копированию, распространению, искажению, уничтожению и блокированию".

Учитывая, что криминалистика это наука о закономерностях механизма преступления, соответственно, защита информации в криминалистике подразумевает собой всё ту же

деятельность, только объектом будет выступать не просто информация, а криминалистически значимая информация.

Как было указано ранее, к криминалистически значимой информации относится доказательственная и ориентирующая информация, добываемая в процессе досудебного производства лицами, уполномоченными на ведение досудебного расследования. Защита такой информации осуществляется на протяжении всего времени расследования, а в некоторых случаях, для обеспечения слушания уголовного дела, защитить информацию необходимо и в процессе судебного производства. С учетом изложенного, под защитой криминалистически значимой информации следует понимать деятельность уполномоченных органов, в рамках уголовного судопроизводства, направленную на создание условий защищенности криминалистически значимой информации на всех этапах производства по делу, от незаконного воздействия со стороны заинтересованных лиц.

Список литературы:

1. Назарбаев Н.А. послание народу Казахстана "Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции" от 10.01.2018г. [Электронный ресурс] // URL: <http://www.akorda.kz>.
2. Грошев А.С. Информатика: Учебник для ВУЗов. - Архангельск: Арханг. гос. тех. ун-т - 2010. - 470с.
3. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. М., 2000.
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407 "Об утверждении Концепции кибербезопасности ("Киберцит Казахстана")
5. Семенов В. А. Информационная безопасность: Учебное пособие. 4-е изд., стереотип - М.: МГИУ, 2010 - 277с.
6. Соловьев А.А., Метелев С.Е., Зырянова С.А. Защита информации и информационная безопасность: учебник - Омск: Изд-во Омского института (филиала) РГТЭУ, 2011. - 426с.
7. Бурс К.В., Максимов Е.Е., Кукарцев В.В. Основы информационной безопасности. Методы и средства защиты информации // Информационные

технологии и математическое моделирование в экономике, технике, экологии, образовании, педагогике и торговле. 2012. № 5. С. 48-51.

8. Нестеров С.А. Информационная безопасность и защита информации: Учебное пособие. - СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2009. - 126 с.

9. Болгарский А. Защита информации в государственных информационных системах // Вестник УрФО. Безопасность в информационной сфере. 2011. № 2. С. 48-50.

10. Парошин А.А. Нормативно-правовые аспекты защиты информации: Учебное пособие. - Владивосток: Изд-во Дальневост. федер. ун-та, 2010. - 116 с.

11. Национальный стандарт Российской Федерации ГОСТ Р 50922-2006 "Защита информации Основные термины и определения" (утв. приказом Федерального агентства по техническому регулированию и метрологии от 27 декабря 2006 г. N 373-ст).

12. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V "Об информатизации" // "Казахстанская правда" от 26.11.2015 г., № 227 (28103).

13. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. / Под ред. Н.Ю. Шведовой - 23-е изд., испр. М., 1999.

14. Ханов Т.А., Жиенбеков Ж.Е. Система обеспечения информационной безопасности // Актуальные проблемы современности. 2016. № 2 (12). С. 37-43.

15. Логинова Т.Д. К вопросу о понятии "информационная безопасность" // Вестник Барнаульского юридического института МВД России. 2016. № 1 (30). С. 78-80.

16. Баширов А.В., Горная М.А. Осуществление мер повышения информационной безопасности в Республике Казахстан // Современные научные исследования и разработки. 2017. № 8 (16). С. 691-693.

17. Баширов А.В. Вопросы информационной безопасности в Республике Казахстан // Актуальные проблемы современности. 2015. № 4 (10). С. 59-61.

18. Федеральный Закон Российской Федерации от 27 июля 2006 г. № 149-ФЗ "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" [Электронный ресурс] // URL: <https://rg.ru/2006/07/29/informacia-dok.html>

Мұрат КАКИМЖАНОВ, заң ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш. 9.
Қуралай АДИЛЬБЕКОВА, заңтану магистрі, аға оқытушы Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш. 9,
73kuralai@mail.ru, +77004908992

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САЯСАТТЫ ІСКЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аталмыш мақалада Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыру мәселелерін қарастырады. Тұтастай мемлекет пен қоғамның сыбайлас жемқорлықтың ары қарай дамуына кедергі келтіретін пәрменді шараларды қалыптастыру бойынша бірізді жүйелі жұмысының ары қарай жүргізілуі мақсатты және қажет екендігіне баса назар аударылады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлық құқықбұзушылықтары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, бағдарлама, стратегия, заңнама, құқық қорғау органдары.

Мурат КАКИМЖАНОВ, кандидат юридических наук, профессор, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая 9.
Куралай АДИЛЬБЕКОВА, магистр юриспруденции, старший преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда,
ул.Академическая 9, 73kuralai@mail.ru, + 77004908992

ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В данной статье рассматриваются вопросы реализации антикоррупционной политики в Республике Казахстан. Особое внимание уделяется необходимости и целенаправленной последовательной системной работы государства и общества по формированию действенных мер, препятствующих дальнейшему развитию коррупции.

Ключевые слова: коррупция, коррупционные правонарушения, противодействие коррупции, антикоррупционная политика, программа, стратегия, законодательство, правоохранительные органы.

Murat KAKIMZHANOV, Candidate of Legal Sciences, professor, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9.
Kuralay ADILBEKOVA, master of law, senior lecturer, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, 73kuralai@mail.ru, + 77004908992

ISSUES OF ANTICORRUPTION POLICY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

This article discusses the implementation of anti-corruption policy in the Republic of Kazakhstan. Special attention is paid to the necessity and purposeful consistent systematic work of the state and society on the formation of effective measures to prevent the further development of corruption.

Keywords: corruption, corruption offenses, anti-corruption, anti-corruption policy, program, strategy, legislation, law enforcement.

Бүгінгі әлемдегі барлық елдердің өміріне кірбін түсірген қатерлі ісік - сыбайлас жемқорлық қылмысы мемлекеттің өмірлік маңызды ресурстарын ұрлайтындығы баршаға мәлім құбылыс. Сондықтан, гүлденген және қауіпсіз болашаққа деген үміті бар кез келген мемлекет сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл көрсетудің ашық және батыл қадамдарын қолдануы тиіс. Себебі, мемлекет тұрғындары бұл мәселенің дұрыс шешілуін, заңның қатаң орындалуын және сыбайлас жемқорлықтың түбірінен бастап балта шабылуын қалайды. Дегенмен, сыбайлас жемқорлық ғаламдық мәселе болғанымен, онымен күресудің ұлттық және

ғаламдық күштері әлі де болса әлсіздік танытуда. Қоғамда басқару аппаратымен бірге пайда болған сыбайлас жемқорлық - әлемнің ешқандай елі, ешқандай саяси жүйесі сақтандырылмаған жағымсыз құбылыс сипатында. Ол - саяси, экономикалық, қылмыстық түбірге ие бола отырып, адам қызметінің барлық аясына кіреді, яғни саяси, әлеуметтік өмірді бұрмалайды, экономикалық өсуді бөгелтеді, демократияның негіздерін сетінетеді, азаматтардың мемлекетке деген сенімін түсіреді. Өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыра отырып [1], егемендік тізгінін қолына алғанына жиырма бес жылдан асқан

тәжірибесі бар мемлекетіміз үшін жемқорлықпен күрес мәселесі басымдылық көрсетіп отырған міндеттерінің қатарынан түскен емес.

Бұл мәселенің маңыздылығы 2012 жылғы 14 желтоқсандағы "Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты" атты Мемлекет басшысы Н.А.Назарбаевтың еліміз халқына арналған Жолдауында көрсетілген. Онда мемлекет пен қоғам бірлесе отырып сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұруы керектігі атап өтілген. "Мемлекет пен қоғам жемқорлыққа қарсы күресетін бір күш болуға тиіс. Жемқорлық - жай құқық бұзушылық емес. Ол мемлекеттің тиімділігіне деген сенімді сетінетеді және ұлттық қауіпсіздікке төнген тікелей қатер болып саналады. Біз түпкі мақсатымыз - жемқорлықты құбылыс ретінде жою үшін жемқорлыққа қарсы заңнамаларды жетілдіру арқылы жемқорлықпен күресті қатты күшейтуіміз керек" [2]. 2014 жылғы 17 қаңтардағы "Қазақстан жолы - 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ" Қазақстан халқына Жолдауында біздің Елбасымыз сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет бойынша былай атап өтті: "Аса маңызды міндет - сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа стратегияны қалыптастыру және іске асыруды жалғастыру. Әкімшілік реформа қажетсіз қағазбастылық пен құжат айналымының қолайсыз үдерісіне айналмауға тиіс. Халық алдында есептілігін арттырып, нәтижеге деген жауапкершілігін күшейте отырып, жергілікті жерлердегі басқару органдарына көбірек дербестік беру керек" [3].

Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлықты азайту үшін жалпы мемлекеттік шаралардың біртұтас кешені жасалды, мемлекеттің қаржылық бақылау тетігін қолдану жолымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды қарастырған бірқатар заңдар, сыбайлас жемқорлықпен күрес бағдарламалары қабылданды. 2015 жылдың 18 қарашасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін және Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыруға бағытталған "Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы" [4] Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды.

Еліміз өміріндегі 1998-2018 жылдары аралығында қабылданған заңдық актілер, сыбайлас жемқорлықпен күрестің Мемлекеттік бағдарламаларын талдау барысында, оларда сыбайлас жемқорлыққа қарсы әлеует салынған және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды заңды қамтамасыз ету шараларының бірқатары жүзеге асырылғанын көрсетеді.

Ел Президенті өзінің 2018 жылдың 10 қаңтарындағы "Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері" атты Жолдауында "Жемқорлықтың алдын алуға бағытталған күрес жалғаса береді. Көп жұмыс істеліп жатыр. Соңғы 3 жылда ғана жоғары лауазымды шенеуніктер мен мемлекеттік компаниялардың басшыларын қоса алғанда, жемқорлық үшін 2,5 мыңнан астам адам сотталды. Осы уақыт ішінде олардың 17 миллиард теңге көлемінде келтірген залалы өтелді" [5] деп атап өткенін білеміз.

Аталған мәселенің қоғам үшін маңыздылығы Елбасымыздың кезекті 2018 жылдың 5 қазанындағы "Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру" атты Жолдауында айтқан сөздерінде жалғасын тапқанын білеміз. "Сыбайлас жемқорлықпен белсенді күрес жалғасатын болады. Біріншіден, көрсетілетін мемлекеттік қызметтер аясында мемлекеттік қызметшілердің тұрғындармен тікелей қарым-қатынасын азайтуға қол жеткізген жөн. Жер қатынастары мен құрылыс саласындағы бюрократтық рәсімдер жұртшылықты мазалайтын мәселелердің бірі болып саналады. Бұл салада ашықтық жоқ, халық пен бизнес ақпаратқа толық қол жеткізе алмай отыр. Жер қоры мен жылжымайтын мүлік нысандары туралы мәліметтердің бірыңғай ақпараттық базасын жасауды тапсырамын. Осы мәселе бойынша тәртіп орнатып, жерді нақты инвесторларға беру керек! Бұл - бір ғана мысал. Жұрттың және бизнес қоғамдастығының наразылығын туғызатын басқа да бағыттар бойынша тиісті реттеу жұмыстарын жүргізу керек. Жалпы, 2019 жылы көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің 80 пайызы, ал 2020 жылы кемінде 90 пайызы электронды форматқа көшірілуге тиіс. Сол үшін Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы заңды жедел жаңарту керек. Екіншіден, қарамағындағы қызметкерлер сыбайлас жемқорлыққа қатысты құқықбұзушылық жасаған жағдайда бірінші басшылардың жеке тәртіптік жауапкершілігін күшейту мәселесін пысықтау қажет. Сонымен қатар, адал жұмыс істейтін қызметкер тексерушілерден қорықпауға тиіс. Үшіншіден, "Сыбайлас жемқорлықтан ада өңірлер" жобалары аясында елорданың жемқорлыққа қарсы стратегияны жүзеге асыру жөніндегі тәжірибесін тарату керек" [6].

Көрсетілген жағдайлар сыбайлас жемқорлық мәселелерінің жағымсыз әлеуметтік-саяси, экономикалық және құқықтық құбылыс ретінде зерттелуі оның қоғамдағы көкейкестілігін куәландырады. Өмір барысы көрсетіп отырғандай Қазақстандықтардың өмір сапасын арттыруда елдегі экономикалық және әлеуметтік ахуалды жетілдірумен қатар, құқық тәртібін нығайтудың маңыздылығы зор екендігін ескере отырып сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың жүйесін құру қажеттілігін байқап отырмыз. Бұл жердегі күрес субъектісі, сөзсіз барлық қоғам: мемлекет, азаматтық қоғамның мемлекеттік емес институттары, заңды және жеке тұлғалар болуы тиіс. Бұл ретте заңға сүйене отырып құқық қорғау органдарының ұйымдық кадрлік мәселесі шешілген, мамандандырылған бөлімшелерін құру керек; сыбайлас жемқорлық ұйымдармен және қылмыстық бірлестіктермен - мұндай органдардың мамандандырылған бөлімшелері жүргізуге тиіс. Бұл, біріншіден жоғары кәсіби тәсілді, екіншіден іс-шараның заң шегіндегі қажетті құпиялылығын, үшіншіден мамандандырылған прокурорлардың, сонымен қатар ұйымдасқан сыбайлас жемқорлық құрамаларды қылмыстық әрекеті туралы істерді қараушы судьялардың тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Сыбайлас жемқорлық қылмыспен күрес қоғам мүшелерінің экономикалық, өзге де мүдделері мен құқықтарын қозғайды. Бұл жерде адамның және

азаматтың құқығы, әр түрлі құқықтар мен мүдделерді, әр түрлі субъект құқықтарының бәсекелестік, құндылықтардың иерархиясына анықтау, басылымдықтар таңдау, сол құқықтардың шегі және шектеудің негіздері мәселелері туындайды. Күрестің басты бағыты - сыбайлас жемқорлық қылмыстық құрамның өзін және оның әрекетін, қайта тууына экономикалық, ұйымдық және басқа негіздерін жою.

Қылмыстық табысты заңдастырумен және молайтумен күрестің кешенді шаралары қылмыстық құқықтық шаралармен қатар, өзінде арнайы, алдын-алу сипаты бар және қылмыстық табыстар мен заңсыз операцияларды дер кезінде айқындауға, тыюға бірден мүмкіндік беретін қаржылық және өзге де бақылау шараларын қамтуы тиіс. Сыбайлас жемқорлықпен күрестің мамандандырылған органдардың сезіктілерге, айыптаушыларға, күзлерге күш қолдануды, психикалық қысым жасау және басқа да заң бұзушылықты пайдалануға жол бермеу жөніндегі шаралар қолдану. Сыбайлас жемқорлық қылмыскерлер үшін арнайы оқшауланған орынның болуы өзін-өзі ақтайды. Сыбайлас жемқорлық қылмыстық құрылымдарға қатысы бар адамдардың ерекше назарда болуы, мұқият оқшаулануы, керексіз күздерден арылу мақсатында олардың көзін жою әрекетінен қорғалуы тиіс.

Жалпы алғанда Қазақстан Республикасы аймағында сыбайлас жемқорлықтың алдын-алу және оны болдырмау барша қауымның ортақ ісі.

Сыбайлас жемқорлық құбылысы соңғы кезде көптеген өзгеріске ұшырап және ол бүгін күрделі көп жақты құбылыс ретінде көрінуде. Осыған байланысты сыбайлас жемқорлықты тек қана паракорлыққа әкеліп теңеуге болмайды. Бұл құбылысты лауазым иесінің сонымен қатар лауазым иесі болып табылмайтын мемлекеттік қызметкерлердің өз қызмет өкілеттігін пайдакүнемдік немесе басқа да жеке мүддесіне пайдаланып азаматтардың немесе ұжымдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне, не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеліп соғатын әрекеттер деп анықтай отырып оған қарсы іс-қимылдың жемісті нәтиже беру үшін бірқатар шаралар ұйымдастырылуы тиіс:

- жемқорлыққа қатысты азаматтардың адами ұстанымын қалыптастыру;

- құқыққорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби біліктілігін арттыру;

- мемлекеттік қызметшілердің ар-ождан ұстанымы олардың мәртебесіне сай болуы;

- мемлекеттік қызметкерлердің табысын және олардың заңға сәйкестігіне шынайы бақылау жүргізу;

- қылмыстық жолмен тапқан пайда мен мүлікті тәркілеудің тиімді тәртібін енгізу;

- мемлекеттік билік және басқару органдарында жемқорлыққа қарсы әрекет ету мақсатында қоғам мен мемлекет осы мемлекеттік қызметшілерге беретін жеңілдіктерді заңда нақты белгілеу. Сонымен, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл еліміздің мемлекеттік саясатының ең маңызды басымдық бағыты болып қала бермек. Осыған дейін жүзеге асырылып келген Мемлекеттік бағдарламаларының нәтижелері көрсеткендей тұтастай мемлекет пен қоғамның сыбайлас жемқорлықтың ары қарай дамуына кедергі келтіретін пәрменді шараларды қалыптастыру бойынша бірізді жүйелі жұмысының ары қарай жүргізілуі мақсатты және қажет екендігін өмір барысы өзі дәлелдеп отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл (2017 жылы енгізілген өзгерістері мен толықтыруларымен). <http://www.zakon.kz>

2. "Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті - елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан. <http://www.akorda.kz>

3. Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың "Қазақстан жолы - 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ" Жолдауы. Астана. 17 қаңтар 2014, 16:52. <http://www.akorda.kz>.

4. Қазақстан Республикасының "Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы" Заңы. 2015 жылғы 18 қараша, №410-Ү ҚРЗ. <http://www.akorda.kz>

5. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2018 жылғы 10 қаңтар "Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері". <http://www.akorda.kz>

6. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2018 жылғы 5 қазан. "Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру". <http://www.akorda.kz>

Мұрат КАКИМЖАНОВ, заң ғылымдарының кандидаты., профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш. 9.
Құралай АДІЛЬБЕКОВА, заңтану магистрі, аға оқытушы Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш. 9, 73kuralai@mail.ru, +77004908992

АДАМ ҚҰҚЫҒЫ - АДАМЗАТ ҚОҒАМЫНЫҢ ҚҰНДЫ ТУЫНДЫСЫ

Аталмыш мақалада адам құқығының адамзат қоғамының құнды туындысы ретіндегі негізгі аспектілері қарастырады. Қазақстан азаматтарының құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін одан әрі дамыта беру мәселелеріне баса назар аударылады.

Түйінді сөздер: Конституция, адам құқығы, азаматтық қоғам, құқықтық мемлекет, заңнама, бостандықтар, кепілдіктер, декларация, халықаралық конвенция.

Мурат КАКИМЖАНОВ, кандидат юридических наук, профессор, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая 9.
Куралай АДІЛЬБЕКОВА, магистр юриспруденции, старший преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая 9, 73kuralai@mail.ru, + 77004908992

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА - ВЫСШАЯ ЦЕННОСТЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

В данной статье рассматриваются основные аспекты прав человека как высшей ценности человеческого общества. Особое внимание будет уделено вопросам дальнейшего развития гарантий прав и свобод граждан Казахстана.

Ключевые слова: Конституция, права человека, гражданское общество, правовое государство, законодательство, свободы, гарантии, декларация, Международная конвенция.

Murat KAKIMZHANOV, Candidate of Legal Sciences, professor, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9.
Kuralay ADILBEKOVA, master of law, senior lecturer, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, 73kuralai@mail.ru, + 77004908992

HUMAN RIGHTS - THE HIGHEST VALUE OF HUMAN SOCIETY

This article discusses the main aspects of human rights as the highest value of human society. Special attention will be paid to the further development of guarantees of the rights and freedoms of citizens of Kazakhstan.

Key words: Constitution, human rights, civil society, rule of law, legislation, liberty, the guarantees, the Declaration, the international Convention.

Қазақстан Республикасы егеменді мемлекетке бет бұрған кезінен бастап өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары екендігін мәлімдеді [1].

Қазақстан Республикасының Конституциясы жеке адам, қоғам және мемлекет үшін өмірлік маңызы және ең жоғары әлеуметтік мәні бар құқықтар мен бостандықтарды баянды етеді. Олар әрбір еркін жеке тұлғаның ар-намысын қамтамасыз етудің алғы шарты болады. Олар азаматқа, қоғам мүшесі ретінде сол қоғамды басқаруға, жаңғыртуға қатысу үшін қажет. Олар адамның материалдық және рухани қажеттілігін қанағаттандыру үшін экономикалық және әлеуметтік жағдайлар туғызады.

Республикамызда азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мемлекеттің маңызды саяси, экономикалық және әлеуметтік міндеттерінің қатарына жатқызылған. Қазақстан Республикасы

Президенті Н.Ә.Назарбаев өзінің кезекті Қазақстан халқына Жолдауында "Азаматтардың конституциялық құқықтарына кепілдікті нығайту, құқық үстемдігін қамтамасыз ету, құқық қорғау қызметін ізгілендіру жұмыстарын жалғастыру қажеттігін" атап көрсетті [2].

Қазақстан Республикасының Конституциясы адамға, оның құқығы мен бостандығына жоғары құндылық ретінде қарайды. Мемлекетіміз тәуелсіздік алған жылдан бері елімізде қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін көп жұмыстар атқарды. Мұндағы ең маңызды мәселе, бірінші кезекте, Елбасының сындарлы саясатының арқасында қазақстандық қоғам ішкі тұрақтылықты сақтай білді, яғни этносаралық, конфессияаралық және басқа да қақтығыстарға жол берілген жоқ. Мемлекеттің құқықтық тұрғыдан дамығанына адамның және азаматтың конституциялық құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау деңгейі дәлел болады. Бұл көрсеткіш өте маңызды, өйткені, ол азаматтық қоғам мен

құқықтық мемлекет құру үдерісі кезінде бірден-бір негізгі бағыт болып табылады, ол өз кезегінде, Қазақстан жүргізіп отырған саясатқа халықаралық қоғамдастықтың сенімін нығайтуға мүмкіндік береді.

Бұл ажырамас өзара қатынасты талдау кезінде адам мен азаматтың құқықтары бұзылатын қоғам ешқашанда ерікті, ашық және демократияшыл қоғам бола алмайтынына көз жеткіздік. Өзін адамнан, оның құқықтары мен бостандықтарынан жоғары қоятын мемлекетті өркениетті, ізгілікті мемлекет санатына қосуға болмайды. Сондықтан еліміздің құқықтық дамуы Конституцияға, халықаралық танылған қағидаттар мен құқықтық нормаларға сәйкес болуға тиіс.

Қазіргі әлем жағдайында адамзаттың гуманистік мақсат-мұраттарын білдіретін құқықтық қағидаттардың және қоғамдық институттардың тұрақты жақындасуы және өзара сіңісу үдерістері жүріп жатыр. Сол себепті еліміздің Конституциясы Біріккен Ұлттар Ұйымы қабылдаған халықаралық құжаттардың негізгі ережелерін басшылыққа алған. Конституцияның 2-бөліміне кіретін бірқатар баптар адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарына арналған [1], оның негізіне Жалпыға бірдей адам құқықтары декларациясының нормалары алынған. Бұл - Қазақстанның таңдаған демократия мен жалпы адамзаттық құндылықтар жолынан таймайтындығының айғағы.

Адам құқықтары мен бостандықтары құқықтың ерекше саласы болып табылады. Өйткені, оның құрамында адамзаттың ортақ өмір сүруіне қажетті құндылықтар: өмір сүру бостандықтары жеке автономия және т.б. жинақталған. Бұл құндылықтар адам құқықтарында өзінің нормативті жағынан бекітілген және құқықтық құралдарымен институт арқылы қамтамасыз етілген. Қазақстан әлемдік реформа бағытымен дами отырып адам құқығын ең жоғары құндылық ретінде жариялады және бұл салада халықаралық стандарттарға сүйенеді. Бұл калыптар "Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясында" [3]; "Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі халықаралық пакт" [4]; "Азаматтық және саяси құқықтар жөніндегі халықаралық пакт" [5]; "Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Конвенция" [6] және басқаларда бекітілген.

Қазақстан Республикасы адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласында ұлттық заңдылыққа сүйенеді. Қазақстанның халықаралық конвенцияларға қосылуы адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау және сақтау саласында әлем стандарттарына қол жеткізуінің басты факторы болып табылады.

Құқықтар мен бостандықтарды жариялап қана қою жеткіліксіз, оларды іс жүзіне асыру өте күрделі міндет. Қазіргі кездегі кезек күттірмес мәселенің бірі, демократиялық өзгерістер барысында Декларацияда, Конституцияда аталған құқықтарға өмірлік мазмұн беру. Әрине, оны жүзеге асыру өте күрделі іс, өйткені біздің мемлекетімізде барлық құқықты жоғары дәрежеде материалдық тұрғыдан қамтамасыз етуге мүмкіндік жоқ. Құқықтық мемлекет азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау және сақтау функциясын жүзеге асыруы үшін процедура мен

механизмдерімен және институттармен қамтамасыз етілуі тиіс. Бұл механизмдер және институттар әр кезде өзгерісте, қозғалыста болады, яғни олар қоғамдық жағдайлардың өзгеруіне қарай икемделіп отыруы керек.

Құқықтық мемлекеттегі адам құқықтарының мәселелері мемлекет қызметінің басты, тұғырнамалық қағидасы ретінде қарастырылуға тиіс. Адамның құқықтарын мемлекет бекітеді, оларға кепілдік береді, бірақ бір өкініштісі іс жүзінде, оларды мемлекеттің өзі жиі бұзып отырады. Сол себепті барлық мемлекеттік органдардың қызметінің басты, тұғырнамалық қағидасы ретінде адам құқықтарын қорғау қағидасын бекіту қоғамның тұрақты, тиімді өмір сүруінің кепілі болып табылады. Әрбір мемлекеттік орган осы қағиданы өздерінің заңда белгіленген міндеттеріне, құзыреттілігіне және билік өкілеттіктеріне сәйкес іске асыруға бағдарланған. Адам құқықтарын қорғау тарихи дамудың нәтижесі болып табылады. Ол әр мемлекеттің әлеуметтік, саяси және экономикалық жағдайларымен және ерекше тарихымен, мәдениетімен және құндылықтарымен тығыз байланысты.

Біріккен Ұлттар Ұйымы мен халықаралық құқық нормаларына сәйкес барлық мемлекеттер өздерінің дамуы мен құндылықтарын сақтау жолында саяси жүйесін таңдауға еркіндіктері бар. Ал, басқа мемлекеттер оған араласпауы тиіс. Егер мемлекеттің егемендігі қамтамасыз етілмесе, онда азамат құқықтары туралы мәселе де болуы мүмкін емес.

Батыс демократиялық мемлекеттердің азаматтары адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау механизмі мен стандарттарына жетіп, өз құқықтарымен күрес үшін үлкен мектептен өтті. Қазақстан Республикасы әлемдік қауымдастықтың тең құқықты мүшесі ретінде Біріккен Ұлттар Ұйымы, Европадағы ынтымақтастық пен қауіпсіздік ұйымына және басқа да халықаралық ұйымдардың қатарына қабылданып, халықаралық қалыптарға сәйкес өз заңдылықтарын адам құқығы концепциясын өңдеуге мойын бұрды.

Осыған орай батыс үлгілері мен батыстық тәжірибелер Қазақстанда оның халқының менталитетіне, психикасына, дәстүріне, мәдениетіне қарамастан қолданыла алмайтындығын көрсетеді. Адам құқықтары аясындағы реформалардың нәтижесі кең көлемде халықтық шараларды қолданудың қажеттігіне, оның халықтың қабылдауына тікелей байланысты.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру адам құқықтарын қорғайтын барлық ұлттық мемлекеттік органдардың жауаптылығымен және белсенді ролімен тікелей байланысты. Бұл біріншіден, атқарушы, құқық қорғау, сот органдарына әр адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау мен сақтауды, оның қауіпсіздігін қамтамасыз етуде өздерінің дайындығына сәйкес байланысты болады.

Соңғы жылдардағы тәжірибе көрсеткендей, құқықтық шаралар мен қол жеткізілген механизмдер оңды нәтижелер бермей келеді, себебі мемлекет өзінің органдары мен лауазым иелерінен тұлғаның құқықтарын қорғауды орындау немесе орындамау міндеттілігін сұрауға қабілетсіз болып

отыр. Құқықтар мен бостандықтарды шектеу сатысы шектеу әрекеттері енгізілген құндылықтар мен жағдайларға сәйкес келуі керек. Осыған сәйкес демократиялық, құқықтық мемлекеттің қағидалары шектеулерге жауап беруге тиіс.

Нақты қоғам жағдайларында адам мен азамат құқықтары мен бостандықтары мемлекеттік саяси жүйе, экономикалық тиімділігінде, құқықтық мәдениет ерекшеліктеріне кепілдік берілген негіздерде жүзеге асырылады. Демократиялық дәстүрлері бар мемлекетте құқық пен бостандықтарды қорғауға соттар, адам құқықтары жөніндегі парламент уәкілеттігі, жеке конституциялық шағым мен өтініш беру институттары, адам құқықтары жөніндегі конституциялық және халықаралық шарттар мен мемлекеттік институттарды тікелей қолдану арқылы қатысады.

Адам құқығы тұрақты түрде дамып, олар ішкі заңдылықтарды, сонымен бірге халықаралық заңдылықтарды да көбейтіп отырады. Жаңа құқықтар мен бостандықтардың туындауында адам құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың тиімді құралдарын, тәсілдерін іздестіру жүргізілуде. Қазақстан Республикасы да демократиялық және құқықтық мемлекет құруға ұмтыла отырып, адам құқықтары мәселелеріне аса мән беріп, адамды ұлттық құндылық ретінде бағалауда.

Адамның құқықтары мен бостандықтарын тану деген халықаралық құқықтың жалпыға танылған нормаларымен көзделген, сондай-ақ табиғи құқықтардан туындайтын ажырамас құқықтар мен бостандықтардың бүкіл ауқымының мемлекет Конституциясында бекітілуін білдіреді. Адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау мемлекеттік органдардан, оның лауазымды тұлғаларының адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын бұзатын немесе төмендететін кез келген әрекеттерден аулақ болуын, сондай-ақ олардың адамдармен жүзеге асырылуының барлық жағдайларының жасалуын талап етеді. Адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау мемлекеттік органдардың бұзылған құқықтар мен бостандықтарды қалпына келтіру немесе осындай бұзушылықтарды болдырмау жөніндегі қызметін қамтиды, сондай-ақ осындай қорғаудың тиісті құқықтық кепілдіктерін жасауға бағытталған.

Конституциялық құрылыстың ізгілігі адамның мемлекеттен басымдығын білдіреді, яғни адам мемлекет үшін емес, мемлекет адам үшін құрылғандығын білдіреді. Осы қағидасымен Қазақстан Республикасының Конституциясы осыған дейінгі мемлекет және оның мүддесінің адам құқығынан жоғары тұрғанды бекіткен конституциялардан түбегейлі ерекшеленеді. Әрекеттегі Ата Заңымызда бекітілгендей: "Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі. Адам құқықтары мен

бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады".

Мемлекеттердің жандандырылуымен байланысты, адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беретін институттарының пайда болуына байланысты, адам мен азаматтың конституциялық институты үнемі өзгеріске ұшырап отырады. Осындай жандандырулар адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау механизмінің де жетілдірілуі қажеттілігін туындатады.

Адам құқықтары мен бостандықтарына қатысты мәселелерді қорытындылай келе, Қазақстан Республикасы да оған ерекше мән беріп, маңызды да құнды мәселе ретінде бағалайтындығын көреміз. Оған аз уақыт ішінде еліміздің демократияға айқын бет бұрып, азаматтың құқықтары мен бостандықтарын конституциялық құрылыстың негізі етіп қалағаны, ішкі және сыртқы саясатты қалыптастырғаны дәлел.

Адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтары жүйесін одан әрі жетілдіруге байланысты құқық қорғау мүмкіндіктері кеңейтілді, ендігі жерде нақтылы іс-қимыл қажет. Ең бастысы, Қазақстан азаматтарының құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін одан әрі дамыта беру болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл (2017 жылы енгізілген өзгерістері мен толықтыруларымен). <http://www.zakon.kz>
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы "Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері". 2018 жылғы 10 қаңтар. <http://adilet.zan.kz>
3. "Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы". Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған. <http://adilet.zan.kz>
4. "Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі халықаралық пакт". 1966 жылғы 16 желтоқсанда Нью-Йоркте жасалған. <http://adilet.zan.kz>
5. "Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пакт". Нью-Йорк, 16.12.1966. <http://adilet.zan.kz>
6. Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Конвенция. Рим, 4 қараша 1950 ж. (21 қыркүйек 1970 жылғы, 20 желтоқсан 1971 жылғы, 1 қаңтар, 6 қараша 1990 жылғы, 11 мамыр 1994 жылғы енгізілген өзгерістерімен). <http://adilet.zan.kz>

Гульдана ҚАРЖАСОВА, PhD докторы, Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ, Академическая, 9 көшесі, gkb24@mail.ru, +77003794768, +77752078868

Каргаш АХМЕТОВА, заң ғылымдарының кандидаты, Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ, Академическая, 9 көшесі, Kargash_73@mail.ru, +77004216671, +77787291437

Алия МЕДЕУБАЕВА, юриспруденция магистрі, "Каспий" педагогика және салалық технологиялар колледжі, 130200, Қазақстан Республикасы, Манғыстау облысы, Жаңаөзен қ., Көктем шағын ауданы, 2а, aliya_m.84@mail.ru, +77716016515

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҒЫНДАҒЫ АДАМНЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада халықаралық құқықтағы және Қазақстандағы адамның негізгі құқықтарын жүзеге асыру жолдарының теориялық және тәжірибелік сұрақтары қарастырылған. Қазақстандағы мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдардың адам құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау саласындағы өзара іс-қимыл жасаудың көкейкесті мәселелеріне ерекше назар аударылады.

Түйін сөздер: Жеке тұлға, адам құқықтары мен бостандықтары, адам құқығын қорғаудың халықаралық жүйесі, Халықаралық пактілер, Декларация, Конвенция, ұлттық құқық.

Гульдана ҚАРЖАСОВА, доктор PhD, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, gkb24@mail.ru, +77003794768, +77752078868

Каргаш АХМЕТОВА, кандидат юридических наук, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, Kargash_73@mail.ru, +77004216671, +77787291437

Алия МЕДЕУБАЕВА, магистр юриспруденции, Колледж педагогики и отраслевых технологий "Каспий", 130200, Республика Казахстан, Мангистауская область, г. Жанаозен, микрорайон Коктем, 2а, aliya_m.84@mail.ru, +77716016515

ПУТИ РЕАЛИЗАЦИИ ОСНОВНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В МЕЖДУНАРОДНОМ И КАЗАХСТАНСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ

В статье рассмотрены теоретические и практические вопросы реализации основных прав человека в международном и казахстанском национальном праве. Особое внимание уделяется актуальным вопросам взаимодействия государственных органов и неправительственных организаций в Казахстане в сфере обеспечения и защиты прав человека.

Ключевые слова: Личность, права и свободы человека, международная система защиты прав человека, международные пакты, декларация, конвенция, национальное право.

Guldana KARZHASSOVA, PhD., Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya St., 9, gkb24@mail.ru, +77003794768, +77752078868

Kargash AKHMETOVA, PhD., Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya St., 9, Kargash_73@mail.ru, +77004216671, +77787291437

Aliya MEDEUBAEVA, Master of Jurisprudence, "Caspian" College of Pedagogy and Industry Technologies, 130200, Republic of Kazakhstan, Mangistau region, Zhanaozen city, Koktem microdistrict, 2a, aliya_m.84@mail.ru, +77716016515

WAYS OF IMPLEMENTATION OF HUMAN RIGHTS IN THE INTERNATIONAL AND KAZAKHSTAN NATIONAL LAW

In the article, theoretical and practical questions of the realization of the basic human rights in the international and Kazakhstan national law are considered. Particular attention is paid to topical issues of interaction of state bodies and non-governmental organizations in Kazakhstan in the field of providing and protecting human rights.

Keywords: Personality, human rights and freedoms, international system for the protection of human rights, international covenants, declaration, convention, national law.

Тұлғаның құқықтық мәртебесі құндылығын оның қадір қасиетін тану, адамның ерікті дамуы мен өмір сүруінің ең төменгі кепілдіктерін қамтамасыз

етудің қажеттілігі ХХ ғасырдағы әлемдік қауымдастықтың даму барысындағы басты қадамдардың бірі болып табылады. Әлемдік қоғам

әрбір адамның кез келген мемлекетте қоғамдық құрылысқа, басқарудың нысандарына, саяси режимге және т.б. қатыссыз жалпы адам құқықтары мен бостандықтарының ең төменгі стандартын құрастырды. Мемлекетпен міндетті түрде орындалатын, олардың заңдылық, саяси және моральдық күшін ерікті түрде танитын адам құқықтары туралы халықаралық-құқықтық құжаттарды құрастыру және қабылдау аталмыш құқықтар мен бостандықтарды анықтаудағы негізгі құрал болды.

Қазіргі кездегі адам құқығын қорғаудың халықаралық жүйесі үш деңгейден тұрады: халықаралық, аймақтық және ұлттық. Адам құқығын қорғаудың халықаралық механизмдері Біріккен Ұлттар Ұйымымен, БҰҰ Жарғысымен және адам құқығының жалпыға бірдей Декларациясымен астасып жатыр. Соңғы саяси беделдің жоғарлығы сонда, оның қағидалары әлемдегі көптеген елдердің конституцияларына енгізіліп, адам құқығын қорғаудың халықаралық жүйесін қалыптастыруға, халықаралық саясат пен халықаралық қатынастардың дамуына маңызды әсер етті. Халықаралық құқық және сонымен бірге саясаттың дамуы ауқымды саяси ынтымақтастыққа талпынуға жол ашып отыр. БҰҰ халықаралық ынтымақтастық құқықтық негіздерін ғана емес, сонымен бірге оның механизмдерін, халықаралық құқықтық актілердің заңдылық күшіне енудегі қажетті органдардың жүйесін де құрып берді. Әлемдік өзгерістерге байланысты Біріккен Ұлттар Ұйымына жаңаша көзқараспен қараудың қажеттілігі туындады, яғни БҰҰ адам құқығын қорғау саласындағы халықаралық саясат пен мемлекетаралық ынтымақтастықта басты бағыттаушы орталық болып табылуы тиіс [1, 396].

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін адам құқығы саласында халықаралық ынтымақтастық Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) негізін қалады. 1945 жылы 26-маусымда әлемдік 50 мемлекеттің өкілдері БҰҰ Жарғысын қабылдау үшін Сан-Францискоға жиналды. БҰҰ-ң Жарғысы аталмыш халықаралық ұйымның құрылу тәртібі мен әрекет етуін реттейтін, мемлекеттердің адам құқығы саласындағы ынтымақтастығының құқықтық негізін қалайтын маңызды құжат. БҰҰ-ң мақсаты Жарғының 1-бабында анықталған, ол-адам құқығы мен баршаға ортақ негізгі бостандықтарды сыйлауды дамыту және мадақтауда мемлекетаралық ынтымақтастықты жүзеге асыру. БҰҰ-ң орталығы Америка Құрама Штатының Вашингтон қаласында орналасқан. Бұл қалаға барлық БҰҰ-ға мүше елдерінің өкілдері БҰҰ Бас Ассамблеясына қатысу үшін жыл сайын жиналады.

Жарғының 55-бабында БҰҰ-ға мүше мемлекеттердің нәсіліне, жынысына тілі мен дініне қарамастан адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды жалпы сақтау мен сыйлау барлығына ортақ халықаралық құқықтық міндеттері анықталған, яғни БҰҰ-ң жарғысы нәсіл, жыныс, тіл, дін тәрізді каналауға жатпайтын төрт қағидаға басты мән бере отырып баршаның тең құқылығын орнатады. 1-ші және 55-баптарда көрсетілген жағдайлар адам құқығы саласындағы БҰҰ-ға мүше мемлекеттердің

құқықтық негізін құрайды және бұл ынтымақтастықтың бағытын анықтайды. Жарғы БҰҰ мүшелеріне адам құқығы саласы бойынша міндеттемелерді жүктейді. Сол себепті БҰҰ жарғысы адам құқығы мен бостандығы саласында тәуелсіз мемлекеттер мен халықтардың ынтымақтастығын нығайтудың негізгі саяси және заңдылық іргетасы болды.

Жеке тұлға құқығы туралы алғашқы толыққанды халықаралық құжаттың бірі Жеке тұлға құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы. Ол БҰҰ Жарғысына негізделіп барлық халықтар мен мемлекеттерге адам құқығының жалпы үлгісін анықтап берді. Декларация (лат. хабарлама, өтініш)- белгілі бір қағидаларды жариялайтын халықаралық-құқықтық акт. Декларация міндеттеушілік емес, керісінше нұсқаушылық сипат алды. Сондықтан Декларациялар қабылданғаннан кейін бірден күшіне енеді [2, 476].

1948-жылы 10-желтоқсанда БҰҰ-ң Бас Ассамблеясы адам құқықтары мәселесін мұқият зерделеп, әрбір бөлім бойынша дауыс берудің 1400 сатысынан өткізе отырып, жеке тұлға құқықтары туралы реттелген құқықтар мен бостандықтардың жалпыға бірдей тиімді түрде мойындалуы мен сақталуын бүкіл халықтар мен мемлекеттердің ұмтылыстары арқылы қамтамасыздандыру жүзеге асыруда Жеке тұлға құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын қабылдады. Декларация, адам құқықтарын қорғау жолындағы істің дамуын бағалай алатын негізгі эталон ретінде жалпыға бірдей дерлік танылды. Декларация 48 қолдау және 8 қалыс қалған дауыспен қабылданды. Аталмыш құжат тарихта адам құқықтары мен бостандықтарын толық қамтыған құжаттың бірі болды.

Декларация әрбір адамның құқықтары мен бостандықтарын ғана емес, сонымен бірге олардың қоғам алдындағы міндеттерін және тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудағы шектеуліктерді де анықтап береді. Аталмыш шектеуліктер демократиялық қоғамдағы заңмен анықталған басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын, қоғамдық тәртіп және қоғамдық өмір жағдайын тану және сыйлау мақсатында қабылданған. Декларацияның соңғы бабында Декларациядағы ешбір қағида қайсібір мемлекетке, адамдар тобына немесе жеке адамдарға аталмыш Декларацияда баянды етілген құқықтар мен бостандықтарды жоятын қызметпен айналысу немесе іс әрекет жасау құқығын береді деп пайымдалған.

Жеке тұлға құқығы туралы халықаралық пакт-бұл қатысушы мемлекеттер, яғни, олардың ережелерін ұстануға ресми келіскен мемлекеттер, құқықтардың кең бағытын жүзеге асыруда құрметтеп, кепілдік беру үшін жасалған келісімдер.

БҰҰ шеңберінде жасалған заңды міндеттемелік келісімдердің ішіндегі маңызы бойынша ең көлемділері "Азаматтық және саяси құқық туралы Халықаралық Пакт" және "Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық Пакт" болып табылады. 1966 ж. қабылданып, 1976 ж. өз күшіне енген аталмыш

құжаттар мемлекеттің өз азаматтарын қамтамасыз етуі тиіс адам құқығының ең төменгі стандарттарын орнатады. Бұл көзқарастан Пактілер Жалпыға ортақ Декларациямен салыстырғанда бір қадам алдыда тұр. 1998 жылға қарай Азаматтық және саяси құқық туарлы Халықаралық Пактіге дамыған елдердің көпшілігімен қатар 140 мемлекет қол қойды. Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Пактінің қатысушылары 137 мемлекет болды. Көптеген мемлекеттер қатары соның ішінде АҚШ, бұл құжатты ратификацияламады. Жоғарыда аталған құжаттарды қабылдау маңында орын алған пікір таластар негізінен, бұл пактілердің біреуін ғана немесе екеуін де қабылдау керектігі туралы сұрақтар төңірегіне бағытталған. Көпшіліктің пікірі көптеген мемлекеттерде азаматтық және саяси құқықтар заңды түрде қалыптасқан, сондықтан ол бақылау жүргізетін ерекше орган жағынан қарастырылатын нәрсе болуы мүмкін делінді. Экономикалық, саяси және мәдени құқықтарды жүзеге асыру ол кезде көбінесе тез арада іске асуы мүмкін болмайтын мақсат ретінде қарастырылды, дегенмен Адам құқықтарының Жалпыға ортақ Декларациясы солар сияқты басқа құқықтарға да мән берді. Қазақстан Ресубликасы 2005 жылы осы Пактілерге қосылды. Осылайша, Пактілер Жалпыға ортақ Декларацияда мазмұндалған көптеген құқықтарды танып, нақтырақ анықтайды, сонымен қатар кейбір қосалқы құқықтарды қарастырады.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пактіде нақтылы құқықтар мен бостандықтар анықталған. Бұл әр адамның ажырамас құқығы-өмір сүру құқығы. Пакт өлім жазасы алынбаған мемлекеттерде өлім жазасы ең ауыр қылмыс үшін шығарылатыны анықталған. 6-бапта 18-ге толмаған тұлғалар мен жүкті әйелдер өлім жазасына кесілмейді деп көрсетілген. Қазіргі уақыттағы жағдайда әлемдік қауымдастық әлемге өлім жазасынсыз келе жатыр. Қылмыстық сотқа ескерту жасау бойынша БҰҰ-ң комиссиясы өзінің соңғы бесжылдық зерттеінде (1996 ж.) көптеген елдердің заңында көрсетілгендей іс жүзінде де өлім жазасын алып тастау тенденциясының күшейгендігін көрсетеді. 1989 жылдан 1995 жылдың аяғына дейін жазалаудың бұл шарасын тағы да 25 мемлекет алып тастаған. Қорытындысында, 1995 аяғына қарай өлім жазасы 72 мемлекетте толықтай, кейіннен тағы 30 мемлекетте алып тасталынды, ал 90 мемлекетте сақталды. Өлім жазасын алып тастаған барлық мемлекет үкіметтерінің арнайы шағымдарына бұл шара қылмыспен күресудің тиімді тәсілдері туралы қазіргі заманғы ұғымға сәйкес келмейтіндігін көрсеткен. Өлім жазасын алып тастау немесе оны орындауға моратория енгізуге көшу процесіндегі мемлекеттер саны барынша тез жылдамдықпен өсіп келеді (мысалы, Литва, Латвия, Ресей). Бірақ бұл бағыттағы өсу барлық жерге тән емес. Кей мемлекеттерде қарама-қарсы бағыттар бақыланып отыр: не өлім жазасы орнатылған (АҚШ-тың екі штатында; Техас және Флорида), не оның қолдану аясының кеңеюі (Қытай, Корея, Сауд Аравиясы). Халықаралық амнистия көрсеткіштері бойынша 1995 ж. қарай әлемдегі бүкіл өлім жазасының 87%-ы Қытай, Иран,

Нигерия үлесіне тиген. Жеке тұлға құқығы бойынша Халықаралық Пактілермен қатар БҰҰ конвенция нысанындағы адам құқығы бойынша бірқатар құжаттарды жасап, қабылдады [3, 256].

ҚР ратификациялаған БҰҰ-ның кейбір Конвенцияларына тоқталайық. Халықаралық бақылау жүйесін құратын, адам құқығы бойынша бірінші құжат Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысанын жою туралы халықаралық конвенция болды. Нәсілдік айырмашылыққа негізделген кез-келеген астамшылық теориясы ғылыми қатынаста жалған, моральдық қатынаста сыналған, ал әлеуметтік қатынаста әділетсіз және қауіпті және қайда болмасын, теорияда да, практикада да, нәсілдік кемсітушілік ақталмайды. Конвенция кемсітушілікті нәсілдік белгілерге, түсіне, туыстық, ұлттық немесе этникалық шығу тегіне негізделген мақсаты мен салдары адам құқықтарын және саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени немесе қоғамдық өмірдің кез-келген басқа аймағындағы негізгі бостандықтарды тануды, қолдануды және және тең бастамада жүзеге асыруды жою мен төмендету болып табылатын кез-келген айырмашылық, өзгешілік шектеу немесе асыра сілтеу деп анықтады. Бұл конвенция нәсілдік кемсітушілік түсінігін анықтап, тең жақтарын көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар, нәсілдік артықшылыққа немесе нәсілдік кем көрушілікке негізделген кез-келген идеяны таратудың заңмен жазалануын жариялауды және нәсілдік кемсітушілікті көтермелейтін кез-келген ұйымды заңға қайшы деп жариялауды міндеттеді.

1969 жылы Конвенцияға қатысушы мемлекеттер ұсынып, сайлаған 18 тәуелсіз сарапшыдан тұратын, нәсілдік кемсітушілікті жоюға бағытталған Комитет құрылды. Мемлекеттер Комитетке өз заңдылықтарының жағдайы және елдегі Конвенция ережелеріне қатысты сұрақтар бойынша тәжірибенің жүзеге асуы туралы баяндамаларды мезгіл-мезгіл ұсынып отырады. Комитет, сондай-ақ, тергеу жүргізіп, шағым түсірген мемлекетті заңды бұзған мемлекетпен достастыруға тырыса алады, сонымен қатар, жеке тұлғалардың хабарларын қарастыра алады. 1998 жылға қарай Конвенцияға қатысушылар 148 мемлекет болды, соның қатарында Қазақстан да бар [4, 316].

Конвенция қылмыс жасаған елде немесе кез келген басқа елде тұратын жеке тұлғалар, ұйымдар және мекеме мүшелері, сондай-ақ мемлекет өкілдері жайындағы апартейд қылмысы үшін халықаралық қылмыстық жауапкершілікті қарастырады. Айып тағылған тұлғалар кез келген Конвенцияға қатысушы-мемлекетте сотқа тартылуы мүмкін. Конвенцияға қатысушы-мемлекеттер адам құқығы бойынша Комиссия шеңберіндегі арнайы топқа Конвенцияны жүзеге асыру мақсатында қабылданған шаралар туралы мезгілімен баяндамаларын ұсынып отыруға міндетті [5, 36].

БҰҰ өз әрекетінің басынан Экономикалық және Әлеуметтік Кеңестің әрекет етуші комиссиясы ретінде әйелдер жағдайы бойынша Комиссияны құра отырып, әйелдерге қатысты кемсітушілікті жойуға ерекше көңіл бөлді. 1952 жылы Бас Ассамблея

әйелдер құқығына қатысты БҰҰ-ның алғашқы құжаты-Әйелдердің саяси құқықтары туралы Конвенциясын қабылдады. Бұл құжатта әйелдер барлық сайлауда ер адамдармен тең жағдайда дауыс беруге, қоғамдық-мемлекеттік қызметке орналасуға және ұлттық заң белгілеген барлық қоғамдық-мемлекеттік орындауға құқылы деп айтылған. БҰҰ құрылған кезеңде әр он мүше мемлекеттің тек алтауы толығымен әйелдердің сайлауға қатысу құқығын таныған; бүгін бұл құқық дерлік жаппай танылып отыр.

1979 жылы БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы әйелдер жөніндегі кемсітушіліктің барлық нысанын жою туралы Конвенция қабылдады. Конвенция әр түрлі салада, соның ішінде саяси және қоғамдық өмірде, азаматтық, білім алу, денсаулық сақтау, неке және жанұя мәселесінде әйелдер жөніндегі кемсітілушілікті жою мақсатында қабылдануы тиіс шараларды қарастырады. Қазіргі уақытта Конвенцияны 160-тан аса мемлекет ратификациялаған.

Бұл Конвенцияны Қазақстан Республикасы 1998 жылы ратификациялаған. 1997 жылы ҚР Президенті құптаған мемлекеттің гендерлік концепциясы жасалды. Онда ҚР Конституциясына және Қазақстанның халықаралық міндеттеулеріне сәйкес әйелдер мен ер адамдарға тең мүмкіндік беру бойынша мемлекеттік саясаттың болашақ бағыттары анықталған.

1984 жылы БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы қинауға және іс-әрекеттің кәтігез, адамгершіліктен тыс немесе адамдық қасиеттерді қорлайтын басқа да түрлері мен жазалауға қарсы Конвенция қабылдады. 1987 жылдың маусымында күшіне енген Конвенция қинауды тергеу немесе куәландыру, мойындату, жазалау, қорқыту, бір нәрсеге мәжбүрлеу немесе кемсітушілікке негізделген кез-келеген себеппен ресми сипатта жеке тұлғаны арамдатушылық бойынша физикалық немесе адамгершілік тұрғыдан қауіпті ауыру мен азап шегуді қасақана туғызатын кез-келген әрекет ретінде анықтады. Сонымен Конвенция анықтамада заңды санкциялар нәтижесінде пайда болатын немесе кездейсоқ болатын ауру мен қиналу туралы айтылмаған деп анықтайды.

Конвенция, сонымен қатар, қинауды қолданудағы айыптар бар хабарлардың растығын халықаралық деңгейде тексеруді қарастырады, соның ішіне қинауға қарсы Комитет өкілдерінің Конвенцияға қатысушы кез-келген мемлекетке шыға алу рәсімі жатады. Комитет Конвенция ережелерінің бұзылуы туралы жеке тұлғалардың шағымдарын, сондай-ақ бір мемлекеттің басақа мемлекетке қатысты оның ережелерін орындамағаны туралы шағымдарын, егер де басқа мемлекет бұл факультативті қолданысты таныса ғана қарастыра алатын болды. 55-тен аса елдің Конституциясында қинауларға тура немесе жанама тиым салынған, 1998 жылдың жазында Қазақстан Республикасы Парламенті аталмыш Конвенцияны ратификациялады [6, 4б.].

Қазақстан тарихында тұңғыш рет қабылданған адам құқықтары саласындағы Ұлттық іс-қимыл жоспары Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың елімізді одан әрі демократияландыру бағытын берік ұстанғанының жарқын куәсі болып табылады. Қазақстан Республикасы Конституциясының бірінші бабында

адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары біздің мемлекетіміз үшін жоғары құндылық болып табылады делінген. Сондықтан тәуелсіздік жылдарында біздің барлық күш-жігеріміз адамның іргелі құқықтары мен қоғамның барлық мүдделерін жүзеге асыруға бағытталады [7]. Сонымен бірге Қазақстан өзінің адам құқықтары саласындағы халықаралық міндеттемелерінен ауытқымай, БҰҰ, ЕҚЫҰ және басқа да халықаралық ұйымдардың осы бағыттағы күш-жігерлеріне қолдау көрсетіп келеді.

Мемлекетіміздің адам құқықтарын қорғау жөніндегі кешенді іс-қимыл практикасы әлемнің әртүрлі елдері мен өңірлерінде өзін сәтті жағынан танытты. Қазақстан мұндай жоспарды тұңғыш рет қабылдай отырып, оны бұрынғы кеңестік кеңістіктегі алғашқы қолданған ел болып отыр. Мен осы жоспарда көзделген шаралардың адам құқықтарын қорғау саласындағы Қазақстандық заңнама мен құқық қолдану практикасын жетілдірудің маңызды құралына айналатынына сенімдімін. Жоспарда ұлттық заңнама мен құқық қолдану практикасын, адам құқықтары жөніндегі ұлттық мекемелердің қызметін, билік пен азаматтық қоғам институттары арасындағы өзара іс-қимылды халықаралық стандарттарға сай жетілдіру, адамның құқықтық қорғалуы мен оның өз құқықтары, құқық қорғау тетіктерінің түйінді проблемалары мен оларды шешу шаралары туралы хабардар болуы деңгейін анықтау көзделген.

Ұлттық жоспардың ұсынымдары мен іс-шараларында азаматтардың конституциялық құқықтарын жүзеге асыру тетіктерін жетілдіру мәселелері көрсетілген. Сот жүйесі тәуелсіздігін нығайтуға, адам құқықтарын қорғаудың соттан тыс тетіктерін дамытуға, азаматтардың азаматтық, саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтарын, соның ішінде халықтың әлеуметтік жағынан қорғалатын топтарының құқықтарын халықаралық стандарттар деңгейінде қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөлінген.

Қазақстан тәуелсіз мемлекет, әлем қауымдастығының тең дәрежелі мүшесі бола отырып, адам құқықтары саласындағы жұмыс пен қоғамды демократияландырудың маңыздылығын белсенді көрсетіп, құқықтық негіздемені қалыптастырып, оны қамтамасыз ету тетіктерін жасауға ерекше күш салып келеді. Тәуелсіздік жылдарында ҚР ұлттық заңнамада адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды бекітудің маңызды қадамдарын жасады.

Сонымен бірге, қалыптасқан практика Қазақстанда мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдардың адам құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау саласындағы жұмыстарының біртұтас еместігімен, үйлестірілмейтіндігімен сипатталатынын көрсетіп отыр. Мемлекеттік органдар тарапынан лайықты қолдау таппай жатады және оған билік құрылымдарының қатысуын көздемейді [8].

Істің қалыптасқан жағдайының негізгі себептері-жеткілікті тәжірибе мен дәстүрдің, әлемдік құқық қорғаушы ой-сананың біздің өмір шындығымызға тұжырымдамалық-әдістемелік бейімделуінің, қажетті құқықтық базаның жоқтығы болып табылады. Осы айтылғандарға орай, бүгінгі таңда адам құқықтарын қорғау және көтермелеу саласындағы жұмысты жүйелі

және үйлестіріп ұйымдастыруға жағдай жасайтын құқық қорғау кешенін жасау маңызды болып табылады. Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары саласындағы ұлттық іс-қимыл жоспары адам құқықтары, адам құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйесі туралы заңнаманы жетілдіру, сондай-ақ халықтың адам құқықтары мен оны қорғаудың тетіктері туралы хабардар болуын жақсарту жөніндегі нақты қадамдарды көздейтін біріккен бағдарлама болып табылады.

Ұлттық жоспар - Орталық Азия елдері мен Қазақстан тарихында тұңғыш қабылданған ҚР адам құқықтары саласындағы ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын тұжырымдайтын және оларды қорғаудың тетіктері мен рәсімдерін жетілдіру жөніндегі нақты ұсыныстарды қамтитын кең ауқымды құжат.

Ұлттық жоспардың тұжырымдамалық бөлігінде адамның және азаматтың азаматтық, саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтарының қамтамасыз етілуі мәселелері талданады. Адам құқықтары мен бостандықтары тек қана бір мемлекеттің ісі ғана емес, бүкіл халықаралық бірлестіктің субъектісі болып табылады. Адам құқығы облысы жөнінде жалпы танылған халықаралық нормалар қазір ұлттық заңдарды қалыптастырудың негізі болып табылады. Сондықтан да мемлекет ішіндегі адам құқығын қорғау механизмі, халықаралық құқық нысандарымен қамтамасыз етілумен тығыз байланысты. Адам құқығын қорғау жөнінде нормалар қабылдаған халықаралық ұйымдар, адам құқығының бұзылмауына жол бермеуге нақты механизмдер қарастырды. Егер мемлекет ішінде құқықтық көмек құралдары болмаған жағдайда, халықаралық құқық көзқарасы бойынша, әрбірадам өзінің мемлекетінің халықаралық шарттары бойынша, адам құқығы мен бостандықтарын қорғау мемлекет аралық органдарынан көмек алуға болады. Адам құқықтары мен бостандықтары конституциялық құрылысты қорғау жайында, қоғамдық тәртіпті сақтауда, адам құқықтары мен бостандықтарын, адам денсаулығы мен ар абыройын қорғау негізінде заңда көрсетілген жағдайда ғана шектеледі. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын саяси ниетпен шектеуге жол берілмейді [8].

Қоғамның демократиялық деңгейі, тек қана Конституцияда жарияланған қандай да бір құқықтар мен бостандықтардан көрінбейді, сонымен қатар қандай деңгейде азаматтар сол құқықтар мен бостандықтарды пайдалана алуында. Өкінішке орай, зейнеткерлердің, кемелетке жасы толмаған балалардың, тағы сол сияқты халықтың қорғаусыз қабатының қазіргі жағдайлары қиын. Әскерге шұғыл шақыру, әскери қызметкерлердің қорғау системасы дұрыс қамтамасыз етілмеген. Мектепке дейінгі балалар мекемелерінің жабылуы, мектептер, ауруханалардың және мәдени объектілердің қысқартулары, адамдардың дұрыс білім алу, дем алуға, емделуге мүмкіндіктерін шектеп тастады. Көбінесе қазіргі кезде іс-тәжірибеде қылмыстық іс жүргізуде адам құқықтары мен бостандықтарының көп бұзылуының оқиғалары кездеседі. Адам ар абыройын қорлайтындей негізсіз ұстау, қамау оқиғалары аз емес. Адам құқық саласындағы әрекет ететін заңдарды білген жағдайда азамат өзінің Конституциялық құқықтарын қорғауға мүмкіндік алады. Негізгі заңда көрсетілген

Конституциялық қағидаларды өмірдің іс-тәжірибесіне араластыру үшін, республиканың әр азаматы өзінің құқықтары мен бостандықтарын қорғауда құқықтық көмек алуға, қосымша құқықтық механизмдер құру қажет.

Қажетті түрде адам құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беретін заңдардың жедел түрдегі билік басындағы саяси күштеріне тәуелсіз әрекет етуін қамтамасыз ету қажет. Адамдардың әрбір ұрпағы өздерінің ұлы қазыналарын, яғни құқықтары мен бостандықтарын әрқашанда белсенді түрде қорғап, сендіру керек. Республикада адам әдет-ғұрпын, құқықтары мен бостандықтарын бағалау әлі де жеткіліксіз. Сондықтан да адам құқықтарын ұлы қазына ретінде тек қана сөз жүзінде ғана емес, іс жүзінде басшылыққа алуға әлі көп уақыт керек.

Ел тәуелсіздігі жылдарында Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институтын құру сапалы құқықтық базаны іске асыруға әсерін тигізді. Тәуелсіздік жылдарындағы шынайы реформалық өзгерістер бізді тоталитарлық жүйенің бөлігінен қазіргі заманғы серпінді дамып келе жатқан елге айналдырды. Омбудсмен институтын құру мықты құқықтық базаны іске асырумен қатар, бұл институт ҚР-ның 2010-2020 жылдарға арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкес мемлекеттік тетіктің маңызды және ажырамас бөлігі ретінде бекіді. Еліміздің әлемдік қауымдастыққа белсенді енуін, халықаралық құқықтық құжаттарға қосылуын, әлемдік құқық қорғау ұйымдарының аясындағы қызметін Қазақстанда осы мекемені құруға ықпал еткен факторлар қатарына жатқызуға болады. Конституция - бұл тікелей күші бар құжат, сондықтан Адам құқықтары жөніндегі уәкіл өзінің мемлекеттік органдарға жіберетін ұсыныстарында, сұратуларында, ең алдымен, конституциялық құқықтардың бұзылуына, одан кейін басқа құжаттарға сәлтеме жасайды, осылайша Конституцияның маңыздылығын көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ворожейникова Д.Т. Специфика гражданского общества в Аргентине. // МЭ и МО. - 1996. - № 6.
2. Мұсатаев С. Демократиялану жағдайындағы азаматтық қоғам болмысы хақында. // Ақиқат. - 2007, - №2.
3. Қыдырбекұлы А. Сравнительный анализ развития гражданского общества в Казахстане и Западных странах. // Мысль. - 2000г. - №4.
4. Баршаға айналған демократия. Қоғамның саяси жүйесі. Жалпы тарих және құқықтану мектепке. - 2005. - №6(15)
5. Ақыш Н. Баршаға арналған демократия Алматы. 2004.
6. Оразалинов С. Құқықтық мәдениетті қалыптастыру // Заң. - 2003. - №5.
7. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 ж. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_.
8. 2009-2012 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары саласындағы ұлттық іс-қимыл жоспары. Жалпы ред. басқ. Тастемір Әбішев, Сағынбек Тұрсынов-Астана. - 2009.

Нурум САДВАКАСОВ, *Магистрант Центрально-Казахстанской академии, Республики Казахстан*

О НЕОБХОДИМОСТИ МОДЕРНИЗАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РК, РЕГЛАМЕНТИРУЮЩЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИХ КОНТРОЛЬ В СФЕРЕ ОБОРОТА НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ

В статье отражены сведения о нынешнем состоянии деятельности оперативных подразделений по выявлению и раскрытию уголовных правонарушений в сфере оборота наркотических средств, совершённых посредством интернет сетей и мобильных приложений. Авторами указывается необходимость принятия мер по совершенствованию законодательства в данной сфере.

Ключевые слова: наркотические средства, психотропные вещества, оперативно-розыскная деятельность, уголовные правонарушения, интернет, компьютерные технологии.

Нұрым САДУАҚАСОВ, *Қазақстан Республикасы, Орталық Қазақстан Академиясының магистранты*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫН ЖАҢҒЫРТУҒА НЕГІЗГІ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІК, ОПЕРАЦИЯЛЫҚ БӨЛІМДЕРДІҢ НАРКОТИКАЛЫҚ БАҚЫЛАУ ЖӨНІНДЕГІ БАҚЫЛАУДЫҢ ІСКЕ АСУЫ

Мақалада интернет желілері мен мобильдік қосымшалар арқылы жасалатын есірткі құралдарын сату саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды анықтау және ашу жөніндегі операциялық бөлімшелердің қазіргі жағдайы туралы ақпарат көрсетіледі. Авторлар осы саладағы заңнаманы жетілдіру шараларын қабылдау қажеттілігін көрсетеді.

Түйінді сөздер: есірткі, психотроптық заттар, жедел-іздістіру қызметі, қылмыстық құқық бұзушылық, интернет, компьютерлік технологиялар.

Nurum SADVAKASSOV, *Graduate of Central Kazakhstan Academy, Republic of Kazakhstan*

ABOUT NECESSITY OF KAZAKHSTAN REPUBLIC LEGAL SYSTEM MODERNIZATION REGULATING THE ACTIVITIES OF OPERATIONAL SUBDIVISIONS IMPLEMENTING CONTROL IN THE NARCOTIC DRUGS TURNOVER SPHERE

The article reflects information on the current state of the activities of operational units to identify and disclose criminal offenses in the sphere of trafficking in narcotic drugs committed through internet networks and mobile applications. The authors point out the need to take measures to improve legislation in this area.

Key words: narcotic drugs, psychotropic substances, operative-search activity, criminal offenses, the Internet, computer technologies.

Борьба с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ занимает особое место в деятельности правоохранительных органов не только Республики Казахстан, но и других стран ближнего и дальнего зарубежья. В особенности, данная деятельность по большей части осуществляется сотрудниками оперативно-розыскных подразделений.

Следует отметить, что с учётом современных тенденций и приходом в нашу повседневную жизнь компьютерных технологий и интернет сетей, лица, осуществляющие свою деятельность по раскрытию уголовных правонарушений в сфере оборота наркотических средств, сталкиваются с проблемами, которые существенно замедляют и затрудняют достижение положительных результатов. Несомненно, данные проблемы обусловлены ростом числа уголовных правонарушений, связанных с наркоманией и наркобизнесом, оказывают отрицательное влияние на социально-экономическое

состояние граждан страны, на духовную жизнь общества, способствует стремительному увеличению смертельно-опасных заболеваний. Такие негативные явления способствуют возникновению серьёзных угроз для национальной безопасности нашей республики. Необходимо признать, что повседневная жизнь нашего общества находится в прямой зависимости от постоянно развивающегося технического прогресса. Результатом всего происходящего является стремительное развитие информационно-телекоммуникационных технологий и сетей, разнообразных мобильных приложений, появление новых видов программного обеспечения и свободный доступ к получению различной информации. Однако, несмотря на то, что научно-технический прогресс, несомненно, улучшает качество жизни общества, вместе с этим, он повышает эффективность преступной деятельности, связанной с незаконным оборотом наркотических

средств, психотропных веществ и их прекурсоров. Примером тому служат участвовавшие случаи распространения и приобретения наркотических средств посредством использования сети интернет и различных мобильных приложений. Благодаря таким мобильным приложениям как "Telegram", "WhatsApp" и т.п., приобрести наркотические средства и психотропные вещества стало намного легче. Так, любой пользователь персонального компьютера или мобильного приложения с использованием интернет сети может приобрести практически любое наркотическое средство или психотропное вещество, не указывая своих персональных данных. В свою очередь, лица, занимающиеся такой преступной деятельностью, также, без труда могут скрыть свои персональные данные. Данный способ распространения наркотических средств и психотропных веществ называется бесконтактным [1 с.33]. По состоянию на 14 июня 2018 года, примерно 200 сайтов, содержащих в своём контенте куплю-продажу наркотических средств и психотропных веществ, выявленные за период 2017-2018 гг., были закрыты, а в мае 2017 года, МВД РК заблокировало 402 сайта. Как отмечает Министр внутренних дел РК Касымов К. Н., несмотря на существующие специальные силы и постоянное проведение различных мероприятий, проблемы в борьбе с наркотиками принимают с каждым днём всё больший оборот и многое зависит от скорости принятия законов [2].

Анализ существующей криминогенной обстановки показывает, что незаконный оборот наркотических средств и психотропных веществ в интернете происходит по заранее спланированным и чётко отработанным схемам. Это обеспечивается высоким уровнем профессиональной подготовки лиц, задействованных в совершении данных уголовных правонарушений. Для систем, в которых создаются данные схемы, характерна ступенчатая иерархия и чёткое распределение функций всех участников, к тому же, особое место занимают строгая дисциплина и продуманная система безопасности, финансируемая с доходов, полученных от наркобизнеса [3 с. 21].

Данные обстоятельства вызывают настоятельную необходимость в модернизации законодательства РК, регламентирующего сбыт наркотических средств и психотропных веществ в интернет сетях. Дополнительным аргументом является то, что такие способы совершения уголовных правонарушений, как правило, направлены на вовлечение молодого поколения нашей страны. Несовершеннолетние лица могут выступать как в роли "покупателей", так и в роли "пособников" данного вида преступлений. Примером этого, служит недавние события, связанные с задержанием 17-летней карагандинки, которая была задержана при "закладке" наркотиков [4]. Вследствие несовершенства законодательной системы РК, борьба с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ остаётся актуальной. Несмотря на то, что ведётся постоянный мониторинг и нормотворческая деятельность по совершенствованию действующего законодательства, результаты пока не впечатляют.

Хотя вносится достаточно предложений по совершенствованию законодательства в сфере противодействия незаконному обороту наркотиков [5; 6], а принимаемые новеллы обсуждаются на страницах юридической печати [7] Однако действующая редакция нормативных актов не в полной мере отвечает нынешним требованиям информатизации и компьютеризации общественных процессов. На данный аспект уже неоднократно обращали внимание зарубежные ученые [8; 9]

В первую очередь, возникают сложности в работе оперативных подразделений, которые непосредственно занимаются выявлением подозреваемых лиц и осуществляют оперативные мероприятия и негласные следственные действия. Поэтому многие вопросы, связанные с необходимостью модернизации законодательства, связанного с деятельностью оперативных подразделений, осуществляющих контроль за оборотом наркотических средств и психотропных веществ обсуждаются на различных форумах. Так, в частности, в мае-июне 2017 года в городах Астана и Алматы были проведены курсы повышения квалификации "Новые тенденции в сфере незаконного оборота и методов производства синтетических наркотиков. Drug Trafficking Trends Course" и "Проведение интернет-расследований. Internet investigations training course". К данным мероприятиям были привлечены иностранные специалисты, от которых сотрудники оперативных подразделений Республики Казахстан получили достаточный объем знаний и навыков, которые они могут применять в своей практической деятельности по противодействию незаконному обороту наркотиков.

Таким образом, анализ действующего законодательства и юридических источников показывает необходимость дальнейшего совершенствования нормативной регламентации отношений в сфере противодействия незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ с использованием интернета и электронных средств связи. Также существует необходимость изучения зарубежного опыта и различных механизмов противодействия наркопреступности.

Список литературы:

1. Горяинова К. К. Теория оперативно-розыскной деятельности: учебник/ 3-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА-М., 2014.
2. Отчетная встреча министра внутренних дел РК перед населением 14.06.18г. [Электронный ресурс] / URL: <https://bnews.kz/ru/news/402>
3. Дикарев В.Г., Гаврюшкин Ю.Б. Особенности противодействия бесконтактному способу сбыта наркотиков с использованием сети интернет // Вестник Всероссийского института повышения квалификации сотрудников Министерства внутренних дел Российской Федерации. 2016. № 2 (38). С. 19-25.
4. 17-летняя карагандинка задержана при "закладке" наркотиков [Электронный ресурс] // URL: <https://tengrinews.kz/crime>.

5. Корчагин О.Н., Чирков Д.К., Числов А.И. Совершенствование уголовно-правовой политики в сфере противодействия незаконному обороту наркотиков // Юридическая наука: история и современность. 2017. № 4. С. 123-131.

6. Николаев К.Д. О совершенствовании законодательной конструкции уголовно-правовых норм, направленных на противодействие незаконному обороту наркотиков // Вестник Сибирского юридического института ФСКН России. 2012. № 1 (10). С. 171-174.

7. Ханов Т.А., Бакишев К.А., Феткулов А.Х., Нурпеисова А.К. Общая характеристика законодательных новелл в сфере борьбы с

незаконным оборотом наркотиков в Республике Казахстан // Всероссийский криминологический журнал. 2017. Т. 11. № 3. С. 623-632.

8. Бряндина А.С. Использование компьютерных технологий при совершении преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков: уголовно-правовая оценка // Вестник Московского университета МВД России. 2008. № 11. С. 73-74.

9. Агафонов В.В., Чистова Л.Ю. Способы совершения преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков с использованием интернета и электронных средств связи // Вестник Московского университета МВД России. 2011. № 3. С. 116-121.

Бахытжан СУЛЕЙМЕНОВ, магистрант, *Қарағандық экономикалық университет*
Қазпотребсоюзы, 100009, Республика Қазақстан, г.Қарағанда, ул.Академическая,9,
info.sulfez@gmail.com

Владимир ЯВОРСКИЙ, д.т.н., профессор, *Қарағандық экономикалық университет*
Қазпотребсоюзы, 100009, Республика Қазақстан, г.Қарағанда, ул.Академическая,9

ИССЛЕДОВАНИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ КОММУНАЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ ДЛЯ ВЫБОРА ПЕРЕДАЮЩЕГО УСТРОЙСТВА

В рамках программы "Smart city" был проведен аудит и анализ коммунального предприятия ТОО "Алматынские тепловые сети" на предмет возможности автоматизации процессов и производств. Произведен выбор модели устройства для передачи телеметрических данных с приборов учета (импульсный расходомер горячей воды, далее -ПУ). На базе промышленного аудита предприятия были собраны данные для разработки ТЭО по выбору устройства передачи данных с ПУ в информационную систему LERS.

В данной статье приведены данные Аудита (рассматриваются только ПУ горячей воды у потребителей - физических лиц), однако модели ПУ скрыты ввиду ограничений на распространение информации. Теоретические исследования в области использования, для данного рода задач, технологий M2M, IoT, не подтверждены результатами изучения регулирующей документации Республики Казахстан и технической возможности. Установлено, что зрелость сетевой инфраструктуры города Алматы не позволяет выбор наиболее эффективного и экономичного решения на базе технологии LoRaWAN, на сегодняшний день, а требования к безопасности передачи информации не позволяют использовать сети WiMAX частных операторов связи. Результатом аудита является рекомендация по следованию эволюционным методом развития и использования на текущий момент устройств передачи данных на базе 4G сетей.

Ключевые слова: сбор данных, ЖКХ, LoRaWAN, 4G, M2M, IoT, автоматизация, сбор показаний.

Бахытжан СУЛЕЙМЕНОВ, магистрант, *Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті, 100009,*
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая,9 көш., info.sulfez@gmail.com

Владимир ЯВОРСКИЙ, т.г.д., профессор, *Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті,*
100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая,9 көш.

БЕРІЛЕТІН ҚҰРЫЛҒЫНЫ ТАҢДАУҒА АРНАЛҒАН КОММУНАЛДЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ ЗЕРТТЕУ

"Ақылды қала" бағдарламасы шеңберінде процестер мен өндірістерді автоматтандыру мүмкіндігін анықтау мақсатында "Алматы жылу желілері" ЖШС муниципалды кәсіпорнына аудит және талдау жүргізілді. Телеметрия деректерін есептеу аспаптарынан (импульстік ыстық су шығынын өлшеуіші, бұдан әрі - ПУ) таратуға арналған құрылғының үлгісі жасалды. Кәсіпорынның өнеркәсіптік аудитінің негізінде деректерді беру құрылғысын ПУ-ден LERS ақпараттық жүйесіне таңдауға арналған техникалық-экономикалық негіздемені әзірлеу үшін деректер жиналды.

Бұл мақалада аудит туралы деректер келтірілген (тек ыстық судың тұтынушылары - жеке тұлғалар қарастырады), бірақ ақпараттың таралуына шектеу қойылғандықтан, ПУ модельдері жасырылады. M2M, ИОТ технологияларын қолданудың теориялық зерттеулері Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық құжаттамасын және техника-экономикалық негіздемені зерттеу нәтижелеріне қолдау көрсетпейді. Алматы қаласының желілік инфрақұрылымының өтелу мерзімі LoRaWAN технологиясына негізделген ең тиімді және үнемді шешімін таңдауға мүмкіндік бермейтіндігі анықталды және ақпарат беру қауіпсіздігінің талаптары жеке байланыс ретінде операторларының WiMAX желілерін пайдалануға жол бермейді. Аудиттің нәтижесі - 4G желілеріне негізделген деректерді берудің қазіргі заманғы құрылғыларын әзірлеу және пайдалану эволюциялық әдісіне сүйену болып табылады.

Түйінді сөздер: деректерді жинау, утилиталар, LoRaWAN, 4G, M2M, IoT, автоматтандыру, деректерді жинау.

Bakhytzhан SULEIMENOV, graduate student, *Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 10009,*
Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str.9, info.sulfez@gmail.com

Vladimir YAVORSKY, Doctor of Technical Sciences, Professor, *Karaganda Economic University of*
Kazpotrebsoyuz, 10009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str.9

RESEARCH UTILITY INFRASTRUCTURE TO SELECT A TRANSMITTING DEVICE

Within the framework of the "Smart city" program, an audit and analysis of the municipal enterprise LLP Almaty Heating Networks was carried out to determine the possibility of automating processes and production. The selection of

the model of the device for transmitting telemetry data from metering devices (pulsed hot water flow meter, hereinafter - MD) was made. On the basis of an industrial audit of an enterprise, data were collected for the development of a feasibility study for choosing a data transmission device from the MD to the LERS information system.

This article presents the results of the Audit (only hot water MD are considered by consumers - individuals), however, MD models are hidden due to restrictions on the dissemination of information. Theoretical studies in the use of, for this kind of tasks, the technologies M2M, IoT, are not supported by the results of studying the regulatory documentation of the Republic of Kazakhstan and the technical feasibility. It has been established that the maturity of the network infrastructure of the city of Almaty does not allow the selection of the most efficient and cost-effective solution based on the LoRaWAN technology, to date, and the requirements for the security of information transfer do not allow the use of WiMAX networks of private telecom operators. The result of the audit is a recommendation for following the evolutionary method of developing and using the current data transmission devices based on 4G networks.

Keywords: data collection, utilities, LoRaWAN, 4G, M2M, IoT, automation, data collection.

На сегодняшний день весьма актуальной для городов Казахстана является задача автоматизированного сбора телеметрической информации с объектов коммунального хозяйства, а именно, данных с расходомеров/приборов учета горячей воды.

Ввиду технологической отсталости, проблем с финансированием новых проектов в данной отрасли, а также низким уровнем технической подготовки специалистов (ИТ, телеком, АСУТПиП), работающих на данного типа предприятиях, задача по автоматизации представляется невыполнимой.

Однако, прогресс в области микроэлектроники, телеком индустрии (развитие сетей 4G, LoRaWAN, WiMax), а также аккумуляторной индустрии, предоставляет практически готовое решение для коммунальных инфраструктур на любой стадии своего технологического развития.

Рассматривается реализованный проект по промышленному аудиту ТОО "Алматинские коммунальные сети".

Данное предприятие обслуживает более 400 000 потребителей горячей воды и отопления в городе Алматы, Казахстан, в 8 районах города на территории, более 682 км².

Приборами учета тепловой энергии оборудовано порядка 320 000 устройств, из которых, 45 000 цифровые/импульсные, и 275 000 аналоговые соответственно.

На предприятии трудится более 600 контроллеров, которые путем обхода объектов (квартиры и жилые дома) потребителей снимают и регистрируют показания ПУ (только объем расходуемой воды).

Данные же которые необходимы для эффективного управления предоставлением услуг - это:

- объем расходуемой воды;
- температура воды;
- текущее давление воды;
- идентификационные данные ПУ (серийный номер, модель, Регистрационный номер).

Очевидно, что текущий метод сбора данных трудоемок, неэффективен, и допускает высокую степень недостоверности, равно как и задержки с получением данных, необходимых для выставления счетов за услуги данного коммунального предприятия.

Однако, при текущем способе сбора показаний, страдает не только финансовая сторона вопроса, но также и качество услуг, степень удовлетворенности потребителей, уровень их лояльности, что в конечном итоге влияет на такой важный и ключевой критерий для г. Алматы, как "привлекательность Города для Жизни". В силу этого представляется невозможным оперативное выявление прорывов в сетях и их устранение. Неоправданные потери тепловой энергии и существенный урон окружающей среде, несмотря на то, что установленные импульсные ПУ позволяют оперативно отслеживать прорывы в сетях.

В результате более чем 6-ти месячного аудита инфраструктуры были достигнуты следующие результаты:

- создана топология ПУ в данной коммунальной сети;
- проведена полная инвентаризация ПУ (а именно, назначены инвентарные номера, внесены данные в информационную систему, данные связаны с номерами договоров с потребителями, адресами, фамилиями итп);
- выявлен список проблемных вопросов, таких как:
 - А) потери тепловой энергии;
 - Б) отсутствие ИС для управления инцидентами;
 - В) отсутствие ИС для автоматизированного биллинга;

Г) наличие финансовых мошенничеств при начислении оплаты за потребленные услуги потребителям.

Был начат поиск решения, подходящего для сбора телеметрических данных (объем потребляемой горячей воды, температура, давление воды, идентификационные данные ПУ) у потребителей, проживающих в типовых 4-5 этажных многоквартирных жилых зданиях ("Хрущевках"). Основной задачей являлся выбор передающего устройства для импульсных ПУ в данном типе помещений.

Исходные данные для задачи:

- допустимые размеры передатчика - не более 0,2x0,2x0,2м;
- способ передачи данных - беспроводной;
- питание автономное (аккумуляторная батарея) сроком службы не менее 3 лет, без перезарядки;
- радиус передачи не менее 15 км;

- совместимость с импульсным расходомером российского производства;
- стоимость услуг по передаче данных не должна превышать 325 тенге в месяц на один ПУ.

Исходя из данных требований, список решений ограничился до устройств имеющих три стандарта передачи данных:

- LTE Advanced (LTE-A or 4G)
- LoRaWan
- WiMAX 2 (WMAN-Advanced, IEEE 802.16m)

Ввиду отсутствия сертификации на сети LoRaWAN в РК, устройства не были допущены в эксплуатацию, а сети WiMAX не подтвердили свое соответствие по параметрам безопасности передачи данных.

Были выбраны передатчики GSM BGS2T - 232/485 по сети 4G национального оператора связи с допуском к секретной и особо секретной информации. Была разработана топология сбора данных с приборов учета (рисунок 1).

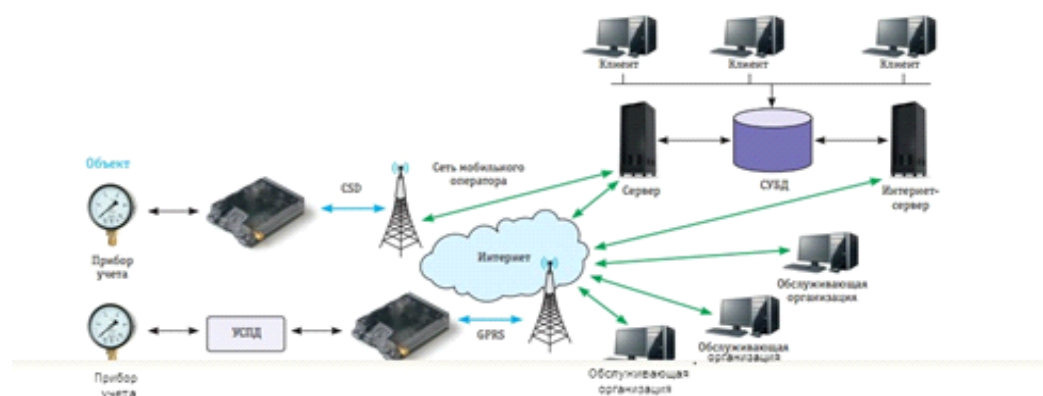

Рис 1. Удаленный сбор показаний тепловычислителей с помощью GSM-модема BGS2T-232/485

Рисунок 1. Топология системы сбора данных с ПУ

Технические характеристики передающих устройств по сети LoRaWAN, возможность их масштабирования на другие отрасли экономики, опыт зарубежных стран, несомненно являются перспективными для решения широкого спектра задач. Однако, регулирующая документация и медленные темпы развития сетевой инфраструктуры города Алматы не позволяют использовать возможности технологии LoRaWAN, на сегодняшний день.

В этой связи заявление АО "Казакхтелеком" о начале развертывания инфраструктуры в диапазоне LPWAN являются многообещающими. И вот почему:

- АО "Казакхтелеком" является национальным оператором связи, (гарантия того, что не исчезнет и не прекратит финансирование проекта)
- имеет допуск к секретной и особо секретной информации. (КНБ РК)
- является владельцем магистральных каналов связи (между городами и способен создать единую республиканскую сеть LoRaWAN)
- способен обеспечить единую, в масштабах Республики, ИС на базе собственных центров обработки данных
- имеет Центр управления сетями на 95% охватывающий все районы Республики

Список литературы и ссылки:

1. DT Cloud Laboratories LLP / "ICT&T Audit report of Almaty heating pipelines LLP" /- 24.11.2017. [in Russian]

2. Law "On informatization" / Law of the Republic of Kazakhstan / dated 24 November 2015 № 418-V / <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418>

3. On the Approval of the Rules and Criteria for Assigning the Objects of the Information and Communication Infrastructure to Critically Important Objects of the Information and Communication Infrastructure / Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 529 / of September 8, 2016. / <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1600000529>

4. IoT in Kazakhstan. Reality of Dream? / <https://kapital.kz/economic/64083/internet-vecshej-v-rk-realist-ili-nesbytochnaya-mechta.html>

5. Corporate web portal / "Almaty heating pipelines" / <http://alts.kz>

6. Decree No. 52 of the Government of the Republic of Kazakhstan of February 10, 2015 "On Amendments to Resolution No. 101 of the Government of the Republic of Kazakhstan of February 7, 2013" On Approval of the Action Plan for the Implementation of the State Program "Information Kazakhstan 2020 for 2013-2017." / https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31667722#pos=0;172

7. LoRaWAN specification. Initial terms and end-point devices' classes. / <https://habr.com/company/efo/blog/316954/>

8. Corporate web portal Kazakhtelecom JSC / www.telecom.kz

9. Corporate web portal Orion M2M / <http://orion-m2m.kz/ru/solutions/utilities/>

10. Corporate web portal IOT M2M / <https://iot.kz/lorawan>

АВТОРЛАРҒА АҚПАРАТ

"Қарағанды экономикалық университетінің Жаршысы" журналы: Экономика, Философия, Педагогика, Юриспруденция бағыттары бойынша мақалалар жариялайды.

Пікірсайыс материалдары үшін журналдың беттері әрқашан ашық, сондықтан оның мазмұны міндетті түрде құрылтайшылардың және редакция алқасының көзқарасын көрсетпейді.

Жариялауға берілетін мақалалар ғылыми жарияланымдар әдебіне сәйкес келуі тиіс.

- Авторлар келтірілген фактілердің, дәйексөздердің, экономикалық-статистикалық деректердің, өз аттарының, жағрафиялық атаулардың және өзге де мәліметтердің іріктелімі мен дұрыстығы үшін, сондай-ақ ашық баспасөзде жариялауға арналмаған деректерді пайдаланғаны үшін жауап береді.

- Нақты деректерді, бүкіл мәліметтерді, әдебиеттерден алып пайдаланған және өзге де дерек көздерін, сондай-ақ мақалада келтірілетін дәйексөздерді тиісті сілтемелермен растау қажет.

- Авторлар жарияланымдарға қойылатын талаптарды сақтауы тиіс.

- Түпнұсқа жұмыс ретінде плагиатты табыс етуге және бұрын жарық көрген жарияланымға жол берілмейді.

Қарағанды экономикалық университетінің Жаршысы" журналы тоқсанына бір рет (жылына төрт рет) шығады. Қайта басылған кезде журналға сілтеме жасау міндетті.

Қарауға қабылданған мақалалар бойынша екі апта ішінде оларды жариялаудың әлеуетті мүмкіндіктері туралы мәселе шешіледі. Түпкілікті шешім Редакция алқасының талқылау нәтижелері бойынша қабылданады. Мақалалардың өтуі туралы бүкіл ақпаратты авторлар +7 (7212) 44-16-24 (6500) телефоны бойынша ала алады.

Автор Интернет желісінде Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті сайтының "ҚЭУ Жаршысы" бөлімінде, "ҚЭУ Жаршысы" журналында жарияланған, өз мақаласының электронды нұсқасын өтеусіз негізде жаңғыртуға келісім береді. Автор сайтқа шығу мүмкіндігі реттелмегенін түсінуге сүйенеді.

Жариялауға қабылданбаған мақалалар авторларға қайтарылмайды.

Жарияланым үшін қаламақы төлеу қарастырылмаған.

Қолжазбаның жарияланым ақысы 3 000 теңге (эквиваленті 20\$).

Назар аударыңыз: Автордың ҚЭУ Жаршысына жариялау үшін мақаланы беруі ғылыми жарияланымдар әдебінде айтылған ережелер мен талаптарға келісім беру ретінде автоматты түрде қабылданады.

Мақалалар мәтінінің форматына қойылатын талап:

- мәтіндік редактор Microsoft Word;
- қарып түрі Times New Roman 11 кегль (мақалалардың негізгі мәтіні үшін);
- бір жол аралық интервал;
- бос орын: жоғарғы, төменгі, оң жақтағы, сол жақтағы - 2 см қалдырылады;
- азат жолдан шегініс - 1 см.

Көрсетілген форматтағы мақала көлемі 8 беттен аспауы тиіс.

Жарияланымдардың міндетті элементтері болып саналады:

- мақаланың тақырыбын жеткілікті түрде толық көрсетуі тиіс УДК индексі, одан әрі азат жолдан шегініс қарып түрі Times New Roman 11 кегль;

- орыс, қазақ және ағылшын тілдеріндегі автордың (теңавторлардың) аты (бас әріптермен) және тегі (барлық әріптер бас әріппен) қарып түрі Times New Roman 10 кегль, курсив;

- авторлар туралы мәлімет: регалия, авторлардың жұмыс орны және байланыс ақпараты (орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде), қарып түрі Times New Roman 11 кегль, курсив;

- мақала атауы бас әріптермен, майлы қарып түрімен (орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде), қарып түрі Times New Roman 11 кегль, ары қарай азат жолдан шегініс;

- мақаланың аңдатпасы және түйінді сөздер орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде, қарып түрі Times New Roman 10 кегль.

- **Назар аударыңыз:** кез келген қысқартуға, оның ішінде аббревиатураға, түпнұсқа тілінде ғана рұқсат етіледі (өзге тілдік форматтарда мағынасы толық ашылып берілуі тиіс).

Мақала мәтінінің ұсынылған құрылымы:

1. Проблемалардың қойылысы.
2. Соңғы зерттеулерді және жарияланымдарды талдау.
3. Жалпы проблемалардың бұрын шешілмеген бөліктерін бөліп көрсету.
4. Зерттеу мақсаты.
5. Зерттеудің негізгі нәтижелері.

Мақалаларды табыс ету формасына қойылатын талаптар:

Мәтін электронды түрде табыс етіледі (e-mail редакция алқасына: vestnik_keu@mail.ru).

Мақалаға мыналарды (сканирленген түрде) тіркеу қажет:

- **ғылыми жетекшінің ұсынысын** (студенттер мен магистранттар үшін);
- **пікір** жазушының ғылыми дәрежесі мен координаттары көрсетілген, аталған зерттеу саласындағы маманның (сканирленген) пікірі (Қазақстанның, ТМД елдерінің және шетелдердің оқу және ғылыми мекемелерінде жұмыс істейтін оқытушылар мен ғылыми қызметкерлер үшін).

Редакция алқасының мекен жайы: Қарағанды, Академиялық көшесі, 9, Қарағанды экономикалық университеті, 359 каб, т. +7 (7212) 44-16-24 (6500). **Email:** vestnik_keu@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал "Вестник Карагандинского экономического университета" публикует статьи по следующим направлениям: Экономика, Философия, Педагогика, Юриспруденция.

Страницы журнала открыты для дискуссионных материалов, поэтому его содержание не обязательно отражает точку зрения учредителей и редакционной коллегии.

Передаваемые для публикации статьи должны соответствовать этике научных публикаций:

- Авторы несут ответственность за подбор и достоверность приведенных фактов, цитат, экономико-статистических данных, имен собственных, географических названий и иных сведений, а также за использование данных, не предназначенных для открытой печати.

- Фактические данные, все сведения, заимствованные из литературных и иных источников, а также цитаты, приводимые в статье, необходимо подтверждать соответствующими ссылками.

- Авторы должны соблюдать требования к публикациям.

- Не допустимым является представление плагиата в качестве оригинальной работы и публикация ранее опубликованной статьи.

Журнал "Вестник Карагандинского экономического университета" выходит один раз в квартал (четыре раза в год). При перепечатке ссылка на журнал обязательна.

По принятым к рассмотрению статьям в течение двух недель решается вопрос о потенциальной возможности их публикации. Окончательное решение принимается по результатам обсуждения на Редколлегии. Вся информация о прохождении статьи авторы могут получить по телефону: **+7 (7212) 44-16-24 (6500)**.

Автор дает согласие на воспроизведение на безвозмездной основе в сети Интернет на сайте Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза в разделе "Вестник КЭУ" электронной версии своей статьи, опубликованной в журнале "Вестник КЭУ". Автор исходит из понимания, что доступ к сайту не регламентирован.

Отклоненные статьи не возвращаются авторам.

Выплата гонорара за публикации не предусматривается.

Плата за публикацию рукописей составляет 3 000 тенге (эквивалент 20\$).

Внимание: Передача автором статьи для публикации в Вестнике КЭУ автоматически воспринимается как согласие с перечисленными положениями и требованиями этики научных публикаций.

Требования к формату текста статей:

- текстовый редактор Microsoft Word;
- шрифт Times New Roman 11 кегль (для основного текста статьи);
- одинарный междустрочный интервал;
- поля: верхнее, нижнее, правое, левое - по 2 см;
- абзацный отступ - 1 см.

Объем статьи в указанном формате не должен превышать 8 страниц.

Обязательными элементами публикации являются:

- индекс УДК, который должен достаточно подробно отражать тематику статьи, далее абзацный отступ шрифт Times New Roman 11 кегль;
- имя (с прописной буквы) и фамилия автора (соавторов) (все буквы прописные) на русском, казахском и английском языках, шрифт Times New Roman 10 кегль, курсив;
- сведения об авторах: регалии, места работы авторов и контактная информация (на русском, казахском и английском языках), шрифт Times New Roman 10 кегль, курсив;
- название статьи прописными буквами, жирным шрифтом (на русском, казахском и английском языках), шрифт Times New Roman 11 кегль, далее абзацный отступ;
- аннотация статьи и ключевые слова на русском, казахском и английском язык, шрифт Times New Roman 10 кегль.
- **Обратите внимание:** любые сокращения, в то числе аббревиатура, допускаются только на языке оригинала (в других языковых форматах должна быть приведена полная расшифровка).

Рекомендованная структура текста статьи:

1. Постановка проблемы.
2. Анализ последних исследований и публикаций.
3. Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы.
4. Цель исследования.
5. Основные результаты исследования.

Требования к форме предоставления статей:

Текст предоставляется в электронном виде (e-mail редколлегии журнала: vestnik_keu@mail.ru).

К статье необходимо приложить (отсканированную):

- **рекомендацию научного руководителя** (для студентов и магистрантов);
- **рецензию** (отсканированную) специалиста в данной области исследования с указанием научной степени и координат рецензента (для преподавателей и научных сотрудников, работающих в учебных и научных учреждениях Казахстана, стран СНГ и дальнего зарубежья).

Адрес редколлегии: Караганда, ул. Академическая, 9, Карагандинский экономический университет, каб. 359, т. +7 (7212) 44-16-24 (6500). **Email:** vestnik_keu@mail.ru

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

The journal "Karaganda Economic University Bulletin" publishes papers in the following areas: Economics, Philosophy, Pedagogics, and Law.

Papers are open to discussion, so their content does not necessarily reflect the views of the founders and the Editorial Board. Manuscripts submitted for publication should correspond to the Ethics of scientific publications.

Authors are responsible for the choice and the accuracy of the facts, quotations, economic and statistical data, proper names, place names and other information, as well as the use of data which are inappropriate for public media.

The actual data and all the information taken from references and other sources, as well as citations given in the manuscript need to be confirmed by the appropriate links.

Authors should meet the publication requirements:

Original research papers can be submitted on the understanding that the paper was not previously published or under consideration for publication elsewhere. Please, avoid plagiarism!

The journal "Bulletin of Karaganda Economic University " is issued once a quarter (four times per year). In terms of reprint the reference to the journal is required.

The final decision about publishing manuscripts accepted for the submission is made within two weeks. The final decision is made according to the results of the Editorial Board discussion. Authors can get information about manuscript evaluation by tel.: +7 (7212) 44-16-24 (int. 6500).

By submitting a manuscript to the editor authors are deemed to have granted permission to publish free electronic version of the manuscript in "Karaganda economic university Bulletin" at the web-site of Karaganda economic university.

Author understands that access to the web-site is not regulated.

Rejected manuscripts are not returned to the authors.

Payments of honoraria for the publication are not provided.

The fee for the publication of manuscripts is 3,000 tenge (equivalent to \$ 20).

Please, pay attention that the submission of manuscripts for publication in the "Bulletin of KEU" automatically means that the author agrees with the provisions and requirements of scientific publications ethics mentioned above.

Format:

- Text editor - Microsoft Word;
- Times New Roman, 11 point font (for the main text);
- Single line spacing;
- Margins: head, bottom, right, left - 2 cm;
- Indention - 1 cm

The volume of manuscripts in the specified format should not exceed 8 pages.

Obligatory elements:

- the universal decimal classification index, which should reflect the research area of publication in details; indention; Times New Roman 11 point font;
- the name (in capital letters) and the surname of the author (co-authors) (in capital letters) in the Russian, Kazakh and English languages, Times New Roman 10 point font, italic;
- information about the authors: regalia, institution and contact information (in Russian, Kazakh and English), Times New Roman 10 point font, italic;
- manuscript title must be in capital letters, bold type (in Russian, Kazakh and English), Times New Roman 11 point font, later indention;
- manuscript's abstract and key words must be in Russian, Kazakh and English, Times New Roman 10 point font.

Please, pay attention that abbreviations must be in the original language (in other language formats full transcript should be given).

Recommended structure:

1. Problem statement.
2. Analysis of the recent research and publications.
3. Selection of the unsolved aspects of the problem.
4. Purpose of the study.
5. Main results.

Requirements for submission

Please submit all manuscripts to the Editorial Board in Word documents by e-mail: vestnik_keu@mail.ru

Master and Bachelor students should attach:

- a scanned version of the scientific Supervisor's recommendation for manuscript submission.
- a scanned version of the review from the specialist in this area of research. The review should contain reviewer's scientific degree and contact information (for teaching staff, scientific researchers working in educational and research institutions in Kazakhstan, and other countries).

Editorial Board address: Karaganda Economic University, office 359, 9 Akademicheskaya str., Karaganda
Tel: +7 (7212) 44-16-24 (6500). E-mail: vestnik_keu@mail.ru

www.keu.kz

№ 3 (50) 2018

ISSN 1998-7862

**ҚЭУ Жаршысы: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция
ЖУРНАЛЫ**

**ЖУРНАЛ
Вестник КЭУ: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция**

**JOURNAL
Bulletin of KEU: Economy, Philosophy,
Pedagogics, Jurisprudence**

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.
Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только
с письменного разрешения редакции. Ссылка на журнал обязательна.

Басуға қол қойылды	28.09.2018	Подписано к печати
Пішімі	A4	Формат
Көлемі, ес.б.т.	11,8	Объем, п.л.
Таралымы	300	Тираж
Тапсырыс	№310	Заказ
Келісімді баға		Цена договорная

Редакцияның мекен-жайы - Адрес редакции
100009, г.Караганды, ул.Академическая, 9.

Отпечатано в типографии Карагандинского экономического университета